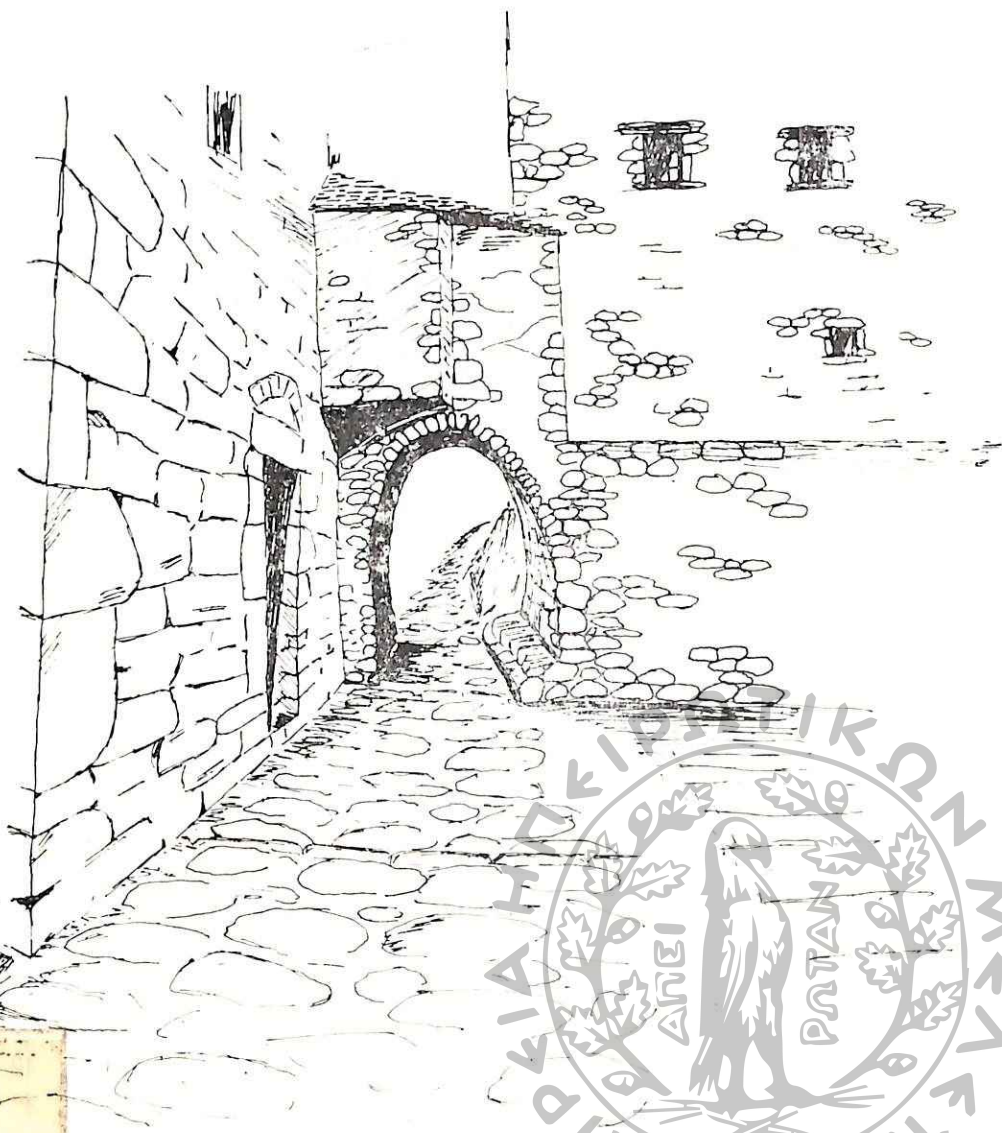

ΑΡΜΟΛΟΙ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΜΕ ΘΕΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΓΥΡΩ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ

Μάιος 1977

3

ΑΡΜΟΛΟΪ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΜΕ ΘΕΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΗ
ΚΑΙ ΤΑ ΓΥΡΩ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ

Έκδίδεται από συντακτική επιτροπή
με τη συμπαράσταση
της Προδευτικής Ένώσεως Πυρσόγιαννης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ:
Γιῶργος Κουρλός

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:
Β. Κωνσταντίνου 42, Τηλ. 229.321, ΛΑΡΙΣΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ
Έσωτερικού Δρχ. 140
Έξωτερικού Δολ. 12

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ —
ΕΓΓΡΑΦΕΣ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ:
Θανάσης Παπαγεωργίου
Β. Κωνσταντίνου 42
ΛΑΡΙΣΑ

ΕΞΩΦΥΛΛΟ
Λεωνίδας Ντόβας
ΕΚΤΥΠΩΣΗ
Τυπογραφείο
«Η ΔΩΔΩΝΗ»
Κονίτης 195 - Α. Τούμπα
Τηλ. 920.610
Θεσσαλονίκη

Περιεχόμενα

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΜΑΣ - άρθρο της Σύνταξης	Σελ. 1
Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΑ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΩΣ ΤΑ ΣΗΜΕΡΑ - αφιέρωμα στο δά- σκαλο Χ. Παπαδόπουλο	» 2
ΕΝΑ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΔΥΟ ΜΑΘΗΤΕΣ - Κώστα Παπαπέτρου (ά- ναδημοσίευση)	» 12
ΚΤΗΤΟΡΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ — ΛΙΘΑΝΑΓΛΥΦΑ	» 14
ΚΟΥΔΑΡΙΤΙΚΑ - συμβολή στη γλώσσα των μαστόρων του τόπου μας	» 22
ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΜΑΣΤΟΡΩΝ — ΚΟΥΔΑΡΙΤΙΚΕΣ ΚΟΥ- ΒΕΝΤΕΣ	» 28
ΓΙΑ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ - προσφορές	» 37
ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΜΑΣΤΟΡΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡ- ΚΟΚΡΑΤΙΑΣ - Γιάννη Μαυρομμάτη	» 39
ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΝ — ΣΗΜΕΙΩΝΟΥΝ	» 42
ΓΡΑΜΜΑΤΑ	» 45
ΘΑΝΑΤΟΙ	» 48

Η κληρονομιά μας

Η σημασία των μνημείων του τόπου μας για μια σωστή
έθνική ζωή, για την αυτογνωσία μας και για το μέλλον των
αξιών του πολιτισμού μας είναι τόσο ώστε να μην επιτρέπεται
να τα εγκαταλείψουμε στις διαθέσεις των κερδοσκόπων και
στη φθορά του χρόνου.

“Ας προσπαθήσουμε όλοι μας να περισώσουμε μέσα απ’
την αδιαφορία, την προκατάληψη, αν όχι και την έχθρότητα,
τις μορφές της λαϊκής μας τέχνης και να μην τις δούμε σαν
άντικείμενα πεθαμένα και μουσειακά αλλά σὰ ζωντανή τέ-
χνη, γνήσια έκφραση ενός λαϊκού αισθήματος, προϊόντα μιας
πολύχρονης ομαδικής επεξεργασίας, που έκτος από την έθνο-
λογική τους αξία έχουν και μια τεράστια καλλιτεχνική σημα-
σία.

Σκοπός μας είναι το μουσείο «λαϊκής ζωής και τέχνης»
στη Πυρσόγιαννη να αποτελέσει χώρο έρευνας αλλά κι άφορ-
μή για στοχασμό, σημασίας ευρύτερης απ’ αυτήν που ορίζουν
τα συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια.

“Ας βοηθήσουμε όλοι μας πριν είναι αργά. “Όταν ξυπνή-
σουμε μετά από χρόνια δε θα υπάρχουν ούτε αυτά που σήμερα
σώζονται.

«Όταν ξυπνήσουμε». Λόγος σκληρός αλλά όχι άδικος.

Η ΣΥΝΤΑΞΗ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΥΠΕΡΟΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΕΜΩΝ

BIBLIOTHECA ...
ΔΟΡΕΑ ...
ΗΜΕΡΟΜ. ...
ΑΡΙΘ. ...

Ἡ ἐκπαίδευση στὰ μαστοροχώρια ἀπ' τὴν τουρκοκρατία ὥς τὰ σήμερα

«Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἐπίτροποι θέλουν συμφωνῇ διδασκάλους καταλλήλους πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν τῶν τέκνων μας, οἵτινες θὰ πληρώνονται ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων».

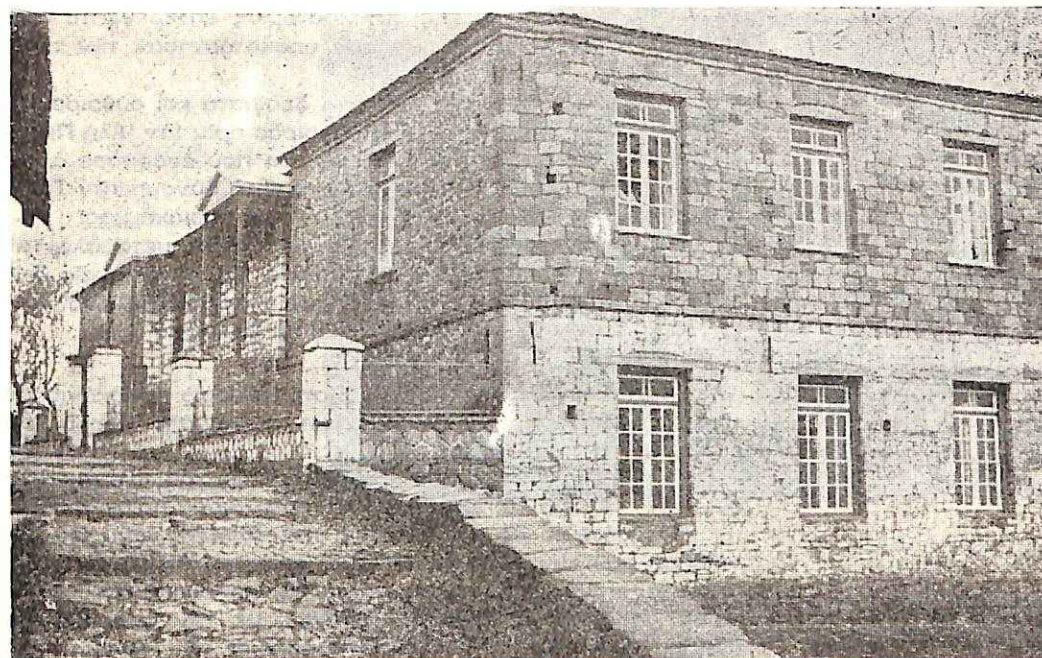
Ὅσαδήποτε δὲ ἔξοδα ἤθελον συμβῇ πρὸς συντήρησιν τῶν σχολείων εἶναι εἰς βάρος τῶν ἐκκλησιῶν».

Συμφωνητικὸ διορισμοῦ ἐπιτρόπων
Πυρσόγιαννη — 11 Αὐγούστου 1885

Τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὴν ἐκπαίδευση στὴν ἐπαρχία Κονίτσας μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τὴν παρακολουθήσουμε μόνο σὲ μιὰ κατὰ προσέγγιση ἀνίχνευση. Στατιστικὲς καὶ μαρτυρίες μὲ βάση ἐπιστημονικὰ κριτήρια μόλις στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας ἐμφανίζονται καὶ πιὸ συγκεκριμένα μετὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο.

Γιὰ νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἰδέα τῆς παιδείας εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ στραφοῦμε σὲ κάθε ἐπιγραφή τῶν μνημείων, στὰ κοινοτικά ἢ ἰδιωτικά ἔγγραφα, σὲ διάφορες θύμψεις ποὺ σημειῶναν στὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία κι ἀκόμη στὶς μνῆμες τῶν γεροντοτέρων.

Θὰ περιορίσουμε τὴν ἀνάλυσή μας σὲ πολὺ στενὰ ὅρια. Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἐπιχειρήσουμε κριτικὴ ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκπαίδευσης. Τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἔρευνα σὲ βάθος καὶ προϋποθέτει ἐξονυχιστικὴ μελέτη τῶν μεθόδων διδασκαλίας καὶ τῆς ὕλης τῶν βιβλίων.

Δημοτικὸ σχολεῖο Πυρσόγιαννης

Τέλη 18ου αἰῶνα

Ἄν θέλουμε νὰ βοηθηθοῦμε σ' αὐτὸ μας τὸ ἔργο χωρὶς νὰ καταφύγουμε σὲ γενικότητες καὶ ἀοριστίες πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὡς ἀφετηρία τῆς ἐκπαίδευσης στὰ Μαστοροχώρια τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα.

Ὅποιαδήποτε ἀναφορά σὲ προηγούμενη περίοδο εἶναι μέχρι σήμερα τουλάχιστο ἀναπόδεικτη.

Μετὰ τὸ 1800 — μέσα στὴ σχετικότητα τῶν συνθηκῶν τῆς τουρκοκρατίας — ἡ οἰκονομία βρίσκεται σὲ κάποια ἀνθιση, τὰ γράμματα ἀρχίζουν νὰ καλλιεργοῦνται, χτίζονται τὰ πρῶτα κοινοτικά σχολεῖα, ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἄλλο βαλκανικὸ χωρὸ ξυπνάει τὶς συνειδήσεις. Γιὰ τὰ Μαστοροχώρια εἰδικότερα πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη μας τὴν ὑποτυπώδη κατάσταση τῶν δρόμων καὶ τῶν μεταφορικῶν μέσων ἀφοῦ μέχρι τὸ δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο ἡ λεκάνη τοῦ Γράμμου θάναί ἀπροσπέλαστη ἀπὸ Γιάννινα καὶ Δυτικὴ Μακεδονία.

Κυριολεκτικὰ ἐγκλωβισμένα καὶ μὲ τὴν πλάτη στὰ ἰσχυρὰ ἀρβανίτικα πασαλίκια θ' ἀμυνθοῦν σκληρὰ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τους φυσιογνωμία. Ὁ χαμηλὸς βαθμὸς ἀνάπτυξης τῶν ντόπιων παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ οἱ συχνὲς σκληρύνσεις τῆς ἀρβανίτικης καταπίεσης, δημιουργοῦν μόνιμη ἀνασφάλεια. Ἐπιμένουμε στὴ γειτνίαση μὲ τὴν Ἀλβανία, γιατί ἡ ἐ-

σωτερική αποσύνθεση της αυτοκρατορίας επέτρεψε το σχηματισμό ισχυρών πασαλίκιων που υποκατάστησαν την τούρκικη εξουσία.

Ληστρικές επιδρομές, έκτακτα δασίματα και αυθαιρεσίες στη διοίκηση χαρακτηρίζουν την περίοδο πριν τον 'Αλή Πασά. Οι καινούργιες αντιλήψεις στη διοίκηση που εφάρμοσε ο φωτισμένος πασάς της 'Ηπείρου, μειώνουν τη δύναμη των Τουρκαλβανών μπέηδων κι ανακουφίζουν την περιοχή μας.

Βορειότερα οι εξισλαμισμοί συνεχίζονται μεταβάλλοντας τον εθνολογικό χαρακτήρα της χώρας. Το πατριαρχείο διαπίστωνε ότι περιοχές της 'Ηπείρου και Μακεδονίας κινδύνευαν να χάσουν τον έθνισμό τους και τη θρησκεία τους.

250 σχολεία

Την περίοδο αυτή προβάλλει στο ιστορικό προσκήνιο με τη συμπάρσταση του Πατριαρχείου, η μεγάλη μορφή του Πατροκοσμά.

Οι περιοδεΐες του στα ζοφερά εκείνα χρόνια σημαδεύουν την 'Ηπειρο και ιδιαίτερα τις βορειότερες περιοχές.

«Προφήτεψε για να ξυπνήσει την εθνική μνήμη και συνείδηση που ληθαργούσε. Στάθηκε οραματιστής έξω από δημιουργίες και μαστιγώνοντας πάντα την κοινωνική αδικία. Πάλλαιψε να δέσει το ανεύθυνο πλήθος με την ιστορική του μνήμη. Τα λόγια του ρίζωναν στις καρδιές των ραγιάδων, αναφτέρωναν την ελπίδα κι έτρεφαν τον καημό της λευτεριάς»¹.

«Θεωρούσε την μόρφωση σαν το πρώτο θεμέλιο της αναγεννήσεως. Το ζήτημα της εθνότητας ήταν ζήτημα εκπαιδεύσεως της νέας γενιάς. Βλέποντας την φρικτή αμάθεια που βασιλευσε παντού, τη βαρβαρότητα και την κτηνωδία σχεδόν, ο συμπλήρωμα της θρησκευτικής και κοινωνικής διδασκαλίας του, έβαζε την εκπαίδευση της εθνότητας και ιδίως των νέων. Είναι το πιο επίμαχο ζήτημα που αναπτύσσει στους λόγους του και παθαίνεται γιαυτό. 'Απ' όπου κι αν περνούσε, ρωτούσε: έχετε σχολείο για να διαβάζουν τα παιδιά; Να μαζωχτήτε όλοι να κάμετε ένα σχολείο κοινόν, να βάλετε επιτρόπους να το κυβερνούν, να βάλουν δάσκαλον να μαθαίνουν όλα τα παιδιά πλούσια και φτωχά. Χωρίς σχολείο περιπατούμεν εις το σκότος. Δεν βλέπετε πως αγρίεψε το γένος μας από την αμάθειαν και έγιναν ως θηρία;»²

Στο πέρασμά του μυθολογείται πως χτίστηκαν 250 σχολεία.

Κάτω απ' την αϊγίδα του πατριαρχείου τα σχολεία έγιναν οι μηχανισμοί μέσα απ' τους οποίους πέρασαν τα ιδεολογικά στοιχεία, που διασφάλισαν τη σχετική συνέχεια μιας εθνικής συνείδησης στη διάρκεια των αιώνων της οθωμανικής κατάκτησης. Από τα τέλη του 18ου αιώνα και παράλληλα

1) Προφητείες του Πατροκοσμά - Ματθαίου Μουντέ.

2) Κοσμάς ο Αιτωλός - Φάνη Μιχαλόπουλου.

Το παλιό σχολαρχείο της Βούρμπιανης — ή-μυγμυνάσιο τώρα...

προς τη διεύθυνση της δυτικής αστικής ιδεολογίας, η ανάπτυξη της εκπαίδευσης υπήρξε θεαματική. Τα αστικά κέντρα της αυτοκρατορίας, κυρίως τα Γιάννενα, η Μοσχόπολη, η Σμύρνη κι η Κωνσταντινούπολη, ξεχύλισαν από πολιτιστικές και διανοητικές δραστηριότητες.

Στα Γιάννενα λειτουργεί από το 1797 η Καπλάνειος σχολή κι απ' το 1828 η μεγάλη σχολή των Ζωσιμάδων.

Το 1869 αναγνωρίστηκε το δικαίωμα στις κοινότητες να ιδρύουν εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η παρακμή της οθωμανικής ισχύος υπήρξε η αναγκαία προϋπόθεση για την άνθιση των ελληνικών σχολικών ιδρυμάτων.

Η επέκταση του σχολικού δικτύου στις επαρχίες γίνεται ταχύτατα και ομοιόμορφα παρά την έλλειψη κάθε σχολικής υποδομής.

Χωριό και σχολείο

Οι κοινότητες της επαρχίας Κονίτσας με μικρή χρονική διαφορά μεταξύ τους ιδρύουν σχολεία με την οικονομική συμπαράσταση πλουσίων ξενιτεμένων.

Κοντά στα 1840 δεν υπάρχει μαστοροχώρι χωρίς κοινοτικό σχολείο.

Όλοκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα ήταν οργανωμένο πάνω σε κοινοτική ή εκκλησιαστική βάση. Ο γενικός υποχρεωτικός και δωρεάν χαρακτήρας της εκπαίδευσης δεν μπορούσε όμως ούτε να επιβληθεί ούτε να νομοθετηθεί.

Σ' αυτό οφείλεται κι η διαφορά με τα σχολεία του ελεύθερου ελληνικού κράτους, τα οποία ιδρύθηκαν, οργανώθηκαν και αναπαράχθηκαν κάτω απ' την αϊγίδα ενός ανεξάρτητου κρατικού μηχανισμού.

Ἡ ἔλλειψη μόνιμων πιστώσεων καὶ κυρίως ἡ ἀδυναμία τῆς ἐκκλησίας νὰ ἀσκήσῃ ἓνα ρόλο, ποὺ μόνον τὸ ἴδιο τὸ κράτος μπορεῖ ν' ἀναλάβει, διαταράσσει τὸ σχολικὸ δίκτυο στὶς τουρκοκρατούμενες ἀκόμη ἐπαρχίες.

Ὁ Χασιώτης ἀναφέρει πάνω στὸ πρόβλημα αὐτό: «Ἡ ἐκπαίδευση καὶ εἰδικότερα ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευση ὑπῆρξε γιὰ πολὺν καιρὸ ὑποτυπώδης καὶ διάσπαρτη. Ἐπιπλέον, ἡ ἀπόλυτη ἔλλειψη ὁμοιογενοῦς προγράμματος καὶ κεντρικοῦ συντονισμοῦ κατέστησε ὅλες τὶς προόδους δύσκολες καὶ ἀργόσυρτες. Οἱ δάσκαλοι ἦταν συχνὰ ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουν ταυτόχρονα ἄλλες δουλειές, π.χ. νὰ εἶναι ψάλτες στὴν ἐκκλησία... Ἔτσι, ὅπως δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἔλεγχος, οὔτε συντονισμένος προγραμματισμός, ὅλες αὐτὲς οἱ περιοχὲς ἔμειναν μέχρι τὴ μέση τοῦ αἰῶνα μας πολὺ καθυστερημένες σὲ σχέση μὲ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Θὰ χρειάζονταν γι' αὐτὸ ἓνα κέντρο ὁργάνωσης, ἓνα ὑπουργεῖο» («L' INSTRUCTION PUBLIQUE CHEZ LES GRECS», Παρίσι 1881).

Ἐντούτοις γενικὰ καὶ χωρὶς καμιά ἀμφιβολία τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης στὶς τουρκοκρατούμενες ἀκόμη ἐπαρχίες ἀπὸ τὸ 1840 καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου ἦταν διαρκῶς χαμηλότερο ἀπ' αὐτὸ ποὺ συναντᾶμε στὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ κράτος καὶ μάλιστα σ' ὅλα τὰ σχολικὰ ἐπίπεδα.

Μπορεῖ ἐξάλλου κανεὶς νὰ ἀντλήσῃ τὰ ἴδια συμπεράσματα ἐὰν ἐξετάσῃ τὸ ποσοστὸ κατὰ περιοχὴ ἐκείνων ποὺ δὲ γνωρίζουν ἀνάγνωση καὶ γραφή.

Ποσοστὸ ἀγγραμμάτων κατὰ περιοχὲς
(πληθυσμὸς ἀπὸ 10 ἑτῶν καὶ πάνω)

	1920	
	Ἄνδρες	Γυναῖκες
Στερεὰ Ἑλλάδα	21%	49%
Θεσσαλία	25%	59%
Νησιὰ Ἰονίου	26%	58%
Κυκλάδες	29%	41%
Πελοπόννησος	20%	57%
ΠΑΛΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ (μέσος ὅρος)	22%	54%
Μακεδονία	39%	62%
Ἥπειρος	27%	62%
Νησιὰ Αἰγαίου	26%	48%
Κρήτη	27%	57%
Θράκη	49%	67%
ΕΛΛΑΔΑ (μέσος ὅρος)	23%	56%

Πηγή: «Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια», τ. 4, σ. 531.

Μελετώντας τὰ ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα τῆς περιοχῆς μας διαπιστώσαμε ὑψηλὸ ποσοστὸ ἀναλφαβητισμοῦ.

Ἀπὸ μιὰ ἀναφορὰ 50 Πυρσογιαννιτῶν τὸ 1845 στὸν καὶ μεκάμην τῆς Κόνιτσας συμπεραίνουμε πὺς ἐλάχιστοι μποροῦν νὰ γράψουν σωστὰ τ' ὄνομά τους. Οἱ περισσότεροι ὑπογράφουν δυσανάγνωστα καὶ ἀρκετοὶ μὲ σταυρὸ π.χ. «Τ ὁ λ η ς Γ ι ἄ ν ν η ς σ τ ρ έ γ ω καὶ μ ἡ ἡ ξ ε ὑ ρ ο ν τ α ς ν ἄ γ ρ ᾶ ψ ω κ ἄ ν ω τ ὸ σ η μ ε ῖ ο τ ο ῦ σ τ α υ ρ ο ῦ».

Σχολεῖο στὴν Πυρσόγιαννη

Σαράντα χρόνια ἀργότερα σ' ἓνα συμφωνητικὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς, ἡ βελτίωση εἶναι ἐμφανής. Ἡ ἴδρυση τοῦ σχολείου στὰ 1840 μεταφράζεται σ' ἀνάλογη πτώση τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ τῶν κατοίκων.

Στὶς γυναῖκες τὰ ποσοστὰ ἀναλφαβητισμοῦ εἶναι ὑψηλότερα τῶν ἀνδρῶν.

Μιὰ προσεκτικὴ μελέτη σὲ πωλητήρια τοῦ μύλου τῆς Ποταμιάς μᾶς ἔδειξε πὺς ἀπ' τὶς δεκαπέντε γυναῖκες ποὺ ὑπογράφουν, ὅλες δηλώνουν ἀγράμματα.

Κοντὰ στὰ 1910, ὁ Ἀπόστολος Ζυγολόμης θυμᾶται μόνον 5 κορίτσια στὰ 45 παιδιά ποὺ παρακολουθοῦσαν κανονικὰ μαθήματα στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ.

Ἀντίθετα, ἀπ' τὸ δημοτολόγιο τῆς κοινότητος γιὰ τὴν περίοδο ἐκείνη διαπιστώσαμε περισσότερες γεννήσεις γυναικῶν.

Ἡ μειωμένη φοίτηση γυναικῶν στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ὀφείλεται στὶς σπιτικές ἀπασχολήσεις καὶ στὴ νοοτροπία τοῦ καιροῦ ποὺ θεωροῦσε τὰ γράμματα ὑπερβολικὴ πολυτέλεια, εἰδικότερα γιὰ τὶς γυναῖκες.

Παρ' ὅλο ποὺ ὁ ὑποχρεωτικὸς χαρακτήρας τῆς ἐκπαίδευσης ἴσχυε καὶ γιὰ τὰ δύο φύλα, οἱ παραβάτες γονεῖς σπάνια εἶχαν ὅποιεσδήποτε συνέπειες πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο. Εἶναι γεγονὸς πὺς στὰ χωριά μας ἡ συνέχιση τῆς φοίτησης ἀπ' τὸ δημοτικὸ στὸ γυμνάσιο δὲ συνεπαγόταν μόνον ἓνα βαρὺ οἰκονομικὸ φορτίο γιὰ τοὺς οἰκογενειακοὺς προϋπολογισμοὺς ἀλλὰ ἐμπόδιζε τὸ παιδί νὰ συνεχίσει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατέρα. Τὴν παιδικὴ ἐργασία κοντὰ στὰ μπλούκια τῶν μαστόρων τὴ θεωροῦσαν ἀπαραίτητη ὡς τὸν τελευταῖο πόλεμο.

Ἡ μόνη εὐχή

Ἡ εὐχὴ καὶ ὑπόμνηση «πότε νὰ τελειώσῃς τὸ σχολεῖο νὰ πᾶς κοντὰ στοὺς μαστόρους γιὰ λάσπη» ἀπόκλειε μὲ ἀτράνταχτη λογικὴ κάθε ἄλλη ἐπιλογὴ ἐξω ἀπ' τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μαστορά.

Οἱ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις ἐντάσσονται στὶς οἰκονομικὲς δυνατότητες 4-5 οἰκογενειῶν. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι αὐτὲς συνήθως ἐπανδρύνουν τὴ διοίκηση τῆς κοινότητος σ' ὅλη τὴν

τουρκοκρατία και μάλιστα η οικονομική τους δύναμη έντοπιζεται απ' το 'Αργυρόκαστρο ως την Κωνσταντινούπολη.

Η βασική διέξοδος στη τέχνη των μαστόρων — χαρακτηριστικό και καθολικό γνώρισμα των χωριών μας — αποκλείει το πέρασμα από τη δημοτική στη γυμνασιακή εκπαίδευση.

Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η διαπίστωση αυτή δεν αρκεί ούτε τεκμηριώνει σωστά και σε βάθος την έλλειψη άλλης επιλογής. Πιστεύουμε πως για να βρεθούμε κοντά στην απάντηση πρέπει να πάρουμε υπόψη μας: Τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της έπαρχίας μας, τη γεωγραφική θέση σε συνδυασμό με την υποτυπώδη κατάσταση της συγκοινωνίας, το γεγονός ότι τα Μαστοροχώρια απελευθερώθηκαν έναν αιώνα μετά την παλιά Ελλάδα, τη διαρκή μετανάστευση και κινητικότητα των μπουλουκιών και την έλλειψη ως τον τελευταίο πόλεμο γυμνασιακού δικτύου.

Ακόμα και στη δεκαετία 1950—60 ελάχιστοι απόφοιτοι δημοτικών σχολείων θα επιδιώξουν γυμνασιακές σπουδές. Άλλα κι αυτό εξηγείται αφού οι περισσότεροι προσανατολίζονται στο 'Ιεροδιδασκαλείο Βελλᾶς που εξασφαλίζει δωρεάν σίτιση και μάλιστα πτυχίο δασκάλου χωρίς εξετάσεις στις παιδαγωγικές ακαδημίες της χώρας.

Μετά το 1960 η κατάσταση αλλάζει ἄρδην. Άγόρια και κορίτσια σε μεγάλο αριθμό περνούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Η ανάγκη όμως αυτή αναγκάζει τις οικογένειές τους να μετακινηθούν μόνιμα πια στα κοντινά αστικά κέντρα, με πρώτα τα Γιάννενα.

Πρόκειται για τις τελευταίες μετακινήσεις στην έπαρχία μας. Ενδεικτικά αναφέρουμε, και ισχύει για όλα τα Μαστοροχώρια, πως η Πυρσόγιαννη στην τελευταία δεκαετία είχε 8 γάμους, 6 γεννήσεις και 48 θανάτους.

Αν κανείς σταματήσει προσεκτικά στους παρακάτω πίνακες απογραφής χωρίς καμιά προειδοποίηση, ίσως να νιώσει ταραχή. Η έρρημωση από την ακατάσχετη αιμορραγία της μετανάστευσης είναι ανάγλυφη και στον πιο αδιάφορο επισκέπτη.

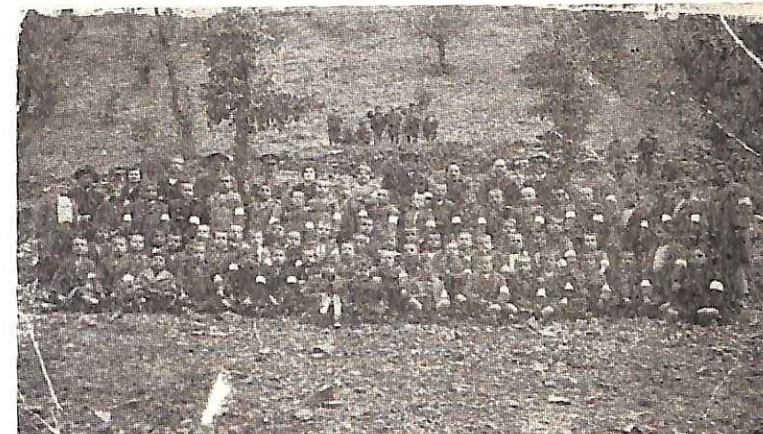
Δε θ' αναφερθούμε σε αίτια γνωστά και χιλιοειπωμένα ούτε στις σημερινές δυνατότητες που ελάχιστα μπορούν να βοηθήσουν και περισσότερο ν' απαγγείλουν το κύκνειο ἄσμα μίας περιοχής με τεράστια και μοναδική πολιτιστική παράδοση.

Σήμερα τις γυμνασιακές ανάγκες καλύπτουν το γυμνάσιο της Κόνιτσας και πρόσφατα το ημιγυμνάσιο της Βούρμπιανης. Το πρώτο ιδρύθηκε το 1946 και μέχρι τελευταία στεγαζόταν σε παλιό τούρκικο κτίριο. Σταχυολογούμε από το περιοδικό «ΚΟΝΙΤΣΑ», παρατηρήσεις για την κατάσταση του γυμνασίου απ' τον καθηγητή Ν. Ρεμπέλη:

Η εκπαίδευση
σήμερα

Σχολείο Πυρσόγιαννης

1936
250 μαθητές

1956
66 μαθητές

1976
Ένα μπαλκόνι
μαθητές

«Αΐθουσαι στεναί, άσφυκτικά, σκοτεινά καὶ κατεστραμμένα, ταβάνια πατώματα σαθρά, παράθυρα, πόρτες χαλασμένες καὶ ἐν γένει κτίριον ἐρειπωμένον, πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέτουν θλιβερὰν καὶ ἀποκαρδιωτικὴν εἰκόνα παρωδίας σχολείου, εἰς τὸ ὁποῖον καθημερινῶς 500 νεαροὶ βλαστοὶ συνωστίζονται σαρδελλιδὸν διὰ νὰ μάθουν γράμματα!»

Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια στεγάζεται σὲ καινούργιο κτίριο. Ἀπὸ φέτος (σχολικὴ χρονιά 1976-77) λειτουργεῖ καὶ μαθητικὴ ἐστία (φαγητό, ὕπνος, ἀναγνωστήριο κ.τ.λ.) μὲ ἀριθμὸ 200 τροφίμων, ἂν κι ἔχει δυνατότητα ἐξυπηρέτησης 400 μαθητῶν. Στὴν Ἑστία οἱ τρόφιμοι πληρώνουν ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπίδοσιν καὶ τὴν οἰκογενειακὴ τους κατάστασιν ἢ ἀπαλλάσσονται λόγω εὐεργετημάτων (ἀνάπηροι πολέμου, πολύτεκνοι κ.τ.λ.).

Στοιχεῖα μαθητῶν Γυμνασίου Κονίτσας καὶ ὑπηρετούντος προσωπικοῦ		
σχολικὰ ἔτη	μαθητὲς	καθηγητὲς
1946 - 47	93	2
1951 - 52	150	4
1965 - 66	410	12
1976 - 77	455	18

Τὸ ἡμιγυμνάσιο τῆς Βούρμπιανης μὲ πλούσιο παρελθὸν δὲν συγκεντρώνει οὔτε 100 μαθητὲς. Ξαναγράψαμε γιὰ τὴν ἀνάγκη δρομολόγησιν λεωφορείου, ὥστε ν' ἀποφεύγουν οἱ μαθητὲς πεζοπορία 5 καὶ 8 χιλιομέτρων. Ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Ἀλ. Λώλης μὲ ἐπιστολὴ του στὸ «ΑΡΜΟΛΟ·Ι·» ἐκθέτει τίς ἀνάγκες καὶ τὰ προβλήματα τοῦ γυμνασίου:

«Ἡ ἀνύψωσις δευτέρου ὀρόφου θὰ ἐξασφαλίσῃ εὐρύχωρους θαλάμους μαθητῶν καὶ διαμερίσματα καθηγητῶν. Ἐπίσης ὑπάρχει ἀνάγκη βοηθητικῶν χώρων ὅπως σύγχρονα ἀφοδευτήρια, λουτρά, τραπεζαρίες καὶ μαγειρεῖο...».

Ἡ κατάσταση στὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι τραγικὴ. Μὲ λίγη προσοχὴ στὸν παρακάτω πίνακα βλέπουμε ποιά εἶναι ἡ τελευταία δεκαετία σχολικῆς ζωῆς στὸ σύνολο σχεδὸν τῆς ἐπαρχίας Κονίτσας.

Στοιχεῖα μαθητῶν Δημοτικῶν Σχολείων ἐπαρχίας Κονίτσας καὶ ὑπηρετούντος προσωπικοῦ			
σχολικὰ ἔτη	σχολεῖα	μαθητὲς	δασκάλοι
1904 - 5	31	1.089	35
1940 - 41	—	4.500	—
1959 - 60	47	2.048	58
1976 - 77	36	748	43

Στοιχεῖα μαθητῶν σχολείων λεκάνης Γράμμου

δημοτικὰ σχολεῖα	σχολικὴ χρονιά 1955-56	σχολικὴ χρονιά 1965-66	σχολικὴ χρονιά 1976-77	παρατηρήσεις
Ἀγ. Παρασκευῇ	123	126	54	
Ἀετομηλίτσα	8	4	—	καταργήθηκε
Ἀμάραντος	76	44	—	καταργήθηκε
Ἀσημοχώρι	30	44	—	καταργήθηκε
Βούρμπιανη	27	26	4	
Γαναδιό	13	13	—	καταργήθηκε
Γοργοπόταμος	39	18	4	
Δροσοπηγή	88	66	23	
Καστανέα	43	45	6	
Λαγκάδα	42	63	30	
Λυκόραχη	26	53	19	
Μόλιστα	13	10	6	
Μοναστήρι	17	11	—	καταργήθηκε
Ὁξυά	28	14	—	καταργήθηκε
Πλαγιά	31	50	11	
Πληκᾶτι	33	34	12	
Πουρνιά	33	32	—	καταργήθηκε
Πύργος	59	35	4	
Πυρσόγιαννη	66	42	12	
Φούρκα	54	40	18	
Χιονάδες	14	4	—	καταργήθηκε
σύνολα	863	751	202	

Ἐὰν ἐφαρμοζότανε τὸ 309)76 νομοσχέδιο γενικῆς ἐκπαίδευσης (ποὺ προβλέπει ὅτι γιὰ νὰ λειτουργήσῃ σχολεῖο πρέπει νὰ ὑπάρχουν 16 μαθητὲς) δὲ θὰ ὑπῆρχαν σχολεῖα στὰ περισσότερα Μαστοροχώρια.

Σήμερα λειτουργοῦν μὲ 5 καὶ 10 μαθητὲς χάρι σὲ μιὰ παλιά ἐγκύκλιον γιὰ παραμεθόριες περιοχές.

Σύντομα θὰ νεκρωθοῦν γιὰ νὰ γίνουν τὰ πετρόχτιστα καὶ ἐπιθλητικὰ κτίρια τροφὴ στὸν ἐπελαύνοντα τουρισμό. Ψιθυροὶ καὶ πληροφορίες προσεοφλοῦν τὴ μετατροπὴ τους σὲ ξενώνες.

Τὰ ὄρνια κοντὰ στὸ θάνατο κρᾶζουν. Εἴτε θέλουμε νὰ τὸ πιστέψουμε εἴτε ὄχι, εἶναι δίπλα μας.

♦ Πολύτιμο βοήθημα στάθηκε στὴν ἐρευνά μας αὕτη τὸ βιβλίο τοῦ Κ. Τσουκαλά «ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ. Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ» (1830-1922).

Ένα σχολείο, δύο μαθητές οδοιπορικό της θλίψης

Αναδημοσίευση από το περιοδικό
ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ

του Κώστα Παπαπέτρου

Γ' νιν άρχισω ν' άφηγομαι τουτο το όδοιπορικό της θλίψης, που κράττησε μιá βδομάδα, πάνω στα πιό απομακρυσμένα όρεινά χωριά της Ήπειρου, χρωστάω μιá απάντηση στόν έαυτό μου: Λοιπόν, τίποτα δέν θα καταφέρεις ν' αλλάξει. Του χρόνου, όλα θά'ναι χειρότερα, άπ' ό,τι τά βρήκες...

Αυτή τη φορά, άφειτρία ή Κόνιτσα και στόχος τά γύρω χωριά της, που έχουν τόν ίδιο θλιβερό παρονομαστή με τά χωριά της Εύρυτανίας: Τήν έρήμωση.

Πρώτος σταθμός, σ' αυτή τη δεύτερη έξόρμηση, ή Μόλιτσα, ένα δῆθεν χωριό με 50 κατοίκους, σέ 1.000 περίπου μ. ύψόμετρο.

Είναι μέρα άκόμα, όταν φτάνω στο χωριό. Μέσα στο χιονισμένο τοπίο, ή σιωπή που τó τυλίγει γίνεται πόνος. Δυό - τρείς γέροι όλοι κι όλοι, ένα παιδάκι που με κοιτάζει περίεργα κι ένας κωροφύλακας. Στο καφενείο — που άλλοι; — ή συγκέντρωση. Έκεί θα συναντήσω και τó δάσκαλο του χωριού, τόν κ. Ίωάννη Γκορτσινόγλου, που προσπαθεί νά μου δώσει μιá εικόνα του σχολείου και της ζωής του. Σύνολο μαθητών πέντε!

«Όυτε καν ένας μαθητής, για κάθε τάξη. Ό μαθητής πουχα στη δεύτερα μουφυγε στην Κόνιτσα και στην έκτη δέν υπάρχει κανείς».

Ύστερα, γυρίζει χαμογελώντας και μου δείχνει κάποιον μέσα στο καφενείο.

«Εύτυχώς, που υπάρχει ό κ. Λέτσιος και κρατάει τó σχολείο. Οί τρείς μαθητές του χωριού είναι παιδιά του. Τ' άλλα δύο έρχονται από τó Μοναστήρι και τó Γανναδιό με τά πόδια. Πάλι καλά. Τό δικό μου σχολείο είναι πληθωρικά γεμάτο συγκριτικά με άλλα της περιοχής. Ή Πυξάρια έχει δύο, ό Γοργοπόταμος τρία, ό Πύργος τέσσερα. Στο Άσπιοχωρί, στούς Χιονιάδες και στην Όξυά, τά σχολεία έκλεισαν...».

Ένας άκόμα δάσκαλος έρημης και τά προβλήματα που αντιμετώπιζει, δέν διαφέρουν από κείνα τών συναδέλφων του, που ζούν στα χωριά τών Άγρών.

«Αντιμετωπίζω προβλήματα φαγητού. Τις περισσότερες φορές λείπουν τά ούσιώδη. Ψωμί μάς φέρνει ένα φορτηγό - λεωφορείο από την Κόνιτσα, μιá - δυό φορές τη βδομάδα. Συνήθισα, όμως, πιά

και δέν με πειράζει. Έδω πάνω, ό δάσκαλος πρέπει νά τά κάνει όλα μόνος του. Άκόμη και τó σκούπισμα του σχολείου έγω τó κάνω, τίς πιό πολλές φορές...».

Λίγα χιλιόμετρα πιό κεί από τη Μόλιτσα και πιό ψηλά, βρίσκεται τó Γανναδιό. Παλιό κεφαλοχώρι, με σχολαρχείο κάποτε, τώρα δέν έχει παρά μιá μαθήτριά, που πηγαίνει με τά πόδια στο σχολείο της Μόλιτσας.

Έχει νυχτώσει για καλά, όταν παίρνω τó δρόμο της επιστροφής, μέσα στο άγριο τοπίο. Μερικά χιλιόμετρα χαμηλότερα, βρίσκεται ή Καστανέα. Δέν έχει νά ζηλέψει τίποτα, σέ έρήμωση και εγκατάλειψη, από τ' άλλα χωριά. Κι έδω, ή θέση του εκπαιδευτικού, δέν είναι λιγότερο δύσκολη. Λέει ό δάσκαλος του χωριού κ. Έλευθέριος Κατερίνης.

«Υπηρετούσα πρώτα σέ σχολείο της Γερμανίας και καταλαβαίνετε τί αισθάνθηκα όταν έφτασα έδω. Βρήκα ένα σχολείο άτροφικό με πέντε μαθητές, έτοιμο νά διαλυθεί. Φανταστείτε τί αισθάνεται ένας δάσκαλος, που κάνει προσευχή τó πρωί στο σχολείο με πέντε παιδιά. Τί όρεξη έχει για μάθημα, όταν οί συνθήκες ζωής του είναι άθλιες. Τά τρόφιμα λείπουν και ψωμί φέρνει τó λεωφορείο μιá φορά τη βδομάδα. Μπαίνουμε στην ούρά κι' όποιος προλάβει. Βλέπει κανείς τότε σκηνές, που θυμίζουν κατοχή. Φανταστείτε άκόμη, σ' αυτή την ούρά, ή θέση του δάσκαλου, νά σπρώχνει για μιá φραντζόλα ψωμί. Κάποτε δέν πρόλαβα κι έμεινα νηστικός μιá βδομάδα, μέχρι νά ξανάρθει τó «συσσίτιο». Άς μ'ήν μιλήσουμε για τά παιδιά, γιατί κι εκείνα δέν έχουν λιγότερα προβλήματα ν' αντιμετωπίσουν. Άκόμη κι όταν τυχαίνει νά συναντηθούν για νά παίξουν, έξω από τó χωριό, κινδυνεύουν από τ' άγρίμια. Προχτές, μέσα στο χωριό, σκότωσαν μιá αρκούδα...».

Ή Βούρμπιανη και ή Πυρσόγιαννη, θά'ναι τά τελευταία χωριά που θά έπισκεφτώ. Φυσικά κι έδω πάνω, όπως και στ' άλλα χωριά του Γράμμου, ή κατάσταση δέν είναι περισσότερο ευχάριστη. Μονα-

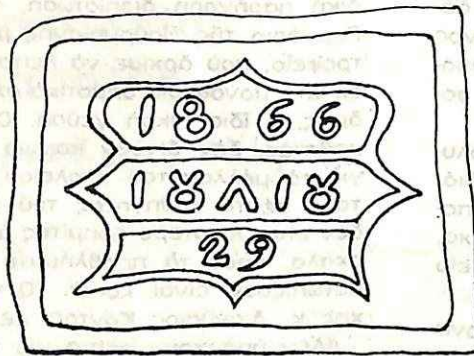
δική παρήγορη διαπίστωση, τó τριτάξιο Γυμνάσιο της Βούρμπιανης με τó οικότροφείο, που άρχισε νά λειτουργεί πέρσι. Στο μονοθέσιο δημοτικό σχολείο της, όμως, ή ίδια πικρή γεύση. Οί τέσσερις μαθητές, δέν δίνουν καμμιá ύπόσχεση για τó μέλλον του σχολείου. Όσο για τούς πέντε καθηγητές του Γυμνασίου, δέν είναι λιγότερο έρημης από τόν δάσκαλο, άφου τά προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι κοινά. Ό γυμνασιάρχης κ. Διονύσιος Κόντος, λέει:

«Δέν υπάρχουν σπίτια για νά μείνουμε και τó πρόβλημα του φαγητού είναι μεγάλο. Είμαστε άναγκασμένοι νά τρώμε από τó συσσίτιο του οικότροφείου και για νά συμπληρώσουμε τó φαγητό, που είναι φτωχό, θά πρέπει νά τρέχουμε σπιτι, νά βρούμε κάποια ξεχασμένα κονσέρβα. Τά παιδιά, φυσικά, δέν έχουν λιγότερα προβλήματα ν' αντιμετωπίσουν...».

Μιá άκόμη περιοχή έρημνώνεται. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τó πρόβλημα του σχολείου του παιδιού, σημαίνει φυγή όλης της οικογένειας από τó χωριό, πρós την Κόνιτσα ή τά Γιάννενα. Κι όμως, υπάρχει λύση. Τήν υπενθυμίζει ό δάσκαλος της Πυρσόγιαννης κ. Θεόδωρος Δανίκας,

«Όλα τά μονοθέσια σχολεία, από τά γύρω χωριά, θά μπορούσαν νά συγκεντρωθούν σ' ένα κεφαλοχώρι και νά συμπληρώσουν ένα κανονικό σχολείο. Με ένα - δύο λεωφορεία, που θά μάζευαν τά παιδιά από τά χωριά, τó πρόβλημα θά μπορούσε νά λυθεί. Και μάθημα σωστό θά μπορούσε νά γίνει τότε και οί οικογένειες δέν θ' άναγκάζονταν νά εγκαταλείψουν τά χωριά, για χάρη τών παιδιών τους...».

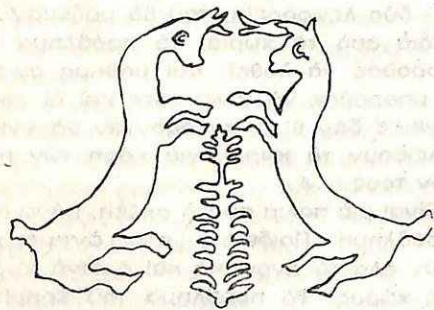
Είναι μιá παλιά σωστή σκέψη, πάνω στο «πρόβλημα Παιδείας», που αντιμετωπίζουν όλα τά άγροτικά και όρεινά χωριά της χώρας. Τό πρόβλημα του έρημης, μονοθεσίτη, δάσκαλου είναι περισσότερο πρόβλημα τών παιδιών μας. Κι άς μ'ήν ξεχνάμε άκόμα, πώς αυτή τη στιγμή, τó ένα τρίτο τών δημοτικών σχολείων είναι μονοθέσια.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΛΙΘΑΝΑΓΛΥΦΑ

Κύρια πηγή της λιθογλυπτικής των χωριών μας είναι η μεταβυζαντινή παράδοση, πλουτισμένη με ανατολικές και δυτικοευρωπαϊκές επιδράσεις. Η άφομοίωση γίνεται με άργη κατεργασία σε μεγάλο χρονικό διάστημα κι είναι αποτέλεσμα ομαδικής συμμετοχής των μαστόρων σε έρεθισμούς, παραστάσεις και πρότυπα που άρεσαν, καθιερώθηκαν και επαναλήφθηκαν. Τα μπλούκια των κουδαραίων ταξιδεύοντας στη Βαλκανική, είναι ευαίσθητοι δέκτες κάθε αλλαγής που παρατηρείται στο πολιτισμικό και τεχνικό επίπεδο, στις βαθιές ανακατατάξεις της οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

Από γενιά σε γενιά από χέρι σε χέρι διαμορφώνουν θέματα και κατασκευές, κατασταλάζουν σε μορφές δοκιμασμένες κι αγαπητές στην όραση, χωρίς ποτέ να αγνοήσουν τα υλικά και την παράδοση του τόπου που δουλεύουν.

Λιθανάγλυφο Αγ. Νικολάου - 1774

Ανηφορίζοντας σήμερα τα σοκάκια της Πυρσόγιαννης και σκύβοντας στοργικά σε κάθε σκαλιστή πέτρα, κτητορική επιγραφή και τοιχοποιία, διαπιστώνεις πως η ευθύνη, το μεράκι και η γνώση σε βάθος χαρακτήριζαν τη δουλειά των παλιών μαστόρων.

Απ' τις κατασκευές της τουρκοκρατούμενης κοινότητας σώζονται ελάχιστα κι η διατήρηση μερικών ακόμα λιθόγλυφων οφείλεται στην περισυλλογή και επανατοποθέτηση — συνήθως σ' άσχετο σημείο της τοιχοποιίας — από νεώτερους μαστόρους.

Η φθορά απ' τον ήλιο και τη βροχή, ή άγνοια των κατοίκων, ή εγκατάλειψη των σπιτιών — ειδικότερα μετά τον έμφύλιο — σημάδεψαν καθοριστικά το θάνατο έργων που με σοφία, γνήσιο αίσθημα και περίτεχνη γραφή σκάλισαν στην πέτρα οι πρόγονοί μας.

Τα παλιότερα λιθανάγλυφα έντοπίζονται γύρω στα 1750 και συγκεκριμένα στο περιστύλιο του Αγίου Νικολάου. Τότε αρχίζει μια λαμπρή περίοδος της λιθογλυπτικής των χωριών μας.

Πρέπει τα μπλούκια των κουδαραίων να είχαν ειδικευμένους πελεκάνους με ξέχωρη συμφωνία στην πληρωμή γιατί δεν εξηγείται τέτοιος πλούτος στο σκάλισμα της πέτρας. Η τέχνη του πελεκάνου απαιτούσε μεγάλο χρόνο, ένεργητικότερη συμμετοχή και φαντασία, στοιχεία που δύσκολα μπορούν να ένταχθούν στις μόνιμες συνθήκες δουλειάς των μπουλουκιών.

Ο Θύμιος Βατσαλής απ' τους τελευταίους σήμερα σπουδαίους τεχνίτες στα τζάκια, θυμάται χαρακτηριστικά πως τα σκαλιστά γίνονταν με πολύ μεράκι και συλλογή, με ειδική συμφωνία ξέχωρα απ' ό,τι για το άλλο στίτι.

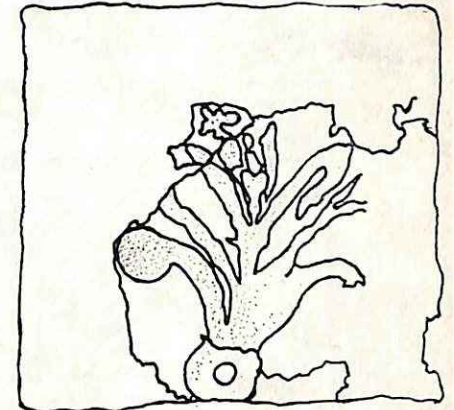
Στα λιθανάγλυφα του Αγίου Νικολάου ή διακοσμητική διάθεση, ή μαστοριά στις καμπύλες των ζαρκαδιών και στο φτερούγισμα των πουλιών, παρά την μεγάλη φθορά σ' άφοπλίζουν και σήμερα με τη φρεσκάδα τους.

Σταματάμε ιδιαίτερα στα έντοιχισμένα σκαλιστά του Αγίου Νικολάου γιατί όριοθετούν μια χρονική περίοδο με πρωτότυπη γραφή, βασανιστικά δοκιμασμένα στην παράδοση του τόπου μας.

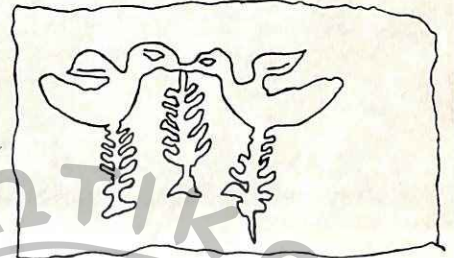
Όσο περνούν τα χρόνια ή ντόπια τεχνική ναρκοθετείται, το πελέκημα χάνει το μεγαλείο του στη λεπτομέρεια, ή παράσταση συντομεύεται και φτωχαίνει. Σίγουρα ο τολμηρός χειρισμός, ή έρωτική έπαφή του μαστορά με την πέτρα αντικατασταίνεται από καινούργια δεδομένα.

Η οικονομική απογείωση του ελληνικού χώρου γύρω στα 1800 ευνόησε μια σειρά διαδικασιών που όδηγησαν σε εύριες αναδιαρθρώσεις της κοινωνίας μας. Καζαντισμένοι μετανάστες από Βλαχιά, Δυτική Εύρωπη και Πόλη στέλνουν έμβάσματα για πλούσιες κατασκευές σπιτιών με πρώτα τα Ζαγόρια, τα δυτικομακεδονικά άστικά κέντρα, την παρολύμπια περιοχή και τα χωριά του Πήλιου.

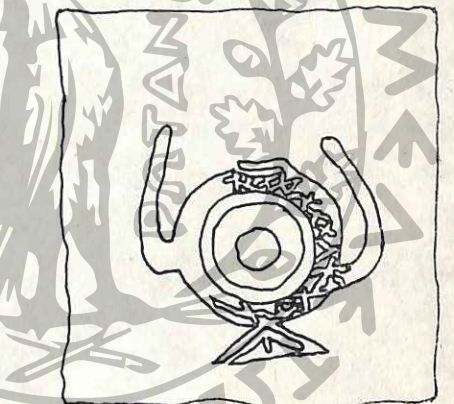
Τα μπλούκια των μαστόρων γρήγορα προσανατολίζονται προς τις υποσχόμενες πολιτείες. Οι συνθήκες δουλειάς αλλάζουν ταχύτατα και απομίμηση διακρίνει τις νέες και πλούσιες

Αγ. Νικόλαος — 1774

Μπατοκέινο — 19ος αϊ.

Αγ. Νικόλαος — 1774

κατασκευές. Στην περίοδο αυτή πρέπει να ένταχτεί και η αλλαγή στα δρομολόγια των μαστόρων της περιοχής μας. Ένω ταξίδευαν για 3-4 μήνες και 2-3 φορές το χρόνο επέστρεφαν στα μαστοροχώρια, τώρα χάνονται μετακινούμενοι συνέχεια για χρόνια. Πολλοί θα ριζώσουν — άργόσυρτα και έπιφυλακτικά στην άρχη — στα μέρη που δουλεύουν.

Ξαναγυρίζουμε στα λιθανάγλυφα του 'Αγίου Νικολάου, αντιπροσωπευτικά δείγματα της ντόπιας τεχνικής πριν την αλλαγή.

Διακρίνουμε δεξιά απ' την κεντρική καμάρα του περιστύλιου πέντε στη σειρά σκαλιστά με παραστάσεις από το ζωϊκό και φυτικό κόσμο. 'Η πέτρα είναι άπαιτητική κι ό τεχνίτης για να την κατακτήσει χρειάζεται γνώση και πολύχρονη πείρα. Δυό ζαρκάδια με λυγισμένα τὰ πιανά τους τεντώνονται άντικρυστά σ' ένα ζεστό κοίταγμα τών ματιών τους.

Σκάλισμα βαθύ, μαστοριά στις καμπύλες χωρίς πλαίσιο, έτσι πού ή υπόλοιπη πέτρα δένει άρμονικά με την τοιχοποιία. Στεκόμαστε καθηλωμένοι' έχεις την αίσθηση πώς τó έρωτικό τους κοίταγμα διαγράφεται άχρονολόγητα.

Σίγουρα ό παλιός Πυρσογιαννίτης πελεκάνας ήταν μερακλής στο κοπίδι, ρωμαλέος στην όργη και την αγάπη.

"Έργο του είναι κι ή διπλανή παράσταση. Μόλις πού διακρίνονται δυό περήφανα κεφάλια έλαφιών. Τά κέρατα γεμίζουν την έπιφάνεια της πέτρας μέχρι την κορυφή της. 'Η φθορά και τὰ συχνά άσβεστώματα όμως δυσκολεύουν την άνάγνωση.

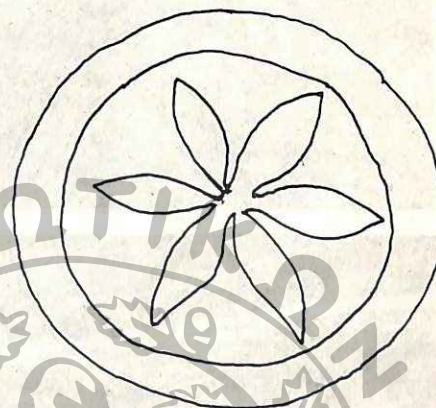
Πάνω απ' την τελευταία καμάρα, σέ καλή άκόμα κατάσταση, ένας δικέφαλος στεφανώνεται από έσώγλυφο σταυρό. Τό ίδιο σκάλισμα με τὰ προηγούμενα, κοινή ή συνθετική αντίληψη.

Δίπλα του ένα λαϊνί ή άνθοδοχείο μόλις πού διαγράφεται από τή φθορά. Οί διακοσμητικές λεπτομέρειες στη δεξιά του πλευρά έστω και μισοσθησμένες μάς έπιτρέπουν να υποθέσουμε μιá παράσταση μοναδική.

Στή σημερινή μετώπη του περιστύλιου μετά την τελευταία έπισκευή προστέθηκαν τρεις πλάκες στις άνάλογες υποδοχές, γιατί τὰ παλιά λιθανάγλυφα είχαν καταστραφεί. Πρό-

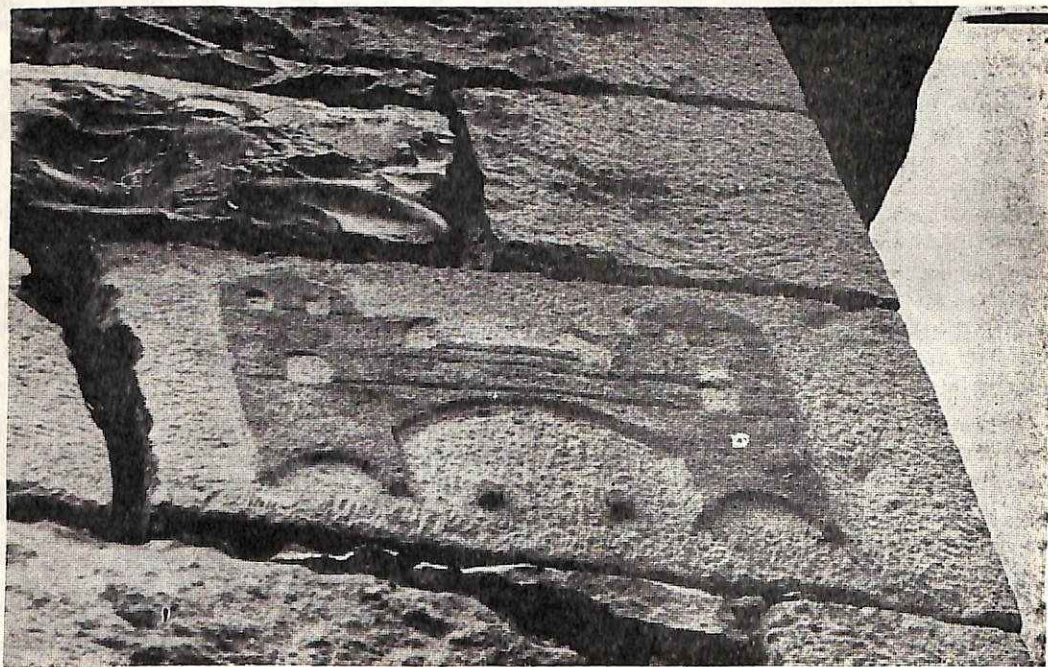
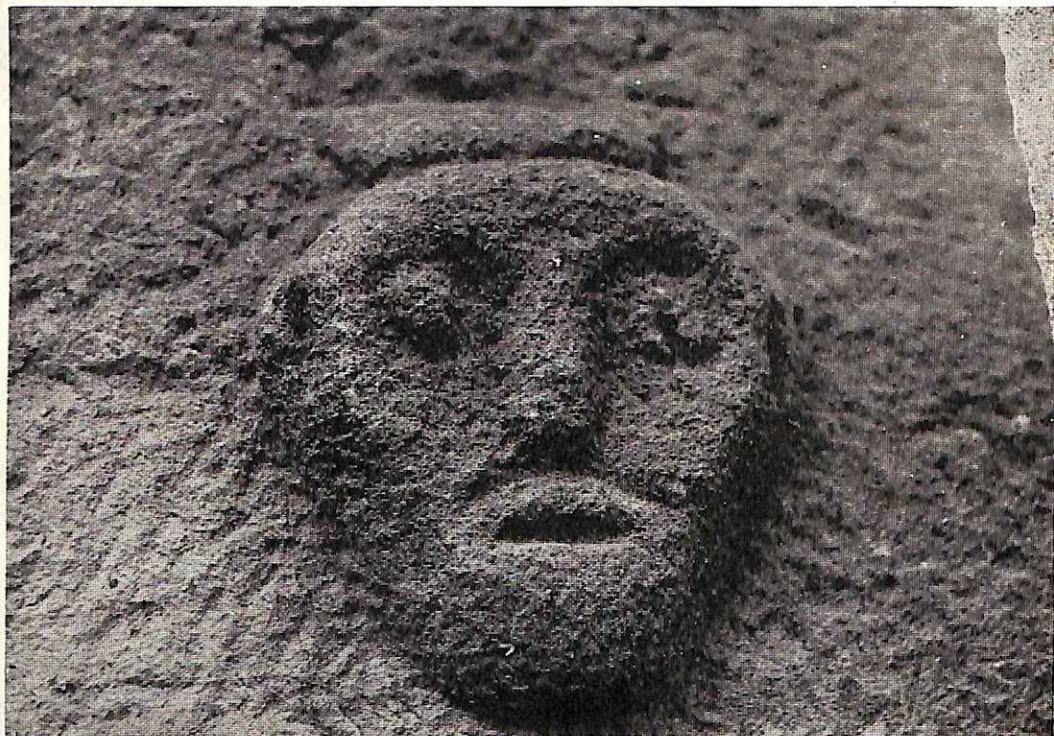
Ξώπορτα Ξουρσμένου

Λιθανάγλυφο 'Αγ. Μηνά

Κιητορική έπιγραφή στο σπίτι του Βασίλη Στύλου

χειρα ὁ σημερινὸς μάστορας θὰ ξύσει πάνω στὴν πέτρα ἀδέξιους σταυρούς.

Δίπλα στὸ μεράκι καὶ τὴν εὐαισθησία τοῦ παλίου πελεκάνου ὁ σύγχρονος τεχνίτης μοιάζει ἀπόπαιδο μὲ νερωμένο τὸ αἷμα του.

Ὁ οἰκοδομικὸς ὄργασμός μετὰ τὸ 1950, ἡ τυποποίηση καὶ ταχύτητα στὶς κατασκευές στέγνωσαν καὶ τὰ τελευταῖα ἔχνη μιᾶς μεγάλης παράδοσης μὲ περίτεχνα ἔργα.

Πρὶν ἀφήσουμε τὸν «Ἅγιο Νικόλαο θ' ἀναφερθοῦμε γιὰ λίγο στὴν τοιχοποιία τοῦ ἱεροῦ. Διακόσια χρόνια κι ὁ σκαλισμένος παρόλιθος στέκει ἀσάλευτος, χωρὶς τὸ παραμικρὸ κοίλιασμα, παρ' ὅλο τὸ καγκέλωμα ἀπὸ δέκα πέτρες ποὺ στενεύουν σὲ ἀνάλογες παράλληλες κατευθύνσεις. Οἱ πέτρες ἐφάπτονται στοὺς ἄρμους δίνοντας τὴν ἐντύπωση ξερολιθιάς.

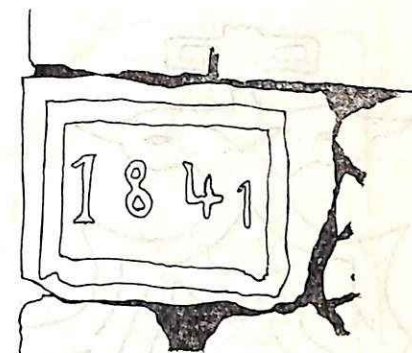
Κάτω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ στὸ παλιὸ Μπατσκέικο σπίτι, ἔτοιμο νὰ πέσει ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη, θρήκαμε σπουδαῖα ἀνάγλυφα.

Δυὸ πουλιὰ μὲ σηκωμένες τὶς φτεροῦγες ἰσορροποῦν στὴν κορφή δυὸ δέντρων. Φτερουγίζοντας μόνιμα μ' ἓνα ἐλαφρὸ σκύψιμο τῆς κεφαλῆς ἀνταμώνουν σὲ παρατεταμένο φιλί. Ἡ συμμετρία τοῦ ἀνάγλυφου ὑπογραμμίζεται μ' ἓνα κυπαρίσσι ποὺ ἡ κορυφή του σβήνει στὶς μύτες τῶν πουλιῶν.

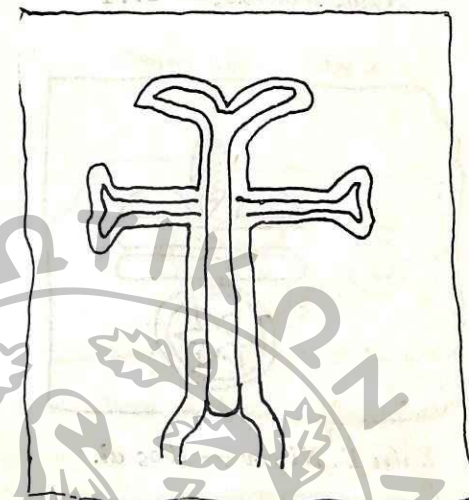
Στὸ ἴδιο σπίτι, ἀριστερὰ πάνω ἀπ' τὸ μονοκόμματο πρέκι τῆς πόρτας, προβάλλει ἓνα ἐσώγλυφο ἀντρικὸ κεφάλι. Τὸ σκάλισμα βαθύ, ἡ μύτη μεγάλη, σχεδὸν δυσανάλογη, τὰ μάτια ἀεικίνητα.

Ἀπέναντι ἀκριβῶς στὸ διπλάνο Μπατσκέικο διακρίναμε ἄλλο ἀντρικὸ κεφάλι σχεδὸν ὁλόγλυφο. Ἀνεπανόρθωτα κατεστραμμένο ἀπ' τὴ θροχὴ καὶ τὸν ἥλιο διατηρεῖ ἀκόμα στὸ χαμήλωμα τῶν ἐλεφάρων του μιὰ αἴσθηση ἀγρύπνιας.

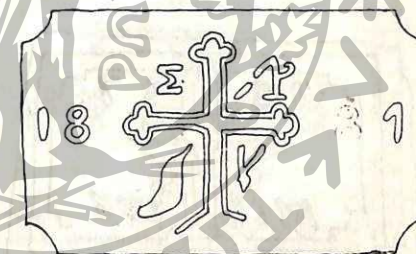
Ὁ Κίτσος Μακρῆς, στὴν ἐργασία του «Ἡ λαϊκὴ τέχνη τοῦ Πηλίου» γράφει: «Ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῶν τοίχων προβάλλουν παράξενα, σχεδὸν ἀνάγλυφα, ἀντρικὰ κεφάλια, ἀδρὰ πελεκημένα καὶ κάπως ἀνέκφραστα. Τὸ τεχνικό τους ἐπίπεδο δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ υποθέσουμε πῶς οἱ κατασκευαστές τους κάτεχαν τὸ μυστικὸ τῶν λεπτότατων ἀλλοιώσεων στὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, αὐτῶν ποὺ ἐκφράζουν χαρακτήρα ἢ συναισθημα. Πηλιορεῖ-

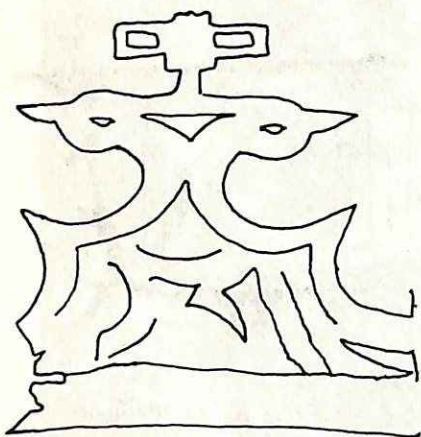
Σπίτι Κώτα Φλώρου

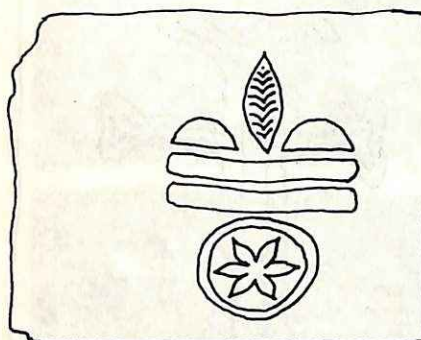
Ἅγ. Νικόλαος — 1774

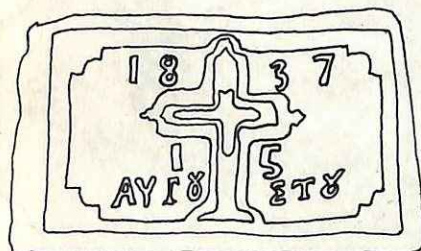
Παρωπρέκι Γ. Ίατριδῆ

"Αγιος Νικόλαος — 1774

Σπίτι Γ. Νίτσου — 19ος αϊ.

Τσερονέικο σπίτι

τική παράδοση τις θέλει προσωπογραφίες των αρχιμαστόρων, ενώ ή κ. Πόπη Ζώρα τις συνδέει «με την πανελλήνια δοξασία για στοιχειώσεις και θυσίες στα θεμέλια της οικοδομής, όπως εκφράζονται κυρίως με το περίφημο τραγούδι του γεφυριού της "Αρτας».

Απ' τις αρχές του 19ου αιώνα ή Πυρσόγιαννη γνωρίζει μεγάλο οικοδομικό όργασμό. Η αύξηση του πληθυσμού και περισσότερο το καζάντισμα των μπουλουκιών επιβάλλουν το χτίσιμο νέων σπιτιών. Αφθονία κτητορικών επιγραφών καλύπτει την περίοδο ανάμεσα στα 1810 και 1880.

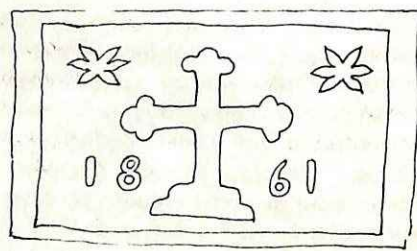
Σκαλισμένες οι περισσότερες με τεχνική δεξιότητα στις λεπτομέρειες, εκθέτουν το ιστορικό του χτισίματος ή μόνο τη χρονολογία.

Στο σπίτι του Αλέξη Παπανικολάου ή Παράσχη, κάτω απ' την σκεπή, σώζεται σε καλή κατάσταση κτητορική επιγραφή με χρονολογία 1856. Επιβλητική στο κέντημα, με λεπτή πλασιώση πραγματική γλυπτική σύνθεση. Στην κορφή της ένα ανάγλυφο περιστέρι κουρνιάζει το κεφάλι απαλά στη ράχη του.

Πάνω απ' την Κόκα - Καρυά στο παλιό Τσουβαλάδικο, διακρίναμε κτητορική επιγραφή με αναπαράσταση εκκλησιάς. Η χρονολογία 1810 σκαλισμένη εξώγλυφα και πλαγιαστά άγγίζει το διπλανό άγκονάρι.

Κτητορική επιγραφή σε επίπεδη επιφάνεια με χαρακίες υπάρχει στο σπίτι του Βασίλη Γκάσιου.

Δεξιotechνία στο σκάλισμα, πλούσιο περιγραμμα και ομοιότητες στη γραφή παρατη-

Σπίτι Π. Λάζου

ρήσαμε στα σπίτια του Βασίλη Στύλου και Αριστείδη Βαλτά.

Δυο ανάγλυφα λιοντάρια στην πόρτα του Ξουρσμένου, έργα άγνωστου λαϊκού τεχνίτη, ξεχωρίζουν για την απόδοση στις λεπτομέρειες.

Τα συχνά άσβεστώματα γέμισαν τις χαρακίες και δυσκόλεψαν τη φωτογράφιση.

Βρήκαμε άφθονες σκαλιστές πέτρες με σταυρούς άλλοτε προσεγμένους άλλοτε άδέξιους, παραστάσεις με πουλιά, κυπαρίσσια, κληματόβεργες, δικέφαλους αετούς, κύκλους και ήμικύκλια, γούβες που τα χείλη τους προεξείχαν ελάχιστα απ' την επιφάνεια της πέτρας.

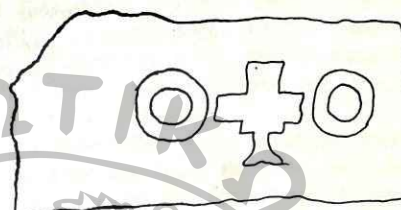
Ήρθαν στιγμές που μείναμε έκστατικοί στα όσα είδαμε· στη δυνατότητα του ανθρώπου να γνωρίζει και να εκφράζει τις έμπειρίες που του προσφέρει ο έαυτός του και το περιβάλλον του· στη διαπίστωση ενός διάλογου έπιμονου που ανάγκαζε το μάστορα ν' άποκαλύψει το φορτίο των έμπειριών του και να το καταθέτει στη συζήτηση. Γιατί το πελέκημα της σιωπηλής πέτρας σήμαινε για το μάστορα συζήτηση, έπικοινωνία, έρωτική έπαφή.

Τελειώνοντας το ταξίδι στο λιθανάγλυφο κόσμο της παλιάς Πυρσόγιαννης — αυτόν που άπόμεινε — ίσως να έπιτρέψαμε στον έαυτό μας άκροβασίες στην έρμηνεία κι έπικίνδυνη σιγουριά στα αισθήματα.

Πιστεύουμε όμως πως το ταξίδι ήταν ένα δέσιμο με την ιστορική μας μνήμη, ένας διάλογος άπαραίτητος για μās τους κληρονόμους.

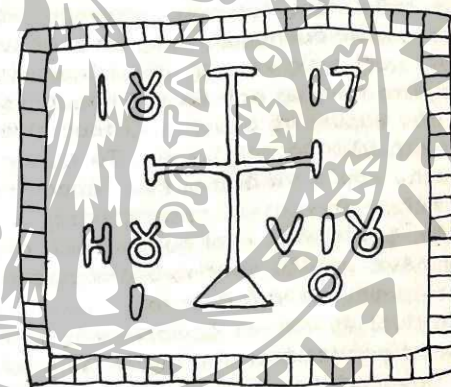
Μπατοκέικο — 19ος αϊ.

Τσουβαλάδικο — 18ος αϊ.

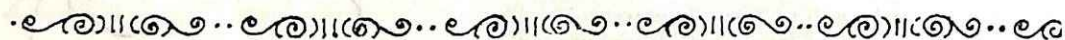
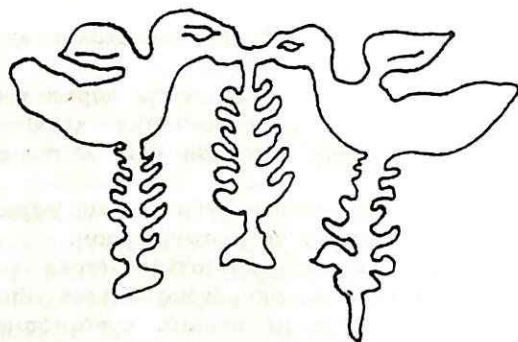
Ξώπορτα Ξουρσμένου

Σπίτι Βασίλη Γκάσου

Κουδαρίτικα

συμβολή
στη γλώσσα
των μαστόρων
του τόπου μας

Νοιώθω σάν ένοχος τώρα πού γράφω τὰ Κουδαρίτικα και θά δημοσιευτούν, γιατί ήταν κάτι δικό μας πού δέν έπρεπε νά τò ξέρουν πολλοί, αλλά μιὰς και τή γλώσσα δέν τή μιλάει σχεδόν κανένας εκτός από όρισμένες λέξεις, ας τὰ γράψουμε νά μή ξεχαστούν.

‘Απ’ τò γράμμα τού Σταύρου Τσούδαλη

“Αν κάποιος ταξιδιώτης επισκεφτεί την Πυρσόγιαννη και τὰ γύρω μαστοροχώρια και θελήσει νά γνωρίσει τόν τόπο και τούς ανθρώπους πού τόν κατοικούν, νά μάθει για τις συνήθειές τους, νά κουβεντιάσει μαζί τους και νά τούς πλησιάσει, τò πρώτο πράγμα πού θά τόν παραξενέψει σάν θάρρει σέ έπαφή μαζί τους είναι κάτι στη γλώσσα πού μιλούν. Τὰ ελληνικά στην κουβέντα απάνω εναλλάσσονται με λέξεις άγνωστες, πρωτάκουστες για αυτόν, ξένες, λές κι οί συνομιλητές του κάτι λένε μεταξύ τους πού δέν πρέπει νά τò μάθει αυτός ό άμύητος.

Κι είναι φυσικό νά ξενιστεί μιὰς κι ή γλώσσα πού μιλιέται σ’ αυτά τὰ μέρη, είναι μοναδική και ιδιόμορφη, ξέχωρη απ’

τη ντόπια διάλεκτο, μυστική και συνθηματική, είναι τὰ Κουδαρίτικα, γλώσσα των μαστόρων της περιοχής.

Γεννήθηκε απ’ τούς ίδιους τούς μαστόρους καθώς πλανιόντουσαν στ’ ατέλειωτα ταξίδια μακριά απ’ τόν τόπο τους για νά ξεπεράσουν τις δυσκολίες της ξενιτιάς, για νά απομονώσουν την κοινωνία πού τούς απομόνωνε, νά συνδεθούν μεταξύ τους, νά κρυφτούν απ’ τò νοικοκύρη, τόν κλέφτη, τò χωροφύλακα, τò κράτος, τόν έχθρό, νά κουτσομπολέψουν τις ξένες, νά κουβεντιάσουν γιαυτό πού τόσο τούς απασχολούσε, μιὰς και τούς έλειπε, την ανάγκη της γυναίκας.

Έτσι ένω σκοπός της λαλιάς είναι νά εκφράσουμε κάτι, νά συνεννοηθούμε με

τούς όμόγλωσσους μας, νά μās καταλάβουν όσοι μās άκοϋν, παρουσιάζεται τώρα παράλληλα κι ένας δεύτερος σκοπός: ‘Η απόκρυψη απ’ τούς άμύητους, τούς ξένους, τούς έχθρους όλων όσα δέν είναι για τ’ αυτιά τους.

Στά σπλάχνα λοιπόν και πλάι στην κοινή ελληνική γλώσσα, και σέ μιὰ πλούσια και δυναμική τοπική διάλεκτο, φυτρώνουν τὰ Κουδαρίτικα, όπλο άμυντικό και έπιθετικό στὸν άγώνα των μαστόρων με

την ξενιτειά, με τή ζωή. Τὰ συμφέροντά τους βρίσκονται σέ αντίθεση και έχθρότητα με την κοινωνία πού τούς περιβάλλει με καθετί άλλο παρὰ με στοργή, τούς πιέζει, τούς επιτάσσει, τούς απαγορεύει. Μέσα της ωστόσο αυτοί πρέπει νά επιβιώσουν και νά επιπλεύσουν.

Κανένας ξένος δέν πρέπει νά μάθει τή γλώσσα τους. “Όποιος φανερώνει τò συνθηματικό γλωσσάρι τους είναι προδότης, είναι σά νά παραδίνει τὰ όπλα στὸν έχθρό.

Οί μαστόροι ξεκινούν απ’ τò χωριό μιὰς κι ή γῆς δέν είναι ικανή νά τούς θρέψει και γυρνάν από τόπο σέ τόπο, χτίζοντας τόν κόσμο, για νά καταφέρουν νά εξοικονομήσουν ό,τι ή γῆς τούς άρνιέται, στάρι για τò ψωμί της χρονιάς, λάδι κι ό,τι περισσέψει για κομπόδεμα. Περιφέρονται έτσι μῆνες, απ’ την άνοιξη ως τò χειμώνα, άκόμη και χρόνια, χάνονται στα Βαλκάνια, την ‘Αφρική, την Περσία.

Οί όροι της πλανόδιας ζωής τούς σπρώχνουν σέ πειρασμούς και τὰ όρια τού θεμιτοϋ, της ξένης και της δικῆς τους ιδιοκτησίας φαίνονται άβέβαια. ‘Η εύκολόκινητη ζωή τούς φέρνει κάθε τόσο σέ νέο περίγυρο, σέ ξένα σπιτία, σέ νοικοκύρηδες άλλοτε έχθρικούς άλλοτε όχι πού τὰ συμφέροντά τους όμως είναι πάντοτε σέ αντίθεση.

‘Απέναντι στὸν κατοπληρωτὴ εργοδότη δέν υπάρχει γιαυτὴ κανένα άλλο μέσο άμυνας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ούτε δικαστήριο ούτε άστυνομία ύπῆρχε στα απομακρυσμένα χωριά πού γύριζαν. ‘Αλλά κι αν υπῆρχαν λίγες πιθανότητες είχαν νά θροϋν τò δικιο τους’ κι ήταν δύσκολο γιαυτούς νά χάσουν πολύτιμο χρόνο διακινδυνεύοντας μιάν

άμφίβολη άπόφαση. Μοναδική τους άμυνα ήταν ή εγκατάλειψη τού γιαπιού — πού κανένα άλλο μπλούκι δέν καταπιανόταν νά τò αποτελειώσει αν δέν ταχτοποιούσε ό «μπαρός» τούς λογαριασμούς του με τò προηγούμενο μπλούκι — και ή μυστική τους γλώσσα.

“Έτσι ή φροντίδα στην πορεία τους αυτή είναι πώς και πότε θά φάν, πού θά κοιμηθούν, πώς θά ξεγελάσουν τò νοικοκύρη, πώς θά κουτσομπολέψουν τὰ σωματικά προσόντα της νοικοκυράς και της κόρης της, πώς δηλαδή θά κατορθώσουν νά εξασφαλίσουν ό,τι τούς έλειπε ή έστω νά τò υποκαταστήσουν με τὰ λόγια.

“Όλα αυτά όμως δέν μπορούσαν νά ειπωθούν καθαρά, δέν έπρεπε νά καταλάβει ό νοικοκύρης. ‘Απ’ αυτή τους την αντίθεση λοιπόν με την κοινωνία, απ’ τή φανερά άνάγκη τους για απόκρυψη γεννιούνται τὰ Κουδαρίτικα.

Δε χρoσιμεϋουν μόνο σέ προθέσεις άγνές, σέ ανακοινώσεις, παρὰ αποβλέπουν οί κάτοχοί τους πριν απ’ όλα νά εκμεταλλευτούν τόν πλησίον, τόν ξένο με κάποια πονηριά και συγχρόνως νά άμυνθούν στò κράτος, την κοινωνία, τò νοικοκύρη.

Περιέχουν βασικά έννοιες σχετικά με

τήν τροφή, τὸ πιτό, τὴ γυναῖκα, τὴν ἀστυνομία καὶ τὶς παραβάσεις τοῦ νόμου, τοὺς ληστὲς, τοὺς νοικοκύρηδες, τὴ γύρω ζωὴ φράσεις ποὺ δείχνουν τὴν ἀνάγκη νὰ εἰδοποιηθεῖ ὁ σύντροφος πῶς φάνηκε ὁ νοικοκύρης, νὰ δουλέψει καλά, νὰ προσέξει, νὰ φύγει ἢ νὰ κρύψει κάτω, πῶς ὁ «μπαρὸς» τοὺς γέλασε νὰ πάρουν

Τὰ παιδιὰ μάθαιναν νὰ τὰ μιλοῦν ἀπὸ μικρὰ καὶ πρὶν ἀκόμη μποῦνε στὰ μπλούκια, μὰ δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ φανερώσουν στὰ παιδιὰ ἄλλων χωριῶν, ὅπου ταξίδευαν, γιατί τοὺς περίμενε ξυλοφόρτωμα. Πρὶν ἀκόμη ἀπ' τὴ μαστόρικη τέχνη ἔπρεπε νὰ μάθουν νὰ κρύβονται μὲ τὴ γλώσσα.

Οἱ γυναῖκες στὸ χωριό δὲν τὰ μιλοῦσαν ἐκτὸς ἀπὸ ὁρισμένες λέξεις, ὅ,τι ἔπαιρνε τ' αὐτὶ τοὺς ἀπ' τὶς κουβέντες τῶν μαστόρων τοὺς χειμῶνες.

Αὐτὲς εἶχαν τὴν τοπικὴ τους διάλεκτο, δὲν εἶχαν ἀνάγκη νὰ κρυφτοῦν μέσα στὸν ἴδιο τοὺς τὸν τόπο. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄντρες δὲν τὰ πολυμιλοῦσαν στὸ χωριό, ἂν καὶ ἦταν ὅλοι μαστόροι, μόνο σὰν ἦταν νὰ θυμηθοῦν τὰ κατορθώματά τους μὲ τὶς ξένες ἢ νὰ ποῦν κανὰ πονηρὸ κουτσομπολιό ποὺ ἔπρεπε νὰ μείνει κρυφὸ ἀπ' τὶς ντόπιες, ἢ ὅταν ἦταν μόνοι τοὺς στὴν κουβέντα καὶ στὰ γλέντια τους.

Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ὅμως καθὼς ἡ Πυρσόγιαννη καὶ τὰ μπλούκια μένουν πίσω στὴν ἱστορία, χάνει κι ἡ γλώσσα τὴ σκοπιμότητά της.

Λέξεις καὶ φράσεις ὁλόκληρες μιλοῦν πιά πολλοὶ νοικοκύρηδες ποὺ τὰχαν μάθει ἀπ' τὴν ἐπαφὴ τους μὲ τοὺς μαστό-

τὰ μέτρα τους. Θὰ τὰ μεταχειριστοῦν σὰ βρίσκονται πάνω στὴ σκαλωσιὰ ὁ ἓνας στὴ μιὰ γωνιά κι ὁ ἄλλος στὴν ἄλλη, μὰ καὶ στὸ καφενεῖο στὰ ξένα γιὰ νὰ κλέψουν στὴν τράπουλα. Δὲ λείπουν οἱ λέξεις ποὺ ἀναφέρονται στὸν παπὰ, τὸ χωροφύλακα, οὔτε καὶ τὰ ρήματα παίρνω - κλέβω.

ρους. Ἐξάλλου τὰ γύρω χωριά μιλοῦσαν κι αὐτὰ εἴτε Κουδαρίτικα εἴτε ἄλλη συνθηματικὴ γλώσσα μὲ κοινὲς λέξεις. Ὅσο τόσο γιὰ τοὺς ἀμύητους τῶν πόλεων καὶ τῶν μακρινῶν περιοχῶν παραμένανε κρυφὴ γλώσσα.

*Μαστόροι
ἀπ' τὴν Πυρσόγιαννη
σιδὸ Ἀργεῖο
τὸ 1948*

Τὰ Κουδαρίτικα δὲν εἶναι γλώσσα σωστὴ καὶ ὁλοκληρωμένη σὰν τὶς γνωστὲς μας ποὺ ἔχουν λέξεις γιὰ τὸ καθετὶ καὶ γιὰ κάθε εἶδους σχέση. Εἶναι ὅπως ὅλες οἱ συνθηματικὲς γλώσσες περιορισμένο σύνολο ἀπὸ λέξεις ποὺ στὴν κουβέντα ἀπάνω ἐναλλάσσονται μὲ ἑλληνικά. Ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ τὴ μιλοῦν δὲν ἀρνιοῦνται ἐντελῶς τὴν κοινωνία ποὺ μέσα της ζοῦν, ἔτσι καὶ στὸ ξεχωριστό τους αὐτὸ ἰδίωμα δὲν ἀπαρνιοῦνται ἀπόλυτα τὴν κοινὴ μητρικὴ γλώσσα. Ἀντίθετα θεμελιώνονται πάνω στὴ γλώσσα τοῦ τόπου, τὴν ἑλληνικὴ, μὲ τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ της καὶ μόνο οἱ λέξεις γίνονται συνθηματικὲς, ἀκατανόητες.

Οἱ λέξεις ποὺ ἀλλάζουν εἶναι οὐσιαστικά προπάντων, ρήματα καὶ ἐπίθετα, τὰ πιὸ βασικά καὶ χρήσιμα, αὐτὰ ποὺ χρειάζονται στὴν καθημερινὴ κουβέντα. Γιὰ τὰ πράγματα ποὺ πιὸ πολὺ ἀφοροῦν γιὰ τὸ φαί, τὸ πιτό, τὴ δουλειά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γυναῖκα καὶ τὶς σχέσεις τους μ' αὐτές, γιὰ τὴ φύλαξή τους, ἔ-

χουν πολλὲς λέξεις μὲ τὸ ἴδιο νόημα, ἐνῶ γιὰ τὶς ἀπομακρυσμένες ἀπ' τὴν καθημερινότητα ἐννοιες, καμιά. Οἱ συνθηματικὲς λέξεις βρίσκονται μὲ τὸν ἐλάχιστο κόπο καὶ τὴ λιγότερη προσπάθεια, γιὰ τὸ καὶ δὲ βρίσκουμε λόγιες λέξεις, φτιαγμένες τεχνητὰ στὰ Κουδαρίτικα.

Πατρίδα τους ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Ν. Μουτσόπουλος εἶναι ἡ Πυρσόγιαννη καὶ ἡ Βούρμπιανη, ποὺ ἦταν τὰ πιὸ παλιὰ μαστοροχώρια τῆς περιοχῆς. Γιατὶ ἡ γλώσσα αὐτὴ εἶναι συνέπεια τῆς μεταστροφῆς τῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἀπὸ τὴ γεωργία ποὺ πιά δὲν ἦταν ἱκανὴ νὰ τοὺς θρέψει πρὸς τὴ μαστορικὴ τέχνη, ὅταν οἱ πρῶτοι μαστόροι ξεκινᾶν ἀπ' τὸ χωριό τους γιὰ νὰ χτίσουν τὸν κόσμο καὶ μπαίνουν σὲ μιὰ ξένη κοινωνία, ἐχθρική. Ὅσο τόσο, ὅσο μπορούμε νὰ γυρίσουμε στὴν ἱστορία στηριγμένοι στίς μνῆμες τῶν γερόντων ποὺ ζοῦν σήμερα, φτάνουμε τουλάχιστον 2 αἰῶνες πρὶν, ἀφοῦ αὐτοὶ θυμοῦνται τοὺς δικούς τους παποῦδες νὰ τὰ μιλοῦν.

Ψάχνοντας λοιπὸν τὰ Κουδαρίτικα πάνω στὰ χνάρια, τὶς πληροφορίες καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη γιὰ τὶς ἑλληνικὲς συνθηματικὲς γλώσσες, προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε τὸν τρόπο δόμησής τους καὶ τὰ ἀποκρυπτικά μέσα ποὺ τὰ δημιούργησαν. Φωνητικοὶ μετασχηματισμοὶ λέξεων τῆς ἑλληνικῆς, δανεισμός ἀπὸ ξένες γλώσσες, μιὰ ἀνακατανομή ἐννοιῶν στίς παλιὲς ἐκφράσεις καὶ τέλος ἡ δημιουργία δικῶν της ἀποκλειστικὰ λέξεων συνθέσανε τὸ μυστικὸ τοῦτο ἰδίωμα.

● Ἐτσι βλέπουμε τὸ ἑλληνικὸ τσακάλι νὰ γίνεται στὰ Κουδαρίτικα κατσάλι ποὺ σημαίνει σκύλος, κακός, τὸ σταμα-

τῶν σταμεῦω, τὸ δρᾶξε (ἀπὸ τὸ ἀδράχνω), ρᾶξε ποὺ σημαίνει πιᾶσε.

● Κύρια ὅμως οἱ δημιουργοὶ μαστόροι προτιμοῦν νὰ δίνουν σὲ παλιὲς λέξεις καινούργιες σημασίες. Αὐτὸ τοὺς ἦταν πιὸ εὐκολο ἀφοῦ τὶς ἔβρισκαν ἐτοιμὲς. Γιὰ νὰ τὶς καταλάβουμε πρέπει συχνὰ νὰ καταφύγουμε στὴ λαϊκὴ γλώσσα καὶ στὰ ἰδιώματά της. Τὸ κορίτσι γιὰ παράδειγμα λέγεται ἀγκίδα ποὺ στὴ λαϊκὴ γλώσσα σημαίνει ἔρωτας, στεναχώρια, μεπιάς, βάσανο, ὅτι δηλαδὴ σημαίνει καὶ γιὰ τὸ μᾶστορα τὸ κορίτσι. Ἀκόμη ἡ ἀδελφὴ λέγεται βλαστάρω ἀπ' τὸ βλαστάρι, τρυφερό, καὶ τὰ πόδια ἀγωγιάτες. Ὅμοια τὰ ζῶα ἔχουν ὀνόματα ἀνάλογα

με το παρουσιαστικό τους: στρογγυλομύτης λεγόταν το άγριογούρουνο και το φάρι νεροπούλι. Όπως είναι φανερό και το χιούμορ δεν λείπει από τις εκφράσεις τους αυτές: κουζούρω λέγαν τη βροχή, τις λίρες αλούπες (πονηρές). Η προσφυγή στο μέσο αυτό δείχνει ευκίνησία και ευστροφία αυτών που το μεταχειρίζονται, που είναι δύσκολο να παρακολουθήσει και ο πιο προσεκτικός έρευνητής. Το σπίτι το όνόμασαν κούφιο, το λάδι άπαλό, το βούτυρο άπαλούδι, τα κρεμμύδια καφκοκάρδια. Το χωροφύλακα τον αποκαλούσαν χαρακτηριστικά στήνοβράκη, τον Έλληνα δέξιο, τον γύφτο ξυνό. Βλέπουμε συχνά τις συνθηματικές αυτές λέξεις να θυμίζουν ανάλογες λαϊκές εκφράσεις, όπως η άγκίδα. Ίσως να γεννήθηκαν μαζί παράλληλα αλλά ίσως και από τις συνθηματικές να επηρεάστηκε η λαϊκή ρήση.

● Για να συμπληρώσουν τα Κουδαρίτικα δανεισθηκαν και πολλές λέξεις από ξένες γλώσσες γειτονικών συνήθως λαών που άκουγαν και μάθαιναν στις περιοδείες τους τα μπλούκια. Έτσι συναντούμε λέξεις γύφτικες, σλάβικες, αρβανίτικες, τουρκικές, βλάχικες, ιταλικές (όπως το μπαρός που είναι γύφτικο).

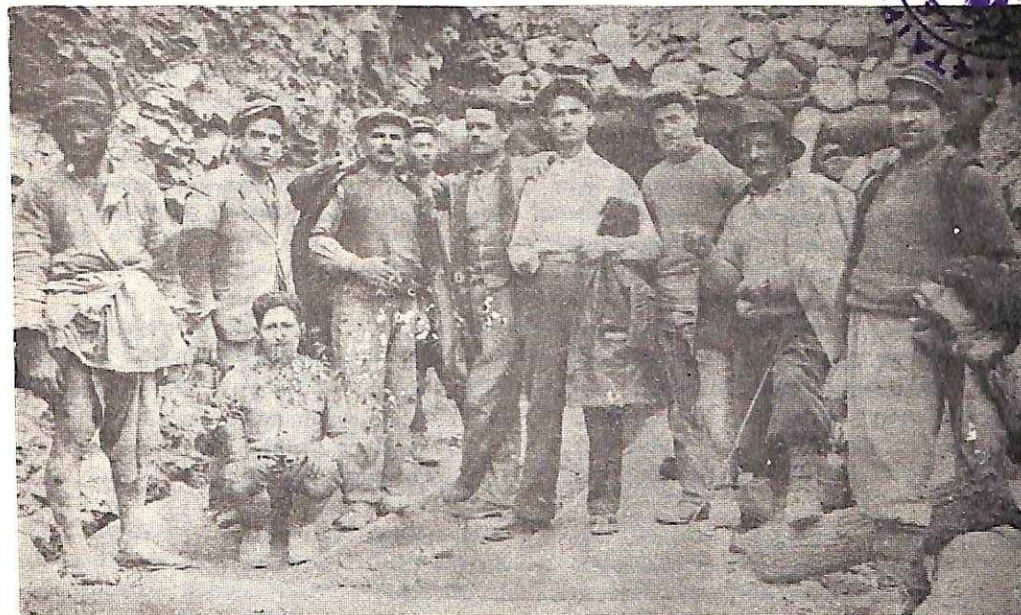
Πιο εύκολο όμως γιαυτή ήταν να δανειστούν λέξεις από άλλα συνθηματικά γλωσσάρια. Γιατί οι μυστικές γλώσσες είναι φαινόμενο καθολικό σ' όλους τους τόπους μέσα κι έξω απ' την Ελλάδα, παντού όπου υπάρχει ανάγκη όμοιων, όμοιων γλωσσών να χωριστούν απ' την κοινωνία. Οι κακούργοι και οι ληστές στην Ίαβα και στο Μεξικό, οι χτίστες της Ρωσίας, της Γερμανίας και οι Έλληνες, γυρολόγοι ή όχι, επαγγελματίες έχουν τα μυστικά τους γλωσσάρια. Όλες αυτές οι γλώσσες συμπλέκονται μεταξύ τους και με άλλες εθνικές και αλληλοεπηρεάζονται, γιαυτό και σ' όλες, αν και δημιουργούνται σε διαφορετικό τόπο και χρόνο, υπάρχουν κοινές λέξεις.

Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης ξεχωρί-

ζει τα ιδιώματα των μεγάλων αστικών κέντρων της Αθήνας, όπως τα μάγκικα, τα μπουρλουκέικα, γλώσσα των φυλακισμένων, και τα ιδιώματα των πλανόδιων συχνά επαγγελματιών της βόρειας ελληνόγλωσσας περιοχής που κι αυτά πάλι ανήκουν σε 2 κλάδους. Το θρακομακεδονικό όπου ο καλός λέγεται μπάνικος, ο χτίστης γκότ, ο μικρός χτίστης, μαλέτσκο ή γκοτόπουλο και το ηπειροαιτωλικό που περιλαμβάνει και τα Κουδαρίτικα που τον καλό τον λένε όρματο, το χτίστη κούδαρη και το μικρό χτίστη λαγούλι. Στον τελευταίο κλάδο ανήκουν ακόμη τα Αλειφιτάτικα των καλαντζήδων της Ηπείρου, Μπουκουρέικα των Τζουμέρκων ραφτάδων, κομπογιαννίτικα των εμπειρικών γιατρών και αρτοποιών του Ζαγοριού, τα βαγενάδικα των βαρελοποιών απ' τη Σώπικη Ηπείρου, τα Ντόρτικα της Εύρυτανίας και άλλες. Όλες αυτές οι γλώσσες βρίσκονται σε άμεση σχέση μεταξύ τους, αλληλοσυμπληρώνονται, συνυπάρχουν αλλά και ανταγωνίζονται. Απ' ό,τι μας διηγούνται κουδαράιοι απ' την Πυρσόγιαννη, όταν ήθελαν να ξεγελάσουν μαστόρους απ' άλλα χωριά που κι αυτοί μιλούσαν Κουδαρίτικα, μπερδεύαν στις φράσεις τους τοπωνύμια άγνωστα για όσους δεν ήταν ντόπιοι, διατηρώντας έτσι τη μυστικότητα και τη συνθηματικότητα.

● Τέλος η γλώσσα συμπληρώθηκε από λέξεις έντελως καινούργιες που επινόουν μόνοι τους οι μαστόροι. Δεν είμαστε όμως σε θέση να τις ξεχωρίσουμε μιάς και δεν μπορούμε να ξέρουμε όλες εκείνες τις γλώσσες που συμμετείχαν στο φτιάξιμό της.

Όπως όλες οι συνθηματικές γλώσσες έτσι και τα Κουδαρίτικα έχουν κάποια ιδιοτυπία. Με το φτωχό σχετικά λεξιλόγιό τους εκφράζουν χοντρικά έννοιες που τις ξεχωρίζουμε στην καθημερινή μας ομιλία. Ντισσέρι ή τεσσέρι, για παράδειγμα, λένε το γαϊδούρι, το μουλάρι και οποιοδήποτε τετράποδο ζώο χωρίς να υπάρχει χωριστή λέξη για το καθετί. Ακόμη και τα ελάχιστα ρήματα είναι πο-

Μαστόροι στην Πεσσία — 1938

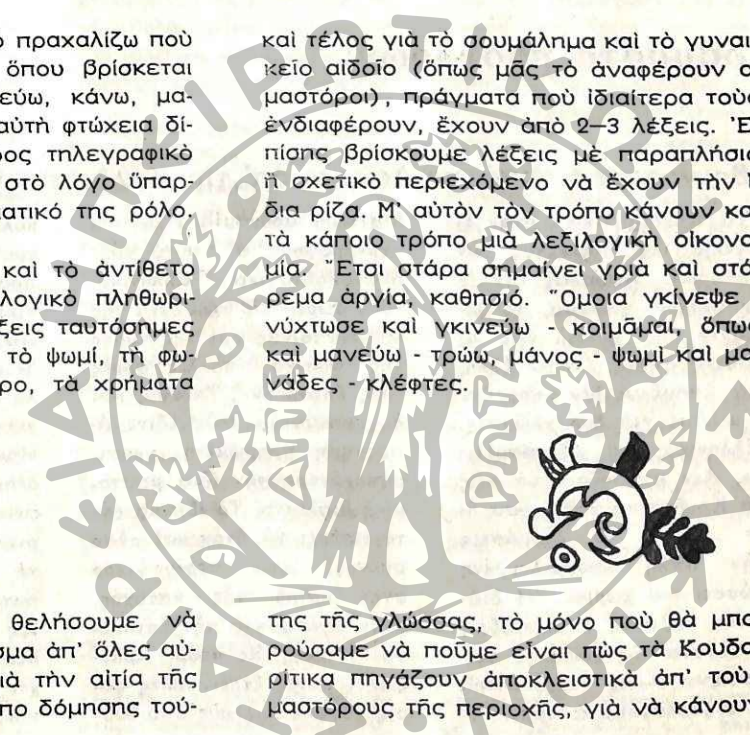
λυσήμαντα όπως είναι το πραχαλίζω που ανάλογα με τη φράση όπου βρίσκεται σημαίνει φτιάχνω, δουλεύω, κάνω, μαγειρεύω. Η λεξιλογική αυτή φτώχεια δίνει στη γλώσσα ένα ύφος τηλεγραφικό που εφαρμόζει ακριβώς στο λόγο ύπαρξής της και στο συνθηματικό της ρόλο.

Συνήθως όμως έχουμε και το αντίθετο φαινόμενο. Έναν λεξιλογικό πληθωρισμό, δηλαδή πολλές λέξεις ταυτόσημες για το ίδιο πράγμα. Για το ψωμί, τη φωτιά, το τυρί, το τσίπουρο, τα χρήματα

και τέλος για το σουμάλημα και το γυναικείο αϊδοίο (όπως μας το αναφέρουν οι μαστόροι), πράγματα που ιδιαίτερα τους ενδιαφέρουν, έχουν από 2-3 λέξεις. Έπισης βρίσκουμε λέξεις με παραπλήσιο ή σχετικό περιεχόμενο να έχουν την ίδια ρίζα. Μ' αυτόν τον τρόπο κάνουν κατά κάποιο τρόπο μια λεξιλογική οικονομία. Έτσι στάρα σημαίνει γριά και στάρεμα άργια, καθισιό. Όμοια γκίνεψε - νύχτωσε και γκινεύω - κοιμάμαι, όπως και μανεύω - τρώω, μάνος - ψωμί και μανάδες - κλέφτες.

Αν, τελειώνοντας, θελήσουμε να βγάλουμε ένα συμπέρασμα απ' όλες αυτές τις παρατηρήσεις για την αιτία της δημιουργίας και τον τρόπο δόμησης του-

της της γλώσσας, το μόνο που θα μπορούσαμε να πούμε είναι πως τα Κουδαρίτικα πηγάζουν αποκλειστικά απ' τους μαστόρους της περιοχής, για να κάνουν

τόν αγώνα για επιβίωση στα ταξίδια τους πιο εύκολο. "Ανθισαν στα περασμένα χρόνια όταν οι κοινωνίες ήταν πιο κλειστές και οι διακρίσεις πιο έντονες. Σήμερα όσοι τα μιλούσαν δεν τα πολυμιλούνε πια, μιάς και οι συνθήκες άλλαξαν. "Αραιώθηκαν ή αλλοιώθηκαν οι τάξεις τους, περιορίστηκε ή δράση τους ίσως και να στομώθηκε ή παλιά τους αντίθεση με την κοινωνία, ενώ παράλληλα στερεώθηκε ή έννοια του νόμου. Σ' αυτό βοήθησε το κομμάτισμα της μεγάλης ευρωπαϊκής Τουρκίας, ή ζωή στην ελεύθερη Ελλάδα, οι νέοι όροι ζωής και επαγγελματικής ασχολίας. "Η γλώσσα σταμάτησε να εκφράζει ό,τι παλιότερα εκφραζε. "Αφού λοιπόν τα Κουδαρίτικα

πήραν το δρόμο της ιστορίας και της λησμονιάς για να μη χαθούν, έπρεπε να συγκεντρωθούν και να δημοσιευτούν, χωρίς να κινδυνεύουμε να θεωρηθούμε προδότες, για να δείχτει για μια ακόμη φορά το όξύ λαϊκό αίσθητήριο για την άμυνα, την αυτοσυντήρηση και την επιβίωση του εργαζόμενου ανθρώπου.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ:

Μελέτη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη για τις ελληνικές συνθηματικές γλώσσες και τα Ντόρτικα της Εγγυτανίας. Νικολάου Μουτσόπουλου: Βέροια. Χαρίλαου Ρεμπέλη: Κονιτσιώτικα 1953. Γράμματα μαστόρων.

Για τα Κουδαρίτικα

Γράμματα μαστόρων

Μας γράφει ο Μιχάλης Δούμας απ' την Καλλιπεύκη Λαρίσης:

Τα Κουδαρίτικα ήταν επαγγελματική διάλεκτος των μαστόρων. "Ασφαλώς δεν ήταν πλήρης γλώσσα, το λεξιλόγιό της φτωχό και οι φράσεις απλές. "Ήταν ελληνικά, επομένως δεν μπορούμε να μιλάμε για δυο γλώσσες, «Ελληνικά» και «Κουδαρίτικα». Δεν μπορούσες να πής στα Κουδαρίτικα όλα όσα ήταν δυνατό να εκφράσεις στην απλή καθομιλουμένη γλώσσα του χωριού. "Η διάλεκτος κάλυπτε στοιχειωδώς τα θέματα της δουλειάς των μαστόρων, ίσως περισσότερο τα εύφωτολογήματά τους. "Ι-

διαίτερη αδυναμία είχαν να περιγράψουν, σ' αυτά τά... ακαταλαβίστικα "Ελληνικά, τά... σωματικά προσόντα της οικοδέσποινας και της κόρης της. Φυσικά πολλές φορές τους έπαιρναν... πρέφα, και ή... μπαρέσιο τους έδινε απάντηση πληρωμένη, χρησιμοποιώντας την ίδια μαστορική διάλεκτο. Το ιδίωμα αυτό πρέπει να ήταν και μέσο αμύνης, ίσως περισσότερο στον καιρό της κατοχής, στον αγώνα για την επιβίωση. "Η λέξη, ως πούμε, «βούζιος», ποιός ξέρει πόσες φορές έβγαλε πολλούς από δύσ-

κολες καταστάσεις. Κατά τη χρονική περίοδο 1930—1940, που συμπίπτει με τα μαθητικά και φοιτητικά μου χρόνια, τα Κουδαρίτικα δεν τα ήξεραν μόνο οι μαστόροι, αλλά όλο το χωριό: "Αντρες, γυναίκες, αγόρια, κορίτσια. Μπορεί να υπήρχαν οι έξαιρέσεις, που απλώς επιβεβαιώνωναν τον κανόνα. Μπορεί μερικοί και μερικές να ήξεραν τα λιγότερα, αλλά όπως σή-ποτε τα ούσιωδέστερα. Γεγονός είναι ότι όλοι σχεδόν τα ήξεραν. Τα μιλούσαν άνοιχτά, ακόμα και μπροστά στις γυναίκες: Μόνο που σ' αυτή

την περίπτωση, έπρεπε να είναι στενός κάπως ο κύκλος. Οι μαστόροι άλλων περιοχών είχαν κι' αυτοί τα Κουδαρίτικα τους, τα οποία διέφεραν από τα δικά μας, πολλές λέξεις όμως ταίριαζαν. Κι αυτό είναι εύνοητο: Δεν ήταν δυνατό οι μαστόροι κάθε περιοχής να αποτελούν κλειστή ομάδα, κι ή κάθε μία να έχει τη δική της διάλεκτο, τελειώς διαφορετική από ό-

λες τις άλλες. Οι διάφορες ομάδες επικοινωνούσαν μεταξύ τους, και γινόταν ανταλλαγή λέξεων και ιδεών. "Υστερα, ή διάλεκτος μαθεύτηκε και από τους οικοδεσπότες και οικοδέσποινες, που ήταν εργοδότες των μαστόρων. Συνεπώς, τα Κουδαρίτικα ξεκίνησαν σαν επαγγελματική διάλεκτος των μαστόρων: Κατόπι, σιγά - σιγά, τα έμαθαν κι όλοι οι άλ-

λοι που αποτελούσαν το συγγενικό και φιλικό τους κύκλο. "Επίσης τα έμαθαν οι εργοδότες τους, μπαροί και μπαρέσιες. Τελικά, με το πέρασμα των χρόνων, ένσωματώθηκαν στην τοπική διάλεκτο του χωριού μας. Το Κουδαρίτικο ιδίωμα είναι καθαρά ελληνικό, και ή έννοια που κρύβεται πίσω από τις λέξεις δείχνει την οξυνοια των δημιουργών του.

Μας γράφει ο Σπύρος Φρόντζος απ' την Καρδίτσα:

Τα Κουδαρίτικα ήταν γλώσσα για να συνεννοούνται οι κουδαράιοι μεταξύ τους χωρίς να τους καταλαβαίνουν οι άλλοι. Γιατί οι κουδαράιοι όπως ήταν νηστικοί απ' ό-λα από «μάνο» μέχρι «ντέν-τσκο» (από ψωμί μέχρι γυναικά). Βρίσκονται μ' αυτά στο στόμα για να ικανοποιούν την ανένειά τους.

Τα Κουδαρίτικα δεν τα μιλούσαμε μόνο στη δουλειά αλλά ήταν συνηθισμένη ή γλώσσα και πάντοτε για να καλύψουμε κάτι πονηρό που πάντα θα ήταν όπου και να καθόμασταν ή με ξένους ή ακόμα και άναμεταξύ μας.

Οι λέξεις οι Κουδαρίτικες δεν είχαν αυτή την απήχηση που έχουν οι πραγματικές λέξεις. Τις περισσότερες φορές μιλούσαμε Κουδαρίτικα. Προπάντων στη δουλειά τα μιλούσαμε πάντα. Στο χωριό

σχεδόν όλοι μαστόροι είμασταν αλλά δεν τα παραμιλούσαμε. Οι γυναίκες πολύ λίγο ξέρανε γιατί δεν τα μιλούσαμε μαζί. Καταλάβαιναν ελάχιστα πονηρά. Στα ξένα εάν ανταμώναμε με μαστόρους από άλλα μέρη μιλούσαμε Κουδαρίτικα αλλά στην κάθε περιοχή άλλαζε ή διάλεκτος.

Πάντως όμως μπορούσες να συνεννοηθείς. Λέξεις από άλλους μαστόρους παίρνονταν διότι και μεταξύ Πυρσογιαννιτών υπήρχε διαφορά στη διάλεκτο. "Ο καθένας το κάθε πράγμα μπορούσε να το «ξοφλιάσει» (να το πεί) με διαφορετική λέξη. Πάντως όμως συνεννόηση έρχοταν.

Τα Κουδαρίτικα δεν είχαν ένα όρισμένο αριθμό από λέξεις. Το κάθε πράγμα μπορούσες να το «ξοφλιάσεις» (να το πείς) «άλλοιωτικο».

"Όλες τις λέξεις τις θεωρώ όχι καινούργιες γιατί ή γλώσσα ή Κουδαρίτικη δεν είναι γραμμένη σε βιβλίο για να πεί κανένας ότι κάτι προστέθηκε ή αφαιρέθηκε. "Ο καθένας στην περίπτωση που βρισκόταν και ήθελε να χρησιμοποιήσει κάτι το έλεγε Κουδαρίτικα. Τα λαγούλια τη μάθαιναν γρήγορα τη γλώσσα γιατί απ' τους Κουδαράιους όλο αυτή άκουγαν. "Εγώ περιστατικό δικό μου απ' τη ζωή μου στα ξένα δεν θυμάμαι. Στην Κόρινθο που ταξίδευα με περιορισμένο σύνολο και πάντα συγγενικό δεν έχω κάτι συγκεκριμένο. Μόνο που τα Κουδαρίτικα τα μιλούσαμε πάντοτε, γιατί πάντοτε θα βρισκόμασταν με κόσμο ξένο και θαυμάζοντας ή κατηγορώντας κάποιον ή κάποια μιλούσαμε τη γλώσσα μας.

Μας γράφει ο Δήμος Φλίνδρης απ' την Πυρσόγιαννη:

Τα μαστορικά δεν ήταν πλήρης γλώσσα. "Ήταν μια

γλώσσα που μιλούσαν οι μαστόροι συναμεταξύ τους, για

να μη τους παίρνουν χαμπάρι τα άφεντικά που τους φκιά-

νανε τὸ σπίτι. Δὲν ἦταν γλῶσσα πὺ μποροῦσε νὰ τὴ χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὶς καθημερινὲς ἀνάγκες. Μ' ἄλλα λόγια δὲν μποροῦσε ὅσα ἔλεγε στὰ ἑλληνικὰ νὰ τὰ πείσει καὶ στὰ μαστορικὰ. Ἦταν γλῶσσα πὺ τὸ λεξιλόγιό της ἔφτανε γιὰ νὰ καλύψει τὴ συνεννόηση μόνο στὰ πράγματα τῆς δουλειᾶς. Τὰ μαστορικὰ τὰ μιλούσαμε ὄχι μόνο γιὰ νὰ μὴ μᾶς παίρνει πρέφα τὸ ἀφεντικό, ἀλλὰ καὶ στὰ καφεντὰ ὅταν ἦταν ἀνάγκη πὺ ἀνταμώνανε οἱ μαστόροι λέγανε τὰ μαστορικὰ γιὰ τὴ δουλειὰ τους, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἀκοῦν οἱ θαμῶνες. Στὸ χωριὸ τὸ ἤξεραν μόνο οἱ μαστόροι. Ἐκεῖ τὰ μιλούσαμε ἀπὸ συνήθεια. Καὶ ὀρισμένες γυναῖκες τὰ καταλάβαιναν ἂν καὶ ὄχι ὅλα.

Στὶς γυναῖκες τοῦ χωριοῦ μας τὰ μιλούσαμε τὰ μαστορικὰ μπροστὰ τους γιὰ νὰ μὴ μᾶς καταλαβαίνουν στὰ ὅσα κάναμε στὶς ξένες γυναῖκες στὰ ξένα.

Στὰ ξένα πὺ συναντούσαμε μαστόρους προπαντὸς ἀπ' τὰ Τζουμέρκα καὶ αὐτοὶ μιλούσαν μαστορικὰ, ἀλλὰ μὲ τὰ δικά μας ἦταν πολλὰ πὺ δὲν ταίριαζαν. Συγκεκριμένα ἐμεῖς τὸν νοικοκύρη τὸν λέγαμε μπαρὸ αὐτοὶ τὸν λέγαν σφέλλη καθὼς καὶ τὴ νοικοκυρὰ τὴν λέγαμε μπαρέσιο, αὐτοὶ τὴν λέγαν σφέλο. Τὸ κρέας ἐμεῖς τὸ λέγαμε τσέρο, αὐτοὶ τὸ λέγαν μύχο, τὴ γριὰ ἐμεῖς μαγόζιο αὐτοὶ ζιένα. Τὰ αὐγὰ ἐμεῖς τὰ λέγαμε στερνάρια αὐτοὶ ἀσπράδια, τὴν κοπέλα ἀγκίδα ἐμεῖς, παλακίδα αὐτοὶ καὶ πολλὰ ἄλλα πὺ δὲν τὰ θυμάμαι. Μᾶλλον τὰ δικά μας μαστορικὰ

εἶναι πολὺ πλουσιώτερα ἀπ' τὰ δικά τους καὶ πιὸ εὐγενικά.

Τὰ μαστορικὰ αὐτὰ αὐξάνονται οἱ λέξεις τους οὔτε λιγοστεύουν. Εἶμαι 73 ἐτῶν, μιλάω τὰ μαστορικὰ ἀπὸ τὸ

ἔτος 1920. Μέχρι σήμερα, 1977, δὲν κατάλαβα καμιὰ λέξη νὰ προστεθεῖ οὔτε νὰ μειωθεῖ. Ἐκεῖνο πὺ ξέρω γιὰ τὸ πὼς βγήκαν τὰ μαστορικὰ εἶναι ἀπὸ μιὰ πραγματικὴ εἰκόνα ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ

Πυροσφιαννίτες μαστόροι καὶ μαραγκοὶ στὴ Σπάρτη πρὶν τὸν πόλεμο

πατέρα μου πὺ λεγόταν Δημήτριος Φλίνδρης.

Ἦταν τότε 75 ἐτῶν. Τὸ 1918 ἔμεινε στὸ χωριὸ γιὰ γεράματα. Εἶχε ὀρισμένες οἰκονομίες σὲ λίρες, ἀμπάριάζε σιτάρι καὶ τὸ πουλοῦσε τὸ χειμῶνα μὲ μιὰ δεκάρα παρὰ πάνω ἀπ' ὅ,τι τὸ ἀγόραζε. Εἶχε καὶ ὀρισμένες λίρες περὶ σσευμα τὶς ὁποῖες εἶχε μέσα σὲ 15 ντενεκεδάκια στρογγυλά, σὲ κείνα πὺ βάζαν τὸν ταμπάκο καὶ τὶς ἔκρυβε σ' ἓνα ἀμπέλι πὺ εἶχαμε στὰ Μαντένια. Ἐμένα μ' ἔπαιρνε κάθε Κυριακὴ καὶ πηγαίναμε στὰ Μαντένια. Μ' ἄφηνε ἐμένα ἀπὸ κάτω ἀπὸ μιὰ κουτσουπιὰ καὶ αὐτὸς κατέβαινε κάτω στὸ ἀμπέλι, ἔπαιρνε τοὺς ντενεκέδες μὲ τὶς λίρες καὶ ἐρχόταν ἀπάνω, τὶς ἄπλωνε στὴν πουκαμίσσα καὶ τὶς μετροῦσαμε. Ὅταν τὶς βρίσκαμε σωστὲς τὶς ἔβαζε

πάλι στοὺς ντενεκέδες καὶ ἐτοιμαζόταν νὰ κατέβει νὰ τὶς κρύψει. Συνάμα ξεκινούσα κι ἐγὼ ἀπὸ κοντά του. Τότε γυρίζε καὶ μοῦ ἔλεγε: «Ἐσὺ στάμεψε αὐτοῦ δὲν κάνει νᾶρθεις κοντά μου».

Ὅταν γύρισε τοῦ λέγω: «Παπὺ γιατί μοῦ εἶπες νὰ σταμέψω ἐδῶ, τί θὰ πεῖ αὐτὴ ἡ λέξη». Τότε γυρίζει καὶ μοῦ λέγει: «Αὐτὴ ἡ λέξη εἶναι μαστορικά. Στάμεψε αὐτοῦ θὰ πεῖ κάτσε ἐδῶ». Καὶ ἄρχισε νὰ μοῦ λέει πὼς καὶ ὁ πατέρας του ἦταν μαστορας καὶ ἤξερε τὴ μαστορικὴ γλῶσσα. Καὶ βγάξω ἓνα συμπέρασμα. Πὼς ἡ μαστορικὴ γλῶσσα θὰ εἶχε πάνω ἀπὸ 2 αἰῶνες.

Τὰ μαστορικὰ πὺ μιλούσαμε πολλὲς φορὲς μᾶς βγαίνανε γιὰ καλὸ. Καὶ λιγότερες φορὲς μᾶς πρόδωσαν. Ἐχω μιὰ περίπτωση πὺ μᾶς μο-

λογοῦσε ὁ μακαρίτης ὁ Κωνσταντῖνος Γαλάνης. Εἶχε πάει σ' ἓνα χωριὸ μὲ ἄλλους 2 μαστόρους νὰ συμφωνήσουν ἓνα σπίτι. Τὸ χωριὸ δὲν τὸ θυμάμαι, μᾶλλον στὸ Πωγῶνι ἦταν. Ἀφοῦ συμφώνησαν κάθησαν νὰ φᾶν. Σὲ μιὰ εὐκαιρία λέγει ὁ ἓνας μαστορας μαστορικά: «Ὁ μπαρὸς φορεῖ ὄρματη μπαρέσιο» δηλαδή «ὁ νοικοκύρης ἔχει ὁμορφὴ κυρά. Φαίνεται ὅμως αὐτὸς ὁ νοικοκύρης θὰ εἶχε κάνει μὲ μαστόρους καὶ τὰ ἤξερε τὰ μαστορικὰ. Καὶ τοὺς λέγει μαστορικά: «Μανέψετε Κουδαράιοι καὶ καφαλίσετε καὶ ἡ μπαρέσιο φορεῖ τοῦ μπαροῦ». «Φάτε μαστόροι καὶ φύγετε καὶ ἡ κυρά εἶναι τοῦ ἀφεντικοῦ».

Ὅποτε ἔφυγαν ἀμέσως καὶ τὸ σπίτι τὸ φκιάσαν ἄλλοι μαστόροι ἀπ' τὸ Τζιουμέρικο.

Ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο γράφει ὁ Χρῆστος Δόβας:

«Τὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς, τότε δὲν εἶχε φωνὲς καὶ βρῖσιμο. "Α - πα - πα. Αὐτὸ ἦταν τὸ πιὸ καλὺτερο πρᾶγμα πὺ ὑπῆρχε. "Αν θὰ πήγαινες σὲ μιὰ παρέα πὺ δούλευαν μαστόροι δὲν ἄκουγες τίποτα νὰ λέει κανένας ἢ νὰ βρῖσει. Οὔτε νὰ πεῖ τοῦ ἄλλου κανεὶς ἐκεῖνο γιατί δὲν τῶκανες. Ποτέ. Καὶ στραβὸ νὰ τῶκαμε δὲ θὰ τοῦλεγε «ὄχι ἔτσι τὴν πέτρα βάλτην ἀνάποδα». "Αμα τὸν ἔδλεπε κανένας ἀπὸ πέρα ὅτι ἔφευγε μιὰ πέτρα ἀπ' ἔξω ἢ ἔφκινε λίγο κοιλιά, τοῦλεγε: «Μπαζακοκοιλῆδες μάνεψες»,

δηλαδή ἔφαγες φασόλια. Καὶ τὸν κορόιδευαν, κι αὐτὸς τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ ἔσιαζε τὴ δουλειά.

Τὰ Κουδαρίτικα τὰ χρησιμοποιοῦσαν μόνο στὰ ξένα καὶ μπροστὰ στοὺς ξένους. Δὲ μιλούσαμε ὅλο αὐτὴ τὴ γλῶσσα. Μόνο ὅταν θέλαμε κάτι νὰ μὴ τὸ ξέρει αὐτός.

Ὅταν ἐρχόταν ἡ ὥρα γιὰ φαῖ λέγαμε σὲ κάποιον: «Γιὰ ξυυρίσου μωρὲ στὴ μπαρέσιο, τίπραχαλίζει γιὰ μάνεμα» πὺ δὲ πεῖ «γιὰ πήγαινε στὴν κυρά νὰ δεῖς τί φκιάνει νὰ φᾶμε τὸ γιόμα;»

Δηλαδή τὴ χρησιμοποιοῦσαμε μόνο ὅταν θέλαμε νὰ φυλαχτοῦμε. Ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶχε πολλὲς λέξεις. Ἦταν ὁλόκληρη γλῶσσα. Τὰ μαθαίναμε ἐμεῖς τὰ παιδιὰ ἀπ' τοὺς μαστόρους. Οἱ μαστόροι ἤθελαν νὰ τὰ μάθουμε καὶ μᾶς βοηθοῦσαν. Δὲν τὴν κρατοῦσαν οἱ παλιοί. Ἐπρεπε νὰ τὴν μαθαίνουμε γιὰ νὰ συνεννοοῦμαστε.

Ἐγὼ στὸ Βόλο ξέρεις τί ἔπαθα μιὰ φορά. Εἶχα πάει μὲ τὸ Νάσιο Δόβα νὰ συμφωνήσω ἓνα σπίτι διόροφο. Λοιπόν. Μοῦ τὸ σύστησε ἓνας ἐκεῖ. Μόλις πήγα μοῦ λέ-

ει: «Ἡ κυρὰ εἶν' ἀπάνω». Χτυπάω κι ἐγὼ τὴν πόρτα, μπαίνω μέσα μαζί με τὸ Νάσιο.

Ἄϊντε κουσιουρή τοῦ λέω, κι ἔκανα τάχα ὅτι κοιτοῦσα αὐτόν.

«Ὁρματη μπαρέσιο», ὁμορφη κυρὰ δηλαδή.

«Δὲν εἶναι γιὰ σένα, μοῦ

λέει αὐτή, ὁρματη (ὁμορφη)». Αὐτὴ τᾶξερε.

«Νὰ σηκωθοῦμε νὰ φύγουμε νὰ μὴ συμφωνήσουμε τὴ δουλειά», λέω.

«Ἐλα δῶ», μοῦ λέει. «Δὲν ἔχει σημασία ἐπειδὴ τὰ ξέρω. Κάτσε νὰ συμφωνήσουμε».

Τὴ συμφωνάω τὴ δουλειά.

Δηλαδή ἐγὼ ἐπέμενα, ἦταν προσβολὴ νὰ ποῦμε, νὰ κάτσω νὰ πάρω τὴ δουλειά, νὰ μὴ σηκωθῶ νὰ φύγω. Αὐτὴ ὅμως ἐπέμενε καὶ τὴν ἔφκιασα τὴ δουλειά. Δὲν ἤξερα ἐγὼ, ὅτι αὐτὴ τὴν ἤξερε τὴ γλώσσα. Βέβαια ποιὸς ξέρει ποῦθε τάχε μάθει. Μπορεῖ νὰ τάχε πεῖ κανένας ἐκεῖ καὶ νὰ τὰ ἔμαθε.

Μὰς γράφει ὁ Σταῦρος Τσουβάλης ἀπ' τὴν Πυρσόγιαννη:

Τὰ Κουδαρίτικα δὲν ἦταν πλήρης γλώσσα. Ἀλλὰ μποροῦσες νὰ σχηματίζεις ὁλόκληρες φράσεις καὶ προπάντον στὰ ζητήματα τῆς δουλειᾶς μας. Ἦταν γιὰ μᾶς, γιὰ τὰ ἀφεντικά, γιὰ τὰ ζῶα μας, γιὰ τὴν κίνηση στὸ χωριὸ ποὺ δουλεύαμε. Αὐτὰ μπο-

ρούσαμε νὰ τὰ λέμε Κουδαρίτικα.

Δὲν ἦταν ὅμως ἡ γλώσσα ἴδια με τὰ ἄλλα μαστοροχώρια ἀκόμη καὶ με τὰ δικά μας χωριά. Σὲ γεωκτικές γραμμές ταίριαζαν ἀλλὰ ἐμεῖς εἴχαμε κάτι δικά μας καὶ δὲ μπορούσαν νὰ μᾶς καταλά-

βουν. Σὰς γράφω ἓνα γεγονὸς ποὺ ἔγινε με μένα: Εἴμαστε στὸ Πωγώνι ποὺ δουλεύαμε καὶ ἦταν καὶ μιὰ παρὰ ἀπὸ τὴ Στράτσιανη. Ἐκεῖ ποὺ λέγαμε γιὰ τὰ Κουδαρίτικα (αὐτὴ εἶναι ἡ σωστὴ λέξη), μᾶς λέγει ἓνας Στράτσιανίτης: «Ἐγὼ τὴν ξέρω

Κουδαρίτικες

— Ἄν μᾶς ρᾶξει ξιόρχο καὶ μάνεμα θὰ τοῦ ξογλιάσεις πέντε χρόνια τὸ μέτρο, ἂν δὲν μᾶς ρᾶξει ξιόρχο καὶ μάνεμα θὰ τοῦ ξογλιάσεις ὀχτὼ χρόνια τὸ μέτρο.

Ἄν μᾶς δώσει ψωμὶ καὶ φαί θὰ τοῦ ζητήσεις πέντε δραχμὲς τὸ μέτρο, ἂν δὲν μᾶς δώσει ψωμὶ καὶ φαί θὰ τοῦ ζητήσεις ὀχτὼ δραχμὲς τὸ μέτρο.

Ἄφ' οὗ δὲ μᾶς ἔραξε χρόνια δὲν ξηνορῶμαστε νὰ παραχαλίσουμε.

Ἄφ' οὗ δὲν μᾶς ἔδωσε λεφτὰ δὲν πᾶμε νὰ δουλέψουμε.

Νὰ μὴ παραχαλίσουμε ὁρματη παραχάλα γιὰτὶ ὁ μπαρὸς φορεῖ κατὰ.

Νὰ μὴ φτιάσουμε καλὴ δουλειά γιὰτὶ τὸ ἀφεντικὸ εἶναι κακὸς (σκύλος).

— Ὅταν θὰ ξησουρήτε λαγούλια νὰ πλύνετε τὰ σιρόνια σας νὰ ρᾶξετε καὶ τὰ σιρόνια τοῦ κούδαρη.

Ὅταν πᾶτε παιδιὰ νὰ πλύνετε τὰ ροῦ-

χα σας νὰ πάρετε καὶ τὰ ροῦχα τοῦ πρωτομάστορα.

— Ἐνα λαγούλι ξησερόνταν σὲ μιὰ ἀργίδα, τὸν τσόλιασαν οἱ κουδαράοι τί παραχάλιζε καὶ τοῦ ξόφλιασαν νὰ ξεκόψει ἀπ' τὴν ἀργίδα, γιὰτὶ θὰ μανένει φορεὰ ἀπὸ τὸν δέντρο της.

Ἐνα παιδί πήγαινε σὲ μιὰ κοπέλα, τὸν κατὰλαβαν οἱ μαστόροι τί ἔκανε καὶ τοῦ εἶπαν νὰ ξεκόψει ἀπ' τὸ κορίτσι γιὰτὶ θὰ γάει ξύλο ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ της.

Μόλις θὰ πηγαῖναι νὰ πιάσουν δουλειὰ οἱ μαστόροι σὶν σπῖτι θὰ ρωτοῦσαν τὸν πρωτομάστορα ἂν:

— «φορεῖ ὁρματη μπαρέσιο» = εἶναι ὁμορφη ἢ κυρὰ.

— «φορεῖ κούλιες ὁ μπαρὸς» = ἔχει λεφτὰ τὸ ἀφεντικὸ.

— «φορεῖ ὁρματο τὸ μάνεμα» = εἶναι καλὸ τὸ γαγιτό.

τὴ γλώσσα καλύτερα». Λέω ἐγὼ σ' ἓνα δικό μας: «Βούζιος στὸ Πρόκο σουρβιές στ' Ἀνήλιο. Τί θὰ πεῖ αὐτό». Δὲν ξέρω μοῦ λέγει: Στὴν πραγματικότητα ἦταν Κουδαρίτικο, τοῦ εἶπα. «Σῶπα, ψέματα». Αὐτὸ ἐννοοῦσα. «Τὸν Πρόκο καὶ τὸν Ἀνήλιο» τοῦ τὰ εἶπα γιὰ νὰ τὸν μπερδέψω. Αὐτὰ γινόνταν καὶ με πολλὲς λέξεις, ὅταν θέλαμε νὰ τὰ ποῦμε. Ἀκόμα καὶ μαστόροι νὰ ἦταν ἀπὸ ἄλλα χωριά δὲν μπορούσαν νὰ μᾶς καταλάβουν γιὰτὶ ἐμεῖς βάζαμε διάφορες τοπωνυμίες τοῦ χωριοῦ ποὺ μονάχα ἐμεῖς ξέραμε φυσικά.

Τὴ γλώσσα τὴ λέγαμε ἀκόμα καὶ στὸ καφενεῖο μπουρμυριστὰ κάπως νὰ μὴ καταλαβαίνουν οἱ «μπαροῖ», τὰ

λέγαμε ἀκόμα καὶ στὰ χαρτιά ὅταν παίζαμε ξερὴ 4 μαζί, 2 χωριανοὶ καὶ δυὸ ντόπιοι, ἐμεῖς τὰ λέγαμε μεταξύ μας Κουδαρίτικα.

Οἱ γυναῖκες στὸ χωριό μας δὲ μιλοῦσαν τὴ γλώσσα ἐκτὸς ἀπὸ ὀρισμένες λέξεις. Ἦταν μεγάλη προδοσία ἂν κανένας ἔλεγε καὶ μάθαινε τὴ γλώσσα σὲ ἄλλους, ξένους. Οὐμᾶμαι ὅταν εἶμουν παιδι καὶ μᾶς τὴ μάθαιναν οἱ μεγαλύτεροι. Αὐτὸ γινόνταν τὴ βράδια ποὺ πηγαίναμε ἔξω με τὰ ζῶα καὶ μᾶς ἔλεγαν νὰ μὴ τὰ λέμε στὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ γιὰτὶ θὰ ἦταν ἱεροσυλία, κι ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε μᾶς ψοφοῦσαν καὶ στὸ ξύλο.

Δὲν ἦταν ὀρισμένος ἀριθμὸς ἀπὸ λέξεις. Κάτι ποὺ δὲν εἶχε βάζαμε μιὰ λέξη καὶ

ἀντάμωνε τὶς ἄλλες, τὸ «ἀλλοιώτικο».

Τὰ Κουδαρίτικα ἦταν ἀκόμη, φυσικά, μέσο ἄμυνας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι μ' αὐτὰ συνεννοοῦμασταν, γιὰτὶ δούλευε ὁ ἓνας στὴ μιὰ γωνιά κι ὁ ἄλλος στὴν ἄλλη. Θὰ κατέβαιναν νὰ ποῦν ἂν ἦταν τὸ φαί καλὸ, ἂν ἦταν ὁμορφη ἢ κυρὰ, ἢ κόρη, τὸ παιδί, ἂν εἶχε λεφτὰ τὸ ἀφεντικὸ νὰ τοὺς πληρώσει καὶ πολλὰ ἄλλα ποὺ ἦταν ἀνάγκη νὰ τὰ ποῦν χωρίς νὰ τοὺς καταλαβαίνουν.

Τὰ παιδιὰ ποὺ πήγαιναν με τοὺς μαστόρους πρῶτα θὰ μάθαιναν τὰ Κουδαρίτικα καὶ μετὰ τὰ ἄλλα.

Νοιώθω σὰν ἔνοχος τώρα ποὺ γράφω τὰ Κουδαρίτικα καὶ θὰ δημοσιευτοῦν, γιὰτὶ ἦταν κάτι τὸ δικό μας ποὺ δὲν

κουβέντες

— Ἡ μπαρέσιο σιουμαλνιέται ἀλλὰ φορεῖ μπαρὸ κατὰ καὶ τὴν γκαβιάζει, ποὺ θὰ πεῖ ἢ κυρὰ πλακόνεται ἀλλὰ εἶναι τὸ ἀφεντικὸ σκυλί, δηλαδή κακὸς καὶ τὴν δέρνει ἢ τὴ σκοτώνει.

— Ἡ ἀγκίδα τοῦ μπαροῦ φορεῖ ὁρματη καὶ φορεῖ σιουράγια νὰ γκινέβης ἀνάμεσα, δηλαδή ἢ κόρη τοῦ ἀφεντικοῦ εἶναι ὁμορφη καὶ ἔχει βυζιὰ νὰ κοιμάται (γιὰ προσκέφαλο) ἀνάμεσα.

— Ξησουρίσκε ὁ κούδαρης νὰ σουμαλήσει τὴ μπαρέσιο. Πῆγε ὁ μαστορὸς νὰ πλακώσει τὴν κυρὰ.

— Ὅταν πήγαιναν ἔξω με τὰ ζῶα φύλαγαν σκοπιὰ νὰ μὴ πᾶνε τὰ ζῶα στὰ χωράγια καὶ γάνουν ζημιές. Αὐτὸς ποὺ φύλαγε σκοπιὰ τῆχαινε νὰ κοιμηθεῖ καὶ τοῦφενταν τὰ ζῶα. Τότε ἔβυζε τὶς γοργὲς Κουδαρίτικα. Τί γκινέβετε ὁρὲ κουδαράοι, τὰ ντισέγια ξέκοφαν καὶ ξησου-

ρίθηναν σὶν τοῖτο. Θὰ μᾶς τὰ ρᾶξει ὁ σιουροβράκης, ποὺ θὰ πεῖ τί κοιμάστε ὁρὲ μαστόροι τὰ ζῶα ἔφυγαν καὶ πῆγαν σὶν σιτάρι καὶ θὰ μᾶς τὰ πιάσει ὁ ἀγοροφύλακας.

— Ὅταν πάλι πήγαιναν καὶ κλέφτες νὰ τοὺς πάρουν τὰ ζῶα φώναζε αὐτὸς ποὺ τὰ φύλαγε: «Μαράδες κουδαράοι», ποὺ σημαίνει στὰ ἑλληνικά «Κλέφτες, μαστόροι» καὶ σηκώνονταν με φωνὲς καὶ γλύτωναν τὰ ζῶα.

— Ὁ μπαρὸς δὲ φορεῖ χρόνια νὰ μᾶς κοιμάσει γιὰ τὴν παραχάλα. Νὰ ξεσερθοῦμε σὶν κούφιο, νὰ μανένουμε, νὰ τροχέφουμε, νὰ σιουμαλνίσουμε τὴ μπαρέσιο, τὴν ἀγκίδα καὶ νὰ ξεκόφουμε.

Δηλαδή τὸ ἀφεντικὸ δὲν ἔχει λεφτὰ νὰ μᾶς πληρώσει γιὰ τὴ δουλειά. Νὰ πᾶμε σὶν σπῖτι νὰ φᾶμε, νὰ πιοῦμε, νὰ

έπρεπε να τὸ ξέρουν πολλοί. Ἀλλὰ μιὰς καὶ τῇ γλώσσᾳ δὲν τῇ λέει σχεδὸν κανένας, ἐκτὸς ἀπὸ ὀρισμένες λέξεις, ἃς τὸ γράψουμε νὰ μὴ ξεχαστοῦν.

Ὅταν γιὰ μιὰ λέξη δὲν εἶχαμε Κουδαρίτικο βάζαμε τὸ «ἀλλοιῶτικο», προπαντὸς γιὰ σπιτίσια πράγματα, ὅπως κατσαρόλες, πιάτα κλπ. Τὶς λέξεις τὶς μαθαίναμε μιὰ - μιὰ, τὶς συναρμολογοῦσαμε καὶ κάναμε φράσεις. Σύνδεσμοι δὲν ὑπῆρχαν. Ὅπως σὰς γράφω καὶ στὴν ἀρχὴ ἦταν ἡ γλώσσα μέσο ἄμυνας γιὰ τὴ δουλειά, γιὰ τὸ φαγητό, ἀλλὰ προπάντων γιὰ τὶς γυναῖ-

κες, γιὰ τὸ σέξ, ὅπως τὸ λέτε σήμερα. Αὐτὸ τὸ στεροῦνταν οἱ φουκαράδες οἱ μαστόροι ὅλο τὸ χρόνο ἢ καὶ περισσότερο χρόνια ἀκόμα, αὐτοὶ ποὺ ταξίδευαν στὴν παλιὰ Ἑλλάδα. Μ' αὐτὸ σηκωνονταν τὸ πρωῒ καὶ μ' αὐτὸ κοιμόνταν καὶ τοῦ εἶχαν ἓνα σωρὸ λέξεις γιὰ αὐτὸ «μάνταλο», «χαμπέρι», «μανταλάκι» ἅμα ἦταν κανὰ μικρὸ 15—16 χρονῶν. Γιὰ τὸ στήθος ἔλεγαν τὰ «στερνάρια», τὰ «σγκαρβέλια».

Πήγαιναν στὸ ταξίδι ἓνα μπλοῦκι μαστόροι. Ἦταν καλοκαίρι καὶ κοιμοῦνταν ἔξω,

εἶχαν ἀνάψει φωτιά καὶ κουβέντιαζαν. Εἶδαν οἱ κλέφτες τὴ φωτιά καὶ τοὺς ἔστειλε ὁ καπετάνιος νὰ πάνε νὰ ἰδοῦν μήπως ἦταν τίποτα ἐμπόροι, νὰ τοὺς κλέψουν. Πήγαν οἱ κλέφτες σιγὰ - σιγὰ καὶ ἄκουσαν τὴ συζήτηση, γιὰ τὴν ἐμπόριο κουβέντιαζαν. Κι αὐτοὶ εἶχαν τὴ κουβέντα ὅλο γιὰ «μάνταλο». Ἐφυγαν οἱ κλέφτες, πήγαν στὸν καπετάνιο καὶ τοῦ εἶπαν: «Αὐτοὶ ὅλο γιὰ γυναῖκες κουβεντιά- ζουν». Τοὺς εἶπε ὁ καπετάνιος: «Ἀφήστε τοὺς αὐτοὺς, ἀφοῦ κουβεντιάσουν γιὰ γυναῖκες εἶναι μαστόροι καὶ δὲν ἔχουν στὸν ἥλιο μοῖρα».

Κουδαρίτικες

«πλαχόσουμε» τὴν κυρὰ καὶ τὴν κόρη καὶ νὰ φύγουμε.

— Ὁ μπαρὸς γκάβιασε γκατηνάρει νὰ μανέφουν οἱ κουδαράιοι.

Τὸ ἀφεντικό ἔφαγε γίδα (ἢ πρόβατο) νὰ φάνε οἱ μαστόροι.

— Νὰ ξεσερθοῦνε τὰ λαγούλια νὰ ράξουν τὸ μάνεμα.

Νὰ πάνε τὰ παιδιὰ νὰ πάρουν τὸ φαγητό.

Καὶ ὅταν πῆγαιναν γιὰ κινήγι στὸ χωριὸ τὰ ἔλεγαν Κουδαρίτικα.

Ἦταν μιὰ φορὰ ἓνας στὸ καρέρι γιὰ γουρουνία. Τοῦ φώναξε αὐτὸς ποὺ ἦταν παγὰνα: «Ξεσέρονται στρογγυλομύτηδες». «Βούζιος ὁρὲν», τοῦ λέει ὁ ἄλλος. «Καλὰ ὁρὲν δὲν τσιουλίζον κουδαρίτικα». Δηλαδή τοῦ φώναξε ἔρχονται οἱ στρογγυλομύτηδες, ἐνῶ δὲν ἔπρεπε νὰ μιλήσει γιὰ τὴν θὰ ἔφενγαν τὰ γουρουνία. Ὁ ἄλλος τοῦ εἶπε

σὺ πάα καὶ αὐτὸς ἀπάντησε: «Καλὰ ὁρὲν δὲν ἔξερουν κουδαρίτικα».

— Θα μανέφουμε ὄρματα, πραχάλισε ἡ μπαρέσιο ζούπινα.

Θὰ γᾶμε καλὰ ἔκανε ἡ κυρὰ πῖτα.

— Ἐ κουδαρη, ξέσερε τὰ κράνια ὁ μπαρὸς.

Ἐ μάστορα ἔδωσε τὰ λεφτὰ τὸ ἀφεντικό.

— Ὅπως ἔτρωγαν τὸ μεσημέρι συζητοῦσαν γιὰ τοὺς ποιητές. Καὶ λέγει κάποιος: «Μεγάλη δουλειὰ καὶ αὐτό». Κι ἀρ- χίζει:

Ἐμεῖς οἱ ἐγὰ κάναμε τὰ πιάτα ξα- (στεριά)

ἀν εἶχαμε καὶ ἀπὸ μιὰ θάκαναν τὰ λαγούλια στὰ γυαλιά.

Δηλαδή ἐμεῖς οἱ ἐγὰ φάγαμε τὸ φαγητό (γλύφαμε καὶ τὰ πιάτα) ἀν εἶχαμε καὶ ἀπὸ μιὰ γυναῖκα, θὰ ἔκαναν τὰ παιδιὰ στὰ μάτια.

Μᾶς γράφει ὁ Γιάννης Μαυρομμάτης ἀπ' τὴν Ἠγουμενίτσα:

Ἡ ἰδιότυπος γλώσσα τῶν μαστόρων τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης, τὰ Κουδαρίτικα, σὲ καμιά περίπτωση δὲ δύναται νὰ χαρακτηριστῇ σὰ γλώσσα ἢ διάλεκτος. Σὰν γλώσσα στερεῖται γραμματικῆς. Δὲν ἔχει μέρη τοῦ λόγου ἐκτὸς ἀπὸ οὐσιαστικά καὶ ρήματα ἐκ τῶν ὁποίων παράγονται παρεμφερεῖς λέξεις ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ἐνέργεια. Π.χ. λέξεις ποὺ παράγονται ρήματα χουζούρο = βροχή, χουζουρεύει = βρέχει. Γκιν = νύχτα, βράδυ, γκι- νεύω = κοιμάμαι.

Πραχάλα = ἐργασία, δου- λειά, πραχαλίζω = ἐργάζο- μαι.

Κράνια = Χρήματα, λε- φτά, κρανιάζω = πληρώνω.

Οὐσιαστικά καὶ ἐπίθετα χωρὶς παράγωγα.

Ντέντσκα = γυναῖκα, ντέ- να = ἡμέρα.

Ὁ ὄρματος, ἡ ὄρματη, τὸ ὄρματο = ὁμορφος, ὁμορφη, ὁμορφο.

Σύνδεσμοι, προθέσεις, ἐ- πιρήματα, ἀντωνυμίες, δὲν ὑ- πάρχουν.

Μ' ἓνα λόγο ἡ Κουδαρίτι- κη δὲν εἶναι γλώσσα, ἀλλὰ

συνθηματικὸ, διαλεκτικὸ κα- τασκεύασμα ἀνάγκης, νὰ συ- νεννοοῦνται οἱ μαστόροι με- ταξύ τους, μπροστὰ στὰ ἀ- φεντικά τους ἢ στοὺς ξένους, ἓνα εἶδος κρυπτογραφικοῦ κώδικος.

Δὲν εἶναι γνωστὸ σὲ ποιά ἐποχὴ ἀνάγεται ἡ ἐμφάνισις καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ὡς ἀλληγορικῆς ἢ συνθηματικῆς ἐκφράσεως. Ἱστορικὴ παρά- δοσις δὲν ὑπάρχει. Ἡ παρα- γωγὴ τῶν λέξεων καὶ ἡ σύν- θεσις αὐτῶν εἶναι αὐτοῦσια, ἀτόφια.

κουβέντες

— Λαγούλι ξεσερόσου στὸ κούφιο, ρά- ξε γκαθὸ καὶ μάνο, ξέκοψε νὰ μὴ σὲ γυα- λίσει ἡ μαγόζιο καὶ ξοφλιάσει τοῦ μπα- ροῦ.

Παιδὶ πῆγαινε στὸ σπῖτι, πάρε τὴν καὶ ψωμί, φύγε νὰ μὴ σὲ δεῖ ἡ γοιὰ καὶ πεῖ στὸ ἀφεντικό.

— Γυνάλισε κουδαρη, γυαλίζονται τὰ καλαμῖδια καὶ τὸ κασιέλι τῆς μπαρέσιος, γοροῦν ὄρματα.

Κοίταξε μάστορα, φαίνονται τὰ πόδια καὶ τὸ βραζὶ τῆς κυρᾶς. Εἶναι ὁμορφα.

— Ὅλο κοκοροῦζο καὶ μπαζακοκίλη- δες πραχαλίζει ἡ μπαρέσιο νὰ μανέφου- με, θὰ μᾶς γκαβιάσει.

Ὅλο μπομπότα καὶ γασόλια μᾶς φτιά- χνει ἡ κυρὰ νὰ γᾶμε. Θα μᾶς πεθάνει.

— Ὁρματο λαγούλι φορεῖ ὁ δέντρος τοῦ μπαροῦ.

Καλὸ παιδὶ εἶναι ὁ γαμπρὸς τοῦ ἀφεν- τικοῦ.

— Πραχαλίζει στροῦμο ἡ μπαρέσιο

ἀλλὰ φορεῖ καλιάρι καὶ δὲν τροχεύεται.

Κάνει καφὲ ἡ κυρὰ ἀλλὰ εἶναι κοιθά- ρι καὶ δὲν πίνεται.

— Τροχένετε τὸ στροῦμο κουδαράιοι γορεῖ ὄρματος.

Πιέτε τὸν καφὲ μαστόροι εἶναι ἀπ' τὸν καλὸ.

— Μᾶς ξοφλιάσε κουδαρη ὅτι θὰ μᾶς ξεσέρει μάνεμα καὶ τροχὸ ἡ μπαρέσιο αὐ- τὴ δὲν μᾶς ξέσερε οὔτε κιβόλλο.

Μᾶς εἶπες μάστορα ὅτι θὰ μᾶς δίνει φαγητό καὶ κρασί ἡ κυρὰ καὶ αὐτὴ δὲν μᾶς δίνει οὔτε νερό.

— Ξοφλιάσε τῆς μπαρέσιος νὰ σοῦ ρά- ξει τὴν ἀλλοιῶτικὴ νὰ πραχαλίσουμε τὸ μάνεμα.

Πες τῆς κυρᾶς νὰ σοῦ δώσει τὴν κα- τασόλα νὰ φτιάξουμε τὸ φαγητό.

— Ἡ ἀγγίδα ράζει μάνο στοὺς μανά- δες, δηλαδή τὸ κορίτσι δίνει ψωμί στοὺς κλέφτες ποὺ σημαίνει ὅτι τὸ κορίτσι «σου- μαλιέται».

Μᾶς γράφουν ἀπ' τὸ Ἀγρίνιο οἱ γέροντες Γιάννης Χρυσάφης, Πέτρος Δούκας, Νίκος Σερίφης, Σπύρος Δόβας καὶ Χρ. Βύρκος:

Στὸ χωριὸ οἱ μαστόροι δὲν τὰ μιλοῦσαν τὰ Κουδαρίτικα ἐκτὸς ἐὰν ἦταν κανένας ξένος καὶ θέλανε νὰ μὴν τοὺς καταλάβει τί θὰ ποῦν, τότε καὶ μόνο τὰ μιλοῦσαν. Οἱ γυναῖκες δὲν τὰ μιλοῦσαν, καταλάβαιναν ὅμως πολλὰ καὶ ὅταν τοὺς χρειαζότανε τὰ μιλοῦσαν νὰ μὴ τίς καταλαβαίνουν Κουδαρίτικα καὶ Ἑλληνικά μαζί. Στὰ ξένα ὅταν συναντούσαμε ἄλλους μαστόρους ἀπὸ ἄλλα χωριὰ ἢ ἄλλη ἐπαρχία τὰ μιλούσαμε, ἀλλὰ αὐτοὶ τὰ μιλοῦσαν πολὺ διαφορετικά. Διαφέρον σὲ πολλὲς λέξεις ἀπ' τὰ δικά μας, ὅπως οἱ Καντσιώτες καὶ οἱ Κερασσιώτες, μὲ τοὺς Κουδαραίους δὲ ἀπὸ τὰ Τζουμερκα ἦταν πάρα πολὺ δύσκολο νὰ συνεννοηθοῦμε, διαφέρονε πάρα πολὺ.

«Ἐνα μπλούκι Κουδαραῖοιπραχάλιζαν ἓνα κούφιο. Τὰ κράνια τοῦ μπαροῦ τὰ φο-

ροῦσε ὁ δέντρος τους ποὺ φοροῦσε μαγαζὶ στὴν Πόλη. Ὅταν οἱ κουδαραῖοι τοῦ ξόφλιασαν γιὰ κράνια τοὺς ἔραζε γράμμα καὶ ξησρίζονταν ὁ Κούδαρης καὶ τὰ ἔραζε». Μιὰ παρέα μαστόροι ἔφτιαχναν ἓνα σπίτι. Τὰ λεφτὰ τοῦ ἀφεντικοῦ τὰ εἶχε ὁ ἀδελφός του ποὺ εἶχε μαγαζὶ στὴν πόλη. Ὅταν οἱ μαστόροι τοῦ ἔλεγαν γιὰ λεφτὰ τοὺς ἔδωκε γράμμα καὶ πηγαινε ὁ πρωτομάστορας καὶ τὰ ἔπαιρνε. Μιὰ φορὰ ὅμως, ἀφοῦ ἔφυγε ὁ μάστορας τὸ βράδυ νὰ πάει νὰ πάρει χρήματα καὶ νὰ τὰ στείλει στὰ σπίτια τῶν μαστόρων, τὴ νύχτα ἔβρεχε συνέχεια καὶ ἔπεσε ἓνας τοῖχος ἀπὸ τὸ σπίτι. Τὸ πρωτὶ ἓνας μάστορας πῆγε στὸ τηλεγράφημα καὶ ἔκανε ἓνα τηλεγράφημα στὸν κούδαρη, φοβούμενος μήπως πάει ὁ μπαρὸς καὶ δὲν προλάβει νὰ πάρει τὰ χρήματα. Ἐγρα-

ψε σ' ἓνα καφενεῖο ποὺ εἶχαν τὴ σύσταση:

«Ντοῦφος ντουβουλίσκε ράξε τὰ κράνια καὶ καψάλσε».

Δηλαδή: «Τοῖχος ἔπεσε, πάρε τὰ λεφτὰ καὶ φεύγα».

Διευκρινίζουμε πὼς τὸ περιοδικό μας στηρίζεται ἀποκλειστικὰ στὴ δική σας συνδρομὴ. Πιστεύουμε πὼς ὁ καθένας πρέπει νὰ στείλει τὴ συνδρομὴ του στὰ κεντρικὰ γραφεῖα τῆς Λάρισας (στὴ διεύθυνση, Ἀθανάσιο Παπαγεωργίου, Βασιλέως Κωνσταντίνου 42, γιὰ τὸ «ΑΡΜΟΛΟ·Ι·» - τηλέφωνο 229.321).

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο διευκολύνετε τὸ ἔργο τῶν ἀνταποκριτῶν μας στὶς διάφορες πόλεις τῆς Ἑλλάδας καὶ εἰδικότερα τῆς Ἀθήνας, προωθεῖτε τὴν τακτικὴ καὶ ὁργανωμένη ἔκδοση καὶ κυκλοφορία τοῦ περιοδικοῦ καὶ τέλος βοηθεῖτε στὴν καλύτερη ἀξιοποίηση τῶν δυνατοτήτων ποὺ ὑπάρχουν γιὰ γόνιμη ἐπικοινωνία μεταξύ μας καὶ μιὰ πιὸ δημιουργικὴ στάση ἀπέναντι στὸν τόπο μας.

Γιὰ τὸ Μουσεῖο Λαϊκῆς Ζωῆς καὶ Τέχνης

Ἀπαντώντας στὸ κάλεσμα γιὰ τὸ φτιάξιμο τοῦ Μουσείου Λαϊκῆς Τέχνης στὴν Πυρσόγιαννη, μᾶς στέλνουν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση:

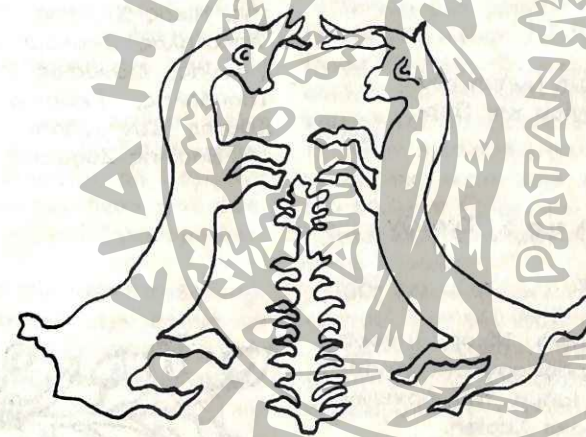
Ἀπὸ τὴν Ἀ θ ῆ ν α

ὁ Δημήτριος Λουκάτος, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν	500
ὁ Κων)νος Παπαγεωργίου	5.000
ὁ Νίκος Τοῖπας στὴ μνήμη τοῦ Στέφανου Δούκα	300
Ἀναστασίας Βάτσικα	300
Τάκη Πύρσου	400
ὁ Νίκος Κουλούρης	1.000
ὁ Βασίλειος Μαγουλάς	150

Ἀπὸ τὴν Ἀ ρ τ α

ὁ Μιχάλης Μαρτσέκης	500
---------------------	-----

ΠΑΡΕΟΤΙΑΝΗ
ΕΚΘΕΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ
14 ὡς 17 αὐγούστου '77

Από τὴ Δράμα	
ὁ Κώστας Χαρσούλης	500
Από τὰ Γιάννενα	
ἡ Φωτεινὴ Τσάνου	300
Από τὴ Θεσσαλονίκη	
ὁ Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, καθηγητὴς τῆς ἔδρας τῆς ἱστορίας στὴ φιλοσοφικὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεο) νίκης	1.000
ὁ δικηγόρος Γιάννης Σαρρῆς στὴ μνήμη τοῦ γιοῦ τοῦ Μιχάλη	3.000
ἡ Νόρα Σκουτέρη - Διδασκάλου, βοηθὸς τῆς ἔδρας τῆς Λαογραφίας στὴ φιλοσοφικὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεο) νίκης	300
Από τὴν Κοζάνη	
ὁ Σπύρος Παπαδόπουλος	2.000
Από τὴ Λάρισα	
ὁ γιατρὸς Μιχάλης Δούμας ἀπὸ τὴν Καλλιπεύκη	2.000
ὁ Θεόδωρος Γκόρτσος στὴ μνήμη τῆς Λαμπρινῆς Γκόρτσου	1.000
Από τὸ Λοιτρὰκι	
ὁ Νέστορας Λίντας στὴ μνήμη τῶν γονέων τοῦ Γεωργίου καὶ Περσεφόνης	500
Από τὸ Μαυρόλοφο Σερρών	
ὁ Κώστας Μαρτσέκης	500

● Οἱ ἀδελφοὶ Σερῖφη, Νίκος, Στέφος καὶ Χριστόφορος παράδωσαν στὴ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ τμῆμα τῶν ἀρχείων τοῦ πάππου τους Κύρκα Σερῖφη.

Ἡ ἀνεπιφύλακτη προσφορά τους μᾶς συγκίνησε.

Τὸ ἀρχεῖο περιέχει κοινοτικά ἔγγρα-

φα, συμφωνητικά, ὁμόλογα, δημοτολόγιο τοῦ παλίου χωριοῦ ἀπὸ τὸ 1840 καὶ συναλλαγματικές.

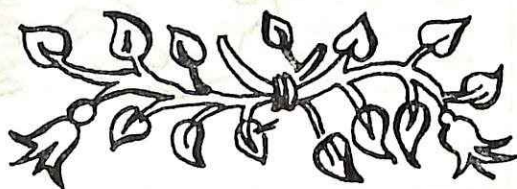
Ἰδιαίτερα οἱ τελευταῖες ἀποτελοῦν σπουδαῖο βοήθημα στὴν ἐρευνά μας γιὰ τὶς μετακινήσεις τῶν μπουλουκιῶν σὲ ὅλο τὸ Βαλκανικὸ χῶρο.

● Σχέδια καὶ πληροφορίες γιὰ τὰ παλιὰ σπιτία τοῦ Κῶτα Θόδωρου, Κῶτα Φλώρου καὶ Γιάννη Σούρλα, ἔστειλε ὁ μοναδικός μας συμπαράστατης καὶ ἐρευνητὴς Ἀπόστολος Ζυγολόμης.

● Ὁ Σπύρος καὶ Παναγιώτης Χατζῆς παράδωσαν στὴ σύνταξη βιβλίο σημειώσεων, «δεφτέρη», ποὺ κρατοῦσε σὰ ταξίδια τοῦ ὁ ἀρχιμάρτορας Λάμπρος Καραγκιόζης.

● Ἐστειλαν στὴ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ φωτογραφίες μὲ θέματα ἀπ' τὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ τὶς κατασκευές τῶν μαστόρων τῆς Πυρσόγιαννης, οἱ χωριανοί μας:

Μιχάλης Δούμας, Στέφος καὶ Νίκος Σερῖφης, Βασίλης Κουλούρης, Σπύρος Φρόντζος, Φάνης Παπαγεωργίου, Φωτεινὴ Μαργαρίτη, Ἀντώνης Πάσχος, Νίκος Γκάσιος, Χαρίλαος Παπαδόπουλος, Μανώλης Περώνης, Γιάννης Γκόρτσος, Μιχάλης Μαρτσέκης (ἀπ' τὸ ἀρχεῖο τοῦ συλλόγου), Διομήδης Χατζῆς, Σαράντης Λώλης, Περικλῆς Δούκας, Νίκος Τσίπας, Νέστορας Λίντας, Γιάννης Μαυρομμάτης, Νίκος Σερῖφης, Γιάννης Χρυσάφης, Ἀπόστολος Ζυγολόμης, Γαῦλος Καραγιάννης, Διονύσιος Περώνης, Σταῦρος Τσοῦβαλης, Γεώργιος Παπαγεωργίου, Κώστας Κοντοζήσης, Μιχάλης Γκάσιος καὶ Βασίλης Ζαφείρης.

Ἀνέκδοτες ἱστορίες τῶν μαστόρων ἐπὶ τουρκοκρατίας

τοῦ Γιάννη Μαυρομμάτη

Οἱ παλιότεροι καὶ ἀπὸ μᾶς, διηγούνται τὸ ἐξῆς ἐξυπνο κόλπο, ποὺ σκάρωσαν σ' ἓναν Τοῦρκο μπέη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ μαστόροι τῆς Πυρσόγιαννης γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴ σαδιστικὴ τσιγκουνιά του:

Ὡς γνωστόν, ὅλα τὰ μπουλούκια τῶν μαστόρων, μετὰ τὴν Καθαροδευτέρα καὶ ἀφοῦ μύριζε ἀνοιξη, ξεκινούσαν γιὰ τὴν Τσαμουριά, τὸ Ζαγόρι καὶ τὸ Πωγώνι, πρὸς ἀνέυρεσιν ἐργασίας.

Ἄλλοι συμφωνοῦσαν ἓνα σπιτί, ἄλλοι μιὰ καλύβα, ἄλλοι ἓνα ἀλώνι στὴν ἀρχή, ἔστω, καὶ λίγο φτηνά, ἀρκεῖ νὰ ἐξασφάλιζαν τὸ φαί τους.

Τὰ μπουλούκια ποὺ κατέβαιναν στὴν Τσαμουριά, ὅπου τὸ τούρκικο στοιχεῖο ἦταν ἀρκετὰ μεγάλο, σὲ σύγκρισι μὲ τοὺς χριστιανούς ποὺ εἶχαν ἐκδιωχθῇ πρὸς τὰ ὄρεϊνὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, περνοῦσαν ἀπὸ τὴν Παραμυθιά.

Ἐξέχονταν καὶ σ' ἄλλα τουρκοχώρια, ὅπως τὸ Καρβουνάρι, τὴ Γκρόπα, τὸ Σιούλεσι, τὴ Βάρφανα καὶ Ἡγουμενίτσα ποὺ ἦταν τότε ἀσημαντο χωριουδάκι, καὶ ζητοῦσαν δουλιὰ.

Ἦξεραν ὅλοι ὅτι στὸ Καρβουνάρι ὁ Μουσταφᾶ Μπέης, εἶχε σκοπὸ νὰ χτίσῃ σπιτί ἀλλὰ ἦταν τόσο τσιγκούνης ποὺ δὲν ἔσφαζε δεκάρα. Γιὰ ὅλο τὸ σπιτί ποὺ ἤθελε νὰ φτιάσῃ (καὶ

ἦταν δέκα μέτρα μᾶκρος καὶ δέκα μέτρα πλάτος, μὲ πάτωμα) ἔδινε μόνον πενήντα λίρες, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ πληρῶσῃ διακόσες λίρες χρυσές τὸ λιγότερο.

Ὅλα τὰ μπουλούκια λοιπὸν κάθε χρόνο τὴν ἀνοιξὶ ποὺ κατέβαιναν γιὰ δουλιὰ, περνοῦσαν ἀπὸ τὸν Μουσταφᾶ μπέη καὶ τοῦ ζητοῦσαν τὴ δουλιὰ.

Ὁ μπέης ἦταν ἀνένδοτος στὴν τιμὴ καὶ παρὰ τὶς ἐκκλήσεις καὶ τὰς υποσχέσεις τῶν μαστόρων ὅτι θὰ τοῦ κάνουν καλὴ δουλιὰ καὶ ὅτι τὸ λιγότερο θὰ πρέπει νὰ τοὺς δώσῃ 150—180 λίρες καὶ τὸ φαγητό, δὲν μπορούσαν νὰ τὸνβάλουν στὸ δρόχι.

Τὸν ἄλλο χρόνο ξαναπερνοῦσαν καὶ πάλι χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ὡσπου μιὰ χρονιά ἓνα μπουλούκι Πυρσογιαννίτικο καὶ γνωστό, ἀφοῦ ἔφερε ὅλη τὴν Τσαμουριά γύρα γιὰ δουλιὰ καὶ δὲν κόλλησε πουθενά, ἀντιμετώπιζε πρόβλημα διατροφῆς γιὰ τὴν τόσο ὅσον οἱ ταξιδιώτικες πίτες εἶχαν σωθῇ ποὺ εἶχαν ἀπὸ τὸ χωριό, ὅσο καὶ τὰ λίγα ἔξοδα ποὺ εἶχε ὁ πρωτομάστορας. Ἐκατοσαν καὶ σκέφθηκαν τί νὰ κάνουν.

Τοὺς λέει ὁ πρωτομάστορας τὴν κατάσταση ποὺ δὲν ἦταν καλὴ.

Γιὰ νὰ προλάβουμε τὸ κακὸ τὸ χειρότερο, νὰ μείνουμε χωρὶς ψωμί, σκέφθηκα, νὰ γυρίσουμε στὸ Καρ-

βουνάρι. Νά συμφωνήσωμε τοῦ Μουσταφᾶ τὸ σπίτι ὅσο - ὅσο γιὰ νὰ κάτση ἡ παρέα καί, δουλεύοντας ἔστω τζάμπα, θὰ ἔχουμε τὸ φαῖ μας ἐξασφαλισμένο καὶ ὁ πρωτομάστορας μὲ ἕναν ἄλλον τῆς παρέας νὰ ξαναγύριζαν τὰ χωριά ὅσο νὰ θροῦν μιὰ καλύτερη δουλιὰ.

Ἐμείναν ὅλοι σύμφωνοι καὶ γύρισαν στὸν μπέη, ὅπου καὶ συμφώνησαν τὸ σπίτι μὲ 50 λίρες ποὺ ἔδινε ὅλες - ὅλες ὁ μπέης καὶ φαγητό, καθῶς καὶ ἄχυρο γιὰ τὰ ζῶα, ὅταν δὲν θὰ ἐπέτρεπε ὁ καιρὸς νὰ βοσκῇσιν τὴ νύχτα ἔξω. Φώναζε ὁ μπέης καὶ τὸ δάσκαλο τοῦ χωριοῦ νὰ τοῦ κάνη τὸ συμφωνητικὸ νὰ τὸ υπογράψουν ὁ μπέης καὶ ὁ ἀρχιμάστορας.

Πράγματι, ὁ δάσκαλος ἔβαλε ὅλη τὴ σοφία του καὶ τὶς γνώσεις του ἀπὸ τέτοια καὶ ἔκαμε τὸ χαρτί, στὸ ὁποῖο μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε:

«Οἱ μάστοροι ἀναλαμβάνουν μὲ 50 λίρες χρυσὲς καὶ φαῖ, νὰ χτίσουν ἕνα σπίτι τοῦ μπέη, 10X10 μὲ πάτωμα (ὄροφο).

Ἐπίσης ὑποχρεοῦνται νὰ φέρουν λίθους ἀπὸ τὰ ὄρη καὶ ἄμμο ἀπὸ τὰ ρυάκια...»

Ἀφοῦ ἀντήλλαξαν εὐχές, οἱ μαστόροι πρὸς τὸν μπέη, νὰ εἶναι τυχερὸ τὸ σπίτι καὶ νὰ ζήσῃ ὁ μπέης μὲ τὴ φάμιλία του νὰ τὸ χαρῇ, καὶ ὁ μπέης πρὸς τοὺς μαστόρους καλὰ κέρδη καὶ καλοξοδεμένα τὰ χρήματα, ἄρχισαν τὴν ἴδια μέρα κιόλας νὰ σκάβουν τὰ θεμέλια καὶ ἄλλοι πῆγαν στὸ νταμάρι γιὰ πέτρα κι ἀγκωνάρια.

Τὴν ἄλλη μέρα ἔβαλαν τὸ θεμέλιο λίθο μὲ τὸ σφάξιμο τοῦ κασικιου καὶ τὰ μπαξίσια καὶ ἄλλα δῶρα, ποὺ προσέφεραν οἱ προσκεκλημένοι καὶ τὸ χρυσὸ νόμισμα, ποὺ ἔπρεπε νὰ θεμελιωθῇ, κάτω ἀπὸ τὸ πρῶτο ἀγκωνάρι καὶ τὸ ὁποῖο μὲ τρόπο ἔπαιρναν οἱ μαστόροι χωρὶς νὰ καταλάβῃ τὸ ἀφεντικό.

Τὸ ἴδιο θράδυ ἔφυγε ὁ πρωτομάστορας γιὰ τὴν Παραμυθιά νὰ κοιτάξῃ γιὰ ἄλλη καμιὰ δουλιὰ.

Ἐκεῖ γνώρισε σ' ἕνα καφενεῖο τὸν κατὴ τῆς Παραθυμιάς (εἰρηνοδίκη), ἕνα καλὸ παιδί ἀπ' τὸ Πρεμέτι.

Τοῦ εἶπε ὁ πρωτομάστορας τὴν περιπέτεια τῆς παρέας του καὶ ὅτι τώρα τοὺς ἄφησε νὰ δουλεύουν στὸν μπέη γιὰ τὸ ψωμί, κι αὐτὸς νὰ γυρίσῃ, νὰ θρῇ καμιὰ δουλιὰ καλύτερη στὰ χωριά.

Ὁ κατὴς λυπήθηκε πολὺ καὶ εἶπε στὸν πρωτομάστορα πῶς ἂν τὸν χρειαστῇ σὲ ὅ,τιδήποτε, αὐτὸς θὰ τοὺς βοηθήσῃ. Μόλις πῆρε τὴν ὑπόσχεσι αὐτή, ὁ πρωτομάστορας, γυρίζει πάλι στὸ Καρθουνάρι καὶ δίνει ἐντολὴ στὴν παρέα: μόλις φύγῃ ὁ μπέης, γιὰ τὸ τσιφλίκι στὸ Φανάρι, αὐτοὶ νὰ χτίσουν τὸν τοῖχο γύρω - γύρω χωρὶς ν' ἀφήσουν πόρτες, οὔτε παράθυρα πουθενά.

Πράγματι ἔφυγε ὁ μπέης καὶ γύρισε μετὰ δέκα μέρες.

Οἱ μαστόροι ἄρχισαν νὰ χτίζουν τὸν τοῖχο, ἀπάνω ἀπὸ τὴ βάση τοῦ σπιτιοῦ σὰν μάντρα. Οὔτε πόρτα, οὔτε παράθυρο πουθενά.

Γυρίζοντας ὁ μπέης στὸ χωριὸ ἀγνάντεψε τὸ καινούργιο σπίτι ἀπάνω στὸ διάραχο καὶ παραξευέτηκε, γιατί δὲν ἔβλεπε τὰ παράθυρα.

Ὅταν πλησίασε ἔγινε ἔξω φρενῶν. Ρώτησε τοὺς μαστόρους: «Ποῦθε θὰ μπαίνουμε στὸ σπίτι, ὁρὲ μαστόροι; Ποῦ εἶναι τὰ παράθυρα;»

«Μπέη μου, εἶπαν οἱ μαστόροι, ἐμεῖς δὲν ἔχουμε συμφωνία γιὰ πόρτες καὶ παράθυρα. Ἡ συμφωνία μας εἶναι νὰ σοῦ φτιάσουμε ἕνα σπίτι 10 X10 μὲ πάτωμα. Τόσο δὲν εἶναι; Οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα ἔχουν δουλιὰ. Νὰ φτιάσωμε τὰ ἀγκωνάρια, νὰ τὰ ζυγίσωμε, μέσα ἔξω μὲ τὸ ζύγι. Ἐνῶ ἐσύ πληρώνεις μόνον τὸν τοῖχο 50 λίρες».

Ὁ Μουσταφᾶς ἄρχισε νὰ θρίζει τοὺς γκισούρηδες καὶ νὰ τοὺς φοβερίζει ὅτι θὰ τοὺς πάῃ στὸν κατὴ στὴν Παραμυθιά, ποὺ ἦταν μάλιστα καὶ φίλος του.

Καθαλάει τὸ ἄλογο καὶ μιὰ καὶ δυὸ στὴν Παραμυθιά, στὸν κατὴ.

«Κατὴ μου, θρῆκα τὸν μπελά μὲ κάτι γκισούρηδες μαστόρους», τοῦ λέει. «Μοῦ χτίζουν τὸ σπίτι χωρὶς πόρτες καὶ παράθυρα καὶ μοῦ λένε ὅτι δὲν ἔχουμε συμφωνία, ἐνῶ ἔχουμε χαρτί ὑπογραμμένο, συμφωνητικό».

Ὁ κατὴς ἄρχισε τάχα νὰ θυμῶνῃ ἐναντίον τῶν μαστῶρων καὶ λέει στὸ μπέη:

«Ὅπως μοῦ τὰ λές, μπέη μου, ἔχεις μεγάλο δίκιο. Νὰ πᾶς νὰ μοῦ φέρῃς τὸν πρωτομάστορα ποὺ συμφώνησες καὶ τὸ χαρτί ποὺ ὑπογράψατε καὶ θὰ δῇς τί θὰ τοῦ κάνω».

Ὁ μπέης, εὐχαριστημένος, καθαλάει τὸ ἄλογο, ἴσια γιὰ τὸ Καρθουνάρι. Εἰδοποιεῖ τὸν πρωτομάστορα σὲ μιὰ ὥρα νὰ εἶναι στὸν κατὴ ποὺ τὸν θέλει. Παίρνει καὶ αὐτὸς τὸ συμφωνητικὸ καὶ ρέντα στὴν Παραμυθιά, στὸν φίλο του τὸν κατὴ.

Ὁ κατὴς, μπροστὰ στὸν μπέη, μόλις εἶδε τὸν μάστορα νὰ ἔρχεται πεζὸς καὶ καταϊδρωμένος, ἄρχισε νὰ φωνάζει πῶς δὲν κάνει ὅ,τι λέει ἡ συμφωνία τους μὲ τὸν μπέη καὶ ὅτι θὰ τοὺς στείλῃ φυλακή.

«Μπέη μου, φέρε τὸ χαρτί σου καὶ σὺ μάστορα τὸ δικό σου».

Παίρνει καὶ τὰ δύο, ρίχνει μιὰ ματιά στὸ ἕνα, μιὰ ματιά στὸ ἄλλο καὶ λέει στὸν μπέη:

— Τὸ σπίτι, μπέη μου, εἶναι 10X10; Τὸ μέτρησες;

— Εἶναι, λέει ὁ μπέης.

— Ψηλό, μὲ πάτωμα γίνεται;

— Ναί, λέει ὁ μπέης.

— Φέρνουν οἱ μαστόροι ἄμμο ἀπὸ τὰ ρυάκια;

— Φέρνουν, λέει ὁ μπέης.

— Φέρνουν λίθους ἀπὸ τὰ ὄρη;

— Ναί, ἀποκρίνεται ὁ μπέης.

— Σὰς δίνει ὁ μπέης, μάστορα, τὶς 50 λίρες;

— Ναί, λέει ὁ πρωτομάστορας.

— Ἀπὸ ὅ,τι βλέπω στὰ χαρτιά, μπέη μου, λέει ὁ κατὴς, οἱ μαστόροι εἶναι ἐντάξει μὲ τὸ συμφωνητικό. Ἀλλὰ ἔχω μιὰ ἀπορία. Πρώτη φορὰ ἀκούω νὰ γίνεται σπίτι χωρὶς πόρτες καὶ παράθυρα. Θέλω νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ ὁ μάστορας πῶς γίνεται αὐτό;

— Κατὴ μου, λέει παραπονιάρικα ὁ μάστορας, ἐμεῖς δεχθήκαμε τὴ συμφωνία μὲ τὸν μπέη γιὰ 50 λίρες καὶ νὰ τοῦ χτίσουμε τὸ σπίτι σκέτο. Τὰ παράθυρα καὶ οἱ πόρτες ἔχουν ἄλλη τιμή, γιατί χρειάζονται ἀγκωνάρια πελεκητά, θυροστόμια, παραγκώνια, ζυγίσματα μέσα κι ἔξω. Αὐτὸς προτίμησε τὸ φτηνὸ. Μᾶς ἔδωσε μόνον 50 λίρες. Αὐτὸ πληρώνει, αὐτὸ τοῦ κάναμε.

— Ἐχετε δίκιο, λέει ὁ κατὴς. Ἐσύ, μπέη, ἔχεις ἄδικο. Τώρα, ὅπως ἔγινε ἡ δουλιὰ, πόσες λίρες θέλετε νὰ μὴ μείνῃ καὶ τὸ σπίτι τοῦ μπέη χωρὶς πόρτες καὶ παράθυρα καὶ γελάει ὁ κόσμος;

— Κατὴ μου, γιὰ χατήρι σου καὶ γιὰ χατήρι τοῦ μπέη, ποὺ τὸν ἐκτιμοῦμε πολὺ, γιατί εἶναι καλὸς ἄνθρωπος καὶ κουβαρντάς, νὰ μᾶς δώσει ἀκόμα 200 λίρες κι ἐμεῖς θὰ τοῦ φτιάσουμε μιὰ δουλιὰ ποὺ νὰ τὴ βλέπει ἀπὸ μακριὰ καὶ νὰ τὴ χαίρεται.

Ὁ μπέης σφίχτηκε ἀπὸ δῶ, σφίχτηκε ἀπὸ κεῖ, τελικὰ ἀναγκάστηκε νὰ δώσῃ τὶς 200 λίρες ἀκόμη, μιὰ κι ὁ πρωτομάστορας εἶπε μπροστὰ στὸν κατὴ ὅτι εἶναι κουβαρντάς. Ἀλλὰ μέσα τοῦ τὸ φύσαγε καὶ δὲν κρῦννε. Δὲν τοῦ ἄρεζε στὴν ἀρχὴ — ποὺ τοῦ ζητοῦσαν 150—180 λίρες. Τὰ θεωροῦσε πολλὰ. Τώρα ἔδωσε 250 λίρες καὶ ἔμεινε καὶ εὐχαριστημένος.

Μας δυμήθηκαν

Χαιρετίζουμε σάν μιὰ καλή ἀρχή — ἔστω καὶ μὲ καθυστέρηση 30 χρόνων — τὴν ἐγκρίση πιστώσεως 4.162.950 δρχ. ἀπὸ κοινὸν ἰταλικῶν ἀποζημιώσεων γιὰ τὴν ἀσφαλίστευση τοῦ δρόμου ἀπὸ τὴν διακλάδωση τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Κορίνθου — Νεαπόλεως πρὸς Πυρσόγιαννη — Πληκάτι καὶ Ἀγία Παρασκευή.

Παρ' ὅτι ἡ δαπάνη κατασκευῆς ἐλαττώθηκε φέτος κατὰ 25 ο), ὁ δρόμος προβλέπεται νὰ τελειώσῃ τὸ 1978.

Ἀπὸ τὴν διακλάδωση τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ πρὸς Πυρσόγιαννη καὶ Βούρμπιανη θὰ γίνῃ βίαση, ἐπέμβαση καὶ ἀσφαλτικὸ 3 χιλ. περίπου. Στὴν ἴδια διαδρομὴ θὰ κατασκευαστοῦν ἰσχυροὶ σωληνωτοὶ ὁχετοὶ καὶ ἕνας τοίχος ἀντιστήριξης. Γιὰ τὸ ὑπόλοιπο τμήμα μέχρι τὸ Πληκάτι προβλέπεται στοιχειώδης συντήρηση μὲ ἀμμοχάλικο.

Ἡ δαπάνη τοῦ ἔργου καλύπτει καὶ τὶς ἐργασίες τοῦ δρόμου πρὸς τὴν Ἀγία Παρασκευή πὸν ἄρχισαν πέρυσι μὲ συμπλήρωση διανοίξεων 2 χιλ., ἀμμοχαλικοποίηση καὶ κατασκευὴ 4—5 σωληνωτῶν.

Η ΣΥΝΤΑΞΗ

Διαπιστώσεις

Σὲ κοινὴ σύσκεψη οἱ δήμαρχοι τῆς Ἡπείρου ἀποφάσισαν νὰ δραστηριοποιηθοῦν γιὰ τὴν προβολὴ τῶν προβλημάτων τοῦ Ἡπειρωτικοῦ χώρου. Ἀπὸ τὴν συζήτηση πὸν ἔγινε στὰ Γιάννενα, διαπιστώθηκαν τὰ ἑξῆς:

α. Ἡ Ἡπειρος γεωγραφικὰ καὶ οἰκονομικὰ ἀποτελεῖ ἐνιαῖο χωρὸν.

β. Παρὰ τὴν ἀποφασιστικὴ συμβολὴ τῶν Ἡπειρωτῶν στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες, εἶναι θλιβερὴ ἡ διαπίστωση, πὺς ὁ

χωρὸς αὐτὸς δὲν ἔτυχε τῆς ὀφειλόμενης κρατικῆς προσοχῆς καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐρήμωση τοῦ ζωτικοῦ αὐτοῦ χώρου. Ἔτσι ἀποφάσισαν ἐνωμένοι νὰ δραστηριοποιήσων τὶς ἐνέργειές τους γιὰ νὰ τύχῃ ἐπιτέλους ὁ χωρὸς αὐτὸς τοῦ ὀφειλομένου κρατικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Νέα ἀπ' τὴν Καρδίτσα

Τὶς μέρες τοῦ Πάσχα ἀντιπροσωπεῖα τοῦ περιοδικοῦ ἐπισκέφτηκε τὴν Καρδίτσα καὶ ἤρθε σὲ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς

γ. Συμφωνοῦν ὅτι τὰ θέματα παιδείας καὶ οἰκονομικῆς, πολιτιστικῆς καὶ τουριστικῆς ἀνάπτυξης μποροῦν νὰ προβληθοῦν ἄμεσα καὶ ἐνιαῖα.

δ. Καλοῦν τοὺς ἀπανταχοῦ Ἡπειρώτες, καθὼς καὶ τοὺς Βουλευτὲς τῆς Ἡπείρου νὰ συμπαρασταθοῦν ἀποφασιστικὰ στὴν παραπάνω προσπάθεια.

ἐκεῖ ἐγκατεστημένους Πυρσόγιαννίτες.

● Διαπιστώσαμε μ' εὐχαρίστηση — καὶ ὡς γίνῃ παραδεί-

γμα καὶ γιὰ ἄλλες παροικίες — συμμετοχὴ τῶν χωριανῶν μας στὸν Ἡπειρωτικὸν σύλλογον Καρδίτσας.

Στὶς ἐκλογὲς τοῦ νέου διοικητικοῦ συμβουλίου ἐκλέχθηκαν οἱ: Κατσικοδόρδος Γιάννης, Ζυγούρης Ἀθανάσιος, Ἐξαρχος Δημοσθένης, Σουλιάτης Γιώργος, Παπαγεωργίου Θεοφάνης, Σούρας Γι-

ώργος καὶ Νίτσος Δημήτριος.

Τὸ «ΑΡΜΟΛΟΓΙΟ» εἰχεταὶ δικαίωση στὶς ἐργασίες τοῦ συλλόγου.

● Εἴχαμε τὴν εὐκαιρία ν' ἀκούσουμε κρίσεις καὶ ν' ἀνταλλάξουμε γνώμες γιὰ τὴν μέχρι σήμερα πορεία τοῦ περιοδικοῦ.

Γεγονὸς εἶναι πὺς ἡ Καρδίτσα κατανόησε σωστὰ καὶ

βοήθησε οὐσιαστικὰ τὴν προσπάθειά μας. Πρῶτῃ ἀπ' ὅλες τὶς παροικίες ἀξιοποίησε τὴν πρόταση γιὰ συγκέντρωση ὑλικῶν, παλιὰς φωτογραφίες, ὁμολογια, γράμματα καὶ συμφωνητικὰ τῆς Τουρκοκρατίας) καὶ μάλιστα ἀπλόχερα καὶ χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη.

Ἀπ' τὴ μεριά μας τὴν εὐχαριστοῦμε ὁλόψυχα.

—Γιὰ τὰ χωριά μας

Ἀπὸ δημόσιες ἐπενδύσεις 1977 ἐνεκρίθησαν γιὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας μας τὰ παρακάτω ποσά:

Ἔ ρ γ ο	Προϋπολογισμὸς	ἔγκριση 1977
1) Κατασκευὴ περιφερειακῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ξενῶνα ἕως Θέση Ράχη, Κοινότητος Πυρσόγιαννης	500.000	200.000
2) Κατασκευὴ ἐξωτερικοῦ ὑδραγωγείου Κοινότητος Ἀμαράντου	1.500.000	500.000
3) Συντήρηση κοινοτικῆς ὁδοῦ Ἀγίας Παρασκευῆς — Φούρκας — ὄρια Νομοῦ Γρεβενῶν	1.900.000	700.000
4) Συντήρηση καὶ βελτίωση κοινοτικῆς δασικῆς ὁδοῦ Ἀστομηλίσσης	1.750.000	750.000
5) Βελτίωση κοινοτικῆς ὁδοῦ Δροσοπηγῆς	300.000	300.000
6) Βελτίωση κοινοτικῆς ὁδοῦ Λαγκάδας	300.000	300.000
7) Βελτίωση κοινοτικῆς ὁδοῦ Καστανέας	300.000	300.000
8) Κατασκευὴ κτιρίου πρὸς ἀξιοποίηση ἀτμολύχων λουτρῶν Ἀμαράντου	4.000.000	500.000
9) Βελτίωση ὁδοῦ πρὸς Ἀμάραντο — λουτρά Ἀμαράντου	800.000	400.000
10) Κατασκευὴ ἀρδευτικοῦ αὐλάκα κοινότητος Ὁξυῆς	100.000	100.000
11) Ἐπέκταση ἐσωτερικοῦ ὑδραγωγείου κοινότητος Φούρκας	350.000	350.000
12) Κατασκευὴ ὑδρομαστεύσεως κοινότητος Ἀγίας Παρασκευῆς	130.000	130.000
13) Ἐνίσχυση ἐξωτερικοῦ ὑδραγωγείου Δροσοπηγῆς	200.000	200.000
14) Κατασκευὴ ἔργου ὑδρεύσεως κοινότητος Νικάνορος	600.000	200.000
15) Κατασκευὴ ἀρδευτικοῦ αὐλάκα κοινότητος Πουριάς	700.000	300.000
16) Κατασκευὴ ποτίστρας κοινότητος Πυρσόγιαννης	50.000	50.000
17) Κατασκευὴ ποτίστρας κοινότητος Καστανέας	60.000	60.000
18) Κατασκευὴ ποτίστρας κοινότητος Μόλιστας	60.000	60.000
19) Κατασκευὴ ποτίστρας κοινότητος Ἐξοχῆς	60.000	60.000
20) Κατασκευὴ ποτίστρας κοινότητος Πύργου	60.000	60.000
21) Κατασκευὴ ποτίστρας κοινότητος Χιονιάδων	70.000	70.000
22) Κατασκευὴ ποτίστρας κοινότητος Ἀγ. Παρασκευῆς	60.000	60.000
23) Κατασκευὴ ποτίστρας κοινότητος Ἀσμοχωρίου	70.000	70.000
24) Κατασκευὴ ὑποσταθμοῦ τηλεοράσεως προγράμματος Ε.Ρ.Τ. εἰς κοινότητα Φούρκας	400.000	400.000
25) Μελέτη ἀξιοποιήσεως ἀτμολύχων ἱαματικῶν πηγῶν Ἀμαράντου	225.000	167.000

“Ένα γράμμα... ἄς τὸ προσέξουμε

Με μεγάλη χαρὰ δημοσιεύουμε τὸ παρακάτω γράμμα γιατί μιλάει ξάστερα καὶ προτείνει θεμελιακὰ αὐτὰ πὺν μερικοὶ ἴσως σκεφτήκαμε καὶ κανέννας μας δὲν προώθησε.

Τονίζουμε μονάχα πὺς ἡ στείρα νοσταλγία καὶ ἡ πατριδολατρική ὑπερβολὴ ἐλάχιστα βοήθησαν τὸν τόπο μας.

Εὐχόμαστε τὸ γράμμα αὐτὸ νὰ δώσει ἀφορμὲς καὶ ἐρεθίσματα γιὰ οὐσιαστικὴ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καὶ νὰ μᾶς συνειδητοποιήσει σὲ ἓνα καὶ μοναδικὸ στόχο: Ἐὰν θέλουμε νὰ βοηθήσουμε στήν σημερινὴ τραγικὴ κατάστασιν τῆς ἐρήμωσης καὶ νὰ συμβάλουμε στήν ἐπιβίωση τῶν χωριῶν μας, χρειάζεται δυναμικὴ καὶ γόνιμη ἐπαφὴ μὲ τὸν τόπο.

Κοζάνη 5)2)1977

Ἀγαπητοί μου,

«Τὸ σίδερο στὴ βράση κολλάει» λέει μιὰ παλιὰ λαϊκὴ παροιμία.

Τώρα πὺ ἀκόμα ἔχω μπροστά μου τὴν εἰκόνα καὶ στ’ αὐτιά μου ἀντηχοῦν τὰ κλαρίνα καὶ οἱ ἐνθουσιασμοὶ τῶν Πυρσογιαννιτῶν στὴ γιορτὴ τοῦ Συλλόγου μας, σκέπτομαι: Τὸ χωριὸ μας πὺς πρέπει ν’ ἀξιοποιήσῃ αὐτὲς τὶς γιορτές. Γιατὶ ὅπως ἐλέχθη καὶ εἶναι σωστό, “Ἐνωση καὶ χωριὸ εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό, ἂν θέλωμε νὰ μὴ θρηνησῶμε τὸν ἀφανισμό τοῦ χωριοῦ μας. Ὅπως εἶδα σ’ ἓνα σημείωμα πὺ δόθηκε στὸν Κον Μαρτσέκη σὲ

μιὰ δεκαετία ἔγιναν 8 γάμοι, 3 γεννήσεις καὶ σημειώθηκαν 48 θάνατοι. Ἄρα, ἂν ἀφήσωμε τὰ πράγματα ἔτσι τὴν ἐπόμενη δεκαετία θὰ ὑπάρχουν μόνον τὰ σπίτια, ἂν ὑπάρχουν καὶ αὐτά.

Θὰ μὲ ρωτήσετε, ὑπάρχει θεραπεία; ἀναντίρρητα ναί, ὑπάρχει.

Θὰ πρέπει νὰ βάλωμε ἓνα στόχο, στόχο παραδεκτὸ ἀπὸ ὅλους καὶ ἀπὸ αὐτοὺς πὺ ἀγωνίζονται νὰ κρατηθοῦν στὸ χωριὸ καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ξενιτεμένους καὶ κυρίως ἀπὸ τὴ νεολαία. Σὲ δέκα χρόνια τὰ μόνιμα σπίτια τοῦ χωριοῦ θὰ πρέπει νὰ εἶναι τριάντα καὶ τὰ καλοκαιρινὰ γιὰ παραθέρισμα θὰ πρέπει τουλάχιστον νὰ γίνουν ἑκατὸ.

Παραδειγμα: Σαμαρίνα, Σμίξη, Κλεισούρα, Νέβεσκα, Καταφύγι Κοζάνης κλπ. Τὸ χειμῶνα σχεδὸν νεκρά, τὸ καλοκαίρι σ’ αὐτὰ σφύζει ἡ ζωὴ.

Πὺς θὰ πετύχουμε κάτι τέτοιο;

Οἱ ἐορταστικὲς ἐκδηλώσεις νὰ γίνονται συχνότερα, ὥστε νὰ σφυρηλατηθῇ ὁ σύνδεσμος μὲ τὸ χωριὸ. Νὰ γίνῃ προπαγάνδα ὥστε νὰ διορθώσουν τὰ σπίτια τοὺς ὅσοι ἔχουν καὶ νὰ κτίσουν καὶ ἄλλοι. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι στὶς πόλεις πὺ μένομε οἱ περισσότεροι, ἡ κατάστασιν χρόνον μὲ τὸ χρόνο γίνεται πὺ ἀγχώδης, τὰ

καυσαέρια μᾶς πνίγουν καὶ ἔτσι ἓνα διάλειμμα παραμονῆς στὸ χωριὸ θὰ εἶναι μιὰ ζωτικὴ ἀνάγκη.

Παρατήρησα πὺς γιὰ τὴν πύκνωση τῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων δὲν ὑπάρχει ἐπαρκὴς χώρος. Πρῶτὴ μου φορὰ βρέθηκα στὴ γιορτὴ τῆς Ἐνώσεως. Ἐκεῖνο πὺ εἶδα μὲ κατέπληξε, μὲ ἄφησε ἀναυδο καὶ μὲ δημιούργησε ἐρωτηματικά. Γιὰ νὰ μὴ μακρυγορῶ τονίζω πὺς πρέπει μὲ κάθε θυσία νὰ διπλασιασθῇ ὁ χώρος τοῦ καφεστιατορίου τῆς Ἐνώσεως. Τὸ πὺς θὰ γίνῃ; Τὸ ἔχομε συζητήσει καὶ ὑποσχέθηκαν οἱ ἀρμόδιοι, Πρόεδρος καὶ Ἀντιπρόεδρος τῆς Κοινότητος, Πρέσβος τῆς Ἐνώσεως καὶ τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου Πυρσογιαννιτῶν Ἀθηνῶν νὰ τακτοποιήσουν τὰ θέματα. Ἄν αὐτὸ γίνῃ, διανοίγονται νέες προοπτικὲς γιὰ τὴν πύκνωση ἐκδηλώσεων πὺ θὰ βοηθήσουν στὸ ξαναζωντάνεμα τοῦ χωριοῦ μας, π.χ. Ἐτος τῶν ἐπιστημόνων καὶ σπουδαζούσης νεολαίας κ. κ.π.

Δὲν καταπιάνομαι ν’ ἀναπτύξω τὰ παραπάνω, γιατί πιστεύω νὰ ἔγιναι ἀντιληπτὸς.

Μὲ φιλικὸς
χαιρετισμούς
Σπύρος Παπαδόπουλος

ΑΡΗΤΟΛΟΙ ... γράμματα ...

Ὁ Σύνδεσμος τῶν Πυρσογιαννιτῶν Ἀττικῆς ἀνταποκρίθηκε στὸ «ΑΡΜΟΛΟΓΙ» μὲ μοναδικὴ ἀγάπη καὶ σωστὴ συμπάραστασι.

Νοιώθουμε συγκίνηση γιὰ τὶς εὐχὲς καὶ πολὺ περισσότερο γιατί δὲν ἀρκεστικὴ σ’ αὐτὲς ἀλλὰ διαπιστώνοντας τοὺς κοινούς μας στόχους, εἰσηγήθηκε τὴν προώθηση καὶ καθιέρωση τοῦ περιοδικοῦ. Οἱ νέοι τοῦ τόπου μας χαίρονται καὶ τιμοῦν τὴν στάση του αὐτῇ.

Ἀγαπητὸ «Ἀρμολόγι»,

Σὲ συγχαίρουμε θερμὰ γιὰ τὴν ἐπαινετὴ σου ἐκδοτικὴ προσπάθεια, πὺ μοναδικὸ τῆς γίνηται, ὅπως τὸ διαγράφεις στοὺς στόχους σου, εἶναι ἡ ἀγάπη, τὸ μεράκι καὶ ἡ φροντίδα γιὰ τὴν Πυρσόγιαννη. Ἡ συλλογικὴ προσπάθεια νέων ἐργαζόμενων, σπουδαστῶν καὶ νέων ἐπιστημόνων Πυρσογιαννιτῶν γιὰ νὰ ξαναζωντανέψῃ ἡ ἱστορία τοῦ τόπου καὶ τῶν κατοίκων του, μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες σου, εἶναι κάτι πὺ μᾶς γέμισε χαρὰ καὶ αἰσιοδοξία καὶ μᾶς ἐνισχύει τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἐφ’ ὅσον οἱ νέοι μας ἀγαποῦν τὴν γενέθλια γῆ μας καὶ τρέφονται ἀπὸ τὶς παραδόσεις τοῦ χωριοῦ μας, δὲν θὰ πάσῃ νᾶναι ριζωμένο ἐκεῖ, πὺ εἶναι τὸ χωριὸ μας.

Σὲ διαβεβαιώμε ὅτι θὰ σὲ βοηθήσουμε, μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις νὰ ἐκπληρώσῃς τοὺς στόχους σου, πὺ εἶναι στόχοι τοῦ Συλλόγου μας καὶ σὺν πρώτη ἐνέργεια γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ θὰ στείλουμε ἐγκύκλιο, σ’ ὅλους τοὺς Πυρσογιαννίτες, νὰ σὲ βοηθήσουν ὅλοι, ὅσο μποροῦν καὶ ὅπως μποροῦν.

Φιλικά

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο
Ἀθήνα, 5 Μαρτίου ’77

Τὸ «ΑΡΜΟΛΟΓΙ» δέχτηκε μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση τὸ παρακάτω γράμμα, γιατί ἔρχεται ἀπ’ τὸν παλιὸ μας δάσκαλο. Λόγια ταπεινά, γεμάτα ἀγάπη κι ἀξία προσοχῆς, ἀπ’ τὸν ἄνθρωπο πὺ ἡ ποιότητα τῆς δουλειᾶς καὶ ἡ σεμνότητά του χαρακτηροῦν τοῦ μέτρησαν στὴ γενιά μας.

Σὰς ἐκφράζω τὸ θαυμασμό μου καὶ σὰς συγχαίρω γιὰ ὅλες τὶς προσπάθειες πὺ ἀναλάβατε καὶ εὐχομαι ὅσα ὀνειρευτήκατε νὰ πραγματοποιηθοῦν.

Σὲ σὰς ἔλαχε ὁ κληρὸς σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πὺ κρίσιμες στιγμὲς τοῦ τόπου μας νὰ προσφέρεις τὶς ὑπηρεσίες σας.

Μὲ τὴν εὐχή μας, ὅπως ὁ ξῆλος καὶ ὁ ἐνθουσιασμός σας γιὰ τὸ ἔργο πὺ ξεκινήσατε, νᾶναι παντοτινός,

Χαιρετῶ μὲ ἀγάπη καὶ πολλὴ ἐκτίμηση

Χαρίλαος Παπαδόπουλος

Γιάννινα

Ὁ συγχωριανός μας δικηγόρος κ. Πέτρος Φρόντζος, Πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Πυρσογιαννιτῶν Ἀττικῆς, μᾶς ἔγραψε:

Ἀγαπητοί μου συγχωριανοί,

Θὰ σὰς παρακαλέσω νὰ μὲ συγχωρήσετε πὺ σὰς γράφω μὲ τόση καθυστέρηση.

Ἐλάβα καὶ διάβασα μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν τόπο μας περιοδικόν σας. Ἡ προσπάθειά σας νὰ προβάλετε ἀπὸ τὶς στήλες του τὴν σκληρὴ ἐργασία τῶν κατοίκων καὶ τὸν πολιτισμὸ τοῦ χωριοῦ μας, ὡς καὶ τῆς πέριξ περιοχῆς, μὲ συνεκίνησε βαθύτατα. Εὐχομαι τὸ ἔργον σας νὰ μπορέσῃ νὰ διατηρηθῇ ἐπ’ ἀπειρόν. Ὁ ἐνθουσιασμός σας καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν μας πατρίδα καὶ τὶς λαϊκὲς δημιουργίες της εἶναι μιὰ σοβαρὴ ἐγγύηση διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ σας πὺ καὶ ἐγὼ σὰς εὐχομαι ὁλόψυχα.

Μὲ πολλὴ ἀγάπη

Πέτρος Φρόντζος

Ἀθήνα

Ὁ χωριανός μας κ. Μιχάλης Μαρτσέκης, δικηγόρος καὶ Γενικὸς Γραμματέας τοῦ Συνδέσμου Πυρσογιαννιτῶν Ἀττικῆς, μᾶς ἔγραψε:

Ἀγαπητὸ «Ἀρμολόγι»,

Φίλοι συγχωριανοί,

Σκόπιμα ἔγραψα νὰ σοῦ γράψω τὶς ἐντυ-

ΑΡΗΤΟΛΟΙ ... γράμματα ...

πώσεις μου για την υπέροχη εκδοτική σου προσπάθεια. Δεν άφησα τον ένθουσιασμό μου από την πρώτη ανάγνωση να σου στείλω τους επαίνους, που αξίζετε όλοι, όσοι αποφασίσατε, συλλογικά να εκδώσετε το «Αρμολόι» και τούτο για τρεις λόγους. Πρώτον, γιατί ήθελα να κατασιγάσω ό ένθουσιασμός που ένιωσα από την επιτυχημένη προσπάθειά σας και ή χαρά μου για την ευχάριστη διαπίστωση, ότι γύρω από την νοσταλγία της γενέθλιας γής, έσμιξαν νέοι εργαζόμενοι, σπουδαστές και νέοι επιστήμονες, σε μία προσπάθεια «να αναστήσουν» ένα κλασικό Ηπειρώτικο μαστοροχώρι, ώστε να μη είναι υποκειμενική και βεδισμένη ή ύμνολογία μου για σας και την προσπάθειά σας. Δεύτερον, γιατί θεώρησα, ότι έπρεπε να αφήσω να «έκφραστούν» για το ΑΡΜΟΛΟΓΙΟ, πρώτα εκείνοι, που ή ψυχή τους δεν τρέφεται, όπως ή δική μου και ή δική σας από την αγάπη για το χωριό, και τρίτον και σπουδαιότερον, ήθελα μαζί με τη δική μου κρίση και εκτίμηση για το ΑΡΜΟΛΟΓΙΟ, να σας στείλω και τη γνώμη εκατοντάδων συγχωριανών που ζουν στην Άττική και αυτό απαιτούσε λίγο χρόνο για να γίνει, και του νόμισα ότι θα σας είναι χρήσιμο, να γνωρίζετε δηλαδή τα αισθήματα και τις κρίσεις, που προκάλεσε ή εμφάνιση του περιοδικού στους Πυρσόγιαννίτες. Δημιούργησε σε όλους ένα ευχάριστο αναπόλημα του χωριού, ένα ξύπνημα κοιμισμένης, ίσως, αγάπης, για την Πυρσόγιαννη και μία επιθυμία να την επισκεφθούν. Και μόνον γι' αυτό το αποτέλεσμα σας αξίζει το μεγάλο ευγε, το δικό μου και της Πυρσόγιαννης.

Με τα παραπάνω, που αποτελούν συνάμα και τις ευχάριστες διαπιστώσεις μου για το περιοδικό σας, νιώθω την ανάγκη να σας συγχαρώ ιδιαίτερα, γιατί ή δουλειά σας είναι έργο συλλογικής προσπάθειας νέων εργαζομένων, σπουδαστών και νέων επιστημόνων, που το μόνο κίνητρο είναι «ή αγάπη, το μεράκι κι ή φροντίδα για την Πυρσόγιαννη», όπως γράφετε στους στόχους σας και να σας διαβεβαιώσω προσωπικώς και εκ μέρους των Πυρσόγιαννιτών της Άττικής, ότι το ΑΡΜΟΛΟΓΙΟ μπήκε μέσα στην καρδιά όλων των Πυρσόγιαννιτών και ακόμη εκείνων, που κατά κάποιον τρόπο

γνώρισαν την Πυρσόγιαννη και τους ανθρώπους της.

Η επαινετή σας προσπάθεια πρέπει να βοηθηθεί από όλους μας και θα βοηθηθεί.

Διζός σας

Μιχάλης Μαρτσέκης

Αθήνα, 7 Μαρτίου '77

★

Αγαπητοί μας φίλοι,

Πήραμε το πρώτο τεύχος του περιοδικού σας και χαρήκαμε πολύ που μας θυμηθήκατε. Ευγε σας και είθε το παράδειγμά σας να το μιμηθούν κι άλλοι νέοι, των άλλων χωριών της επαρχίας μας.

Με εκτίμηση

ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΑΤΚΟΡΑΧΗΣ

★

Αγαπητοί συμπατριώται, έχομαι να ευχαριστήσω έσας τους δημιουργούς του θαυμάσιου αυτού περιοδικού «ΑΡΜΟΛΟΓΙΟ». Έθαύμασα τα όρατά σας κείμενα, την πατριωτικήν δρασιά και το μεγάλο σας ενδιαφέρον.

Διατελώ με εκτίμηση και πατριωτικούς χαιρετισμούς

Λώλης Αλέξανδρος

Πρόεδρος Κοινότητας Βούρμπανης

★

Αγαπητοί φίλοι,

Με συγκίνηση πήραμε το δεύτερο τεύχος του περιοδικού «ΑΡΜΟΛΟΓΙΟ» που είχατε το κουράγιο να εκδώσετε. Για την προσπάθειά σας αυτή, αλλά και κύρια για την απόφασή σας να ιδρύσετε ένα Μουσείο ώστε να σωθεί ή λαϊκή πολιτιστική παράδοση του τόπου σας, σας αξίζουν θερμά συγχαρητήρια.

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Λέσχης Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος με έξουσιοδότησε να σας γνωρίσω ότι σας συμπαρίσταται όμόθυμα.

Για το Δ.Σ.

Γιάννης Καρατζόγλου

Γενικός Γραμματέας Λέσχης Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος

ΑΡΗΤΟΛΟΙ ... γράμματα ...

Αγαπητοί φίλοι,

Εύχομαι καλό κουράγιο στην πρωτιά που κάνετε στο χώρο αυτό της σωστής — της κοινωνικής και ιστορικής επιτέλους — λογογραφίας και μάλιστα εκεί όπου ή ανάγκη μετατόπισης της γνώμης θεώρησης ήταν επιτακτική: στην τοπογραφία, που σημαίνει τώρα αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων της ελληνικής υπαίθρου όπως αυτά εντοπίζονται κάθε φορά σε συγκεκριμένο τόπο και για τους ανθρώπους του τόπου αυτού.

Με εκτίμηση

Νόρα Σκουτέρη - Διδασκάλου

Βοηθός της Έδρας της Λογογραφίας

Φιλοσοφική Σχολή - Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

★

Αγαπημένα νέα παιδιά της γενέθλιας γής μας,

Ό έρωσ σας ό πατριδογνωστικός με την φλόγα της ωραίας εφηβικής σας ψυχής και των πατριδογνωστικών σας δραματισμών, με συνεκίνησε βαθύτατα.

Σας φιλώ όλους σας

Ευδοκίδης Σούβλας

Παιδαγωγός - Αθήνα

★

Μπράβο παιδιά μας,

Κάθε προσπάθεια που βοήθησε και βοηθάει στην επιβίωση του τόπου μας και στη διάσωση του ιστορικού του ήλικού, χαιρετιέται ανεπιφύλακτα από μένα.

Ποτέ, μά ποτέ άλλη γενιά νέων ανθρώπων στα χωριά μας δεν μπόρεσε να συλλάβει όπως έσείς τόσο σωστά, μεγαλόπνοα και ξεστά το ρόλο της.

Σας αγκαλιάζω μ' όλη μου την καρδιά

Παύλος Καραγιάννης

Θεσσαλονίκη

★

Αγαπητοί μου,

Έκπληξη, χαρά και συγκίνηση ένιωσα διαβάζοντας τα δύο πρώτα τεύχη του περιοδικού

«ΑΡΜΟΛΟΓΙΟ». Μεγάλο τό τόλμημα, ευγενικοί και άξιοι κάθε επαίνου όι σκοποί. Η συλλογική κι' άνώδυνη εργασία δείχνει τό πνεύμα της σοβαρότητας και ταπεινοφροσύνης που σας διέπει.

Σας συνοδεύουν όι θερμές ευχές μου.

Μιχάλης Δούμας

Καλλιπενή - Λαρίσης

★

Αγαπητά μας παιδιά,

Τα θερμά μας συγχαρητήρια και τις καλύτερες ευχές μας για συνέχεια με πύο μεγάλο ζήλο στην προσπάθειά σας αυτή. Να συνεχιστεί για πολλά χρόνια και νάχει μεγαλύτερη απήχηση, όχ μόνο σε μας αλλά και σ' όλοκληρη την Ελλάδα. Εμείς όι γέροι Πυρσόγιαννίτες, κάτοικοι τώρα Αργινίου σας υποσχόμαστε ότι θαμάστε πάντοτε μαζί σας να σας βοηθήσουμε σε ότι μπορούμε.

Με πολλή αγάπη όι παρακάτω γέροντες:

Γιάννης Χρυσάφης

Νίκος Σερίφης

Πέτρος Δούμας

Σπύρος Δόβας

Χρήστος Βύρζος

Αργίνιο

★

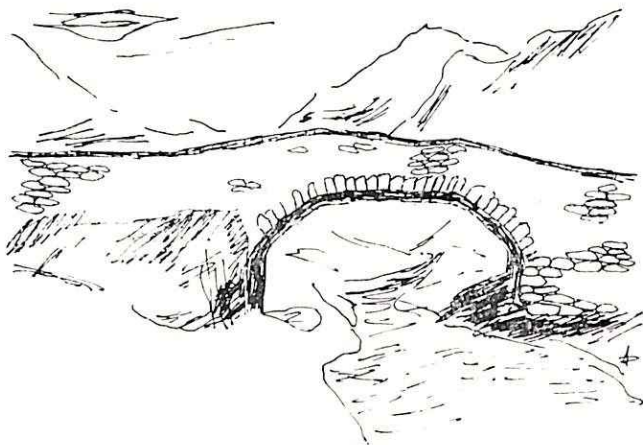
Χαίρω που όι γόνοι του χωριού μου τιμούν, με τέτοια άφοσίωση και ενδιαφέρον, τα χώματά που είδαν τό φώς όι γονείς τους και διαθέτουν χρόνο και τό ανεπτυγμένο πνεύμα τους να εξάγουν και να έννοθούν ψυχικά με τις προγονικές ρίζες. Σημάδι φρονήματος και άρετής που υπόσχεται για τό μέλλον καλούς καρπούς.

Κώστας Χαροούλης

Δοάμα

★

Νοιώθω ξεχωριστή χαρά που επικοινωνώ μαζί σας και σας άπευθύνω τα πλέον εγκάρδια συγχαρητήρια γι' αυτή τη θαυμάσια προσπάθειά σας να σταχυολογήσετε μέσα στις υπέροχες σελίδες του «Αρμολόι» τό ιστορικό και λο-

ΤΕΡΜΗΝΟΥ ΕΝΔΟΣΗ ΜΕ ΟΙΚΙΑΣΤΑ ΑΙΧΟ ΤΗΝ ΤΥΡΣΟΙ ΙΑΝΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΓΥΡΟ ΜΑΓΙΟΡΟΧΩΡΑ

